

T.C.

Hitit Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

**1754 NUMARALI ÇORUM ŞER'İYYE SİCİLİNE GÖRE
ÇORUM'DA SOSYAL VE EKONOMİK HAYAT (1826-1838)**

Esra ŞAHİN

Yüksek Lisans Tezi

ÇORUM 2017

**1754 NUMARALI ÇORUM ŞER'İYYE SİCİLİNE GÖRE ÇORUM'DA SOSYAL
VE EKONOMİK HAYAT (1826-1838)**

Esra ŞAHİN

Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

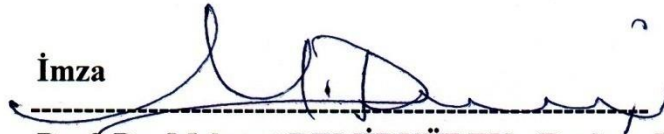
Prof.Dr. Mehmet DEMİRYÜREK

ÇORUM 2017

KABUL VE ONAY

Esra ŞAHİN tarafından hazırlanan “1754 Numaralı Çorum Şer’iyye Siciline Göre Çorum’da Sosyal ve Ekonomik Hayat (1826-1838)” başlıklı bu çalışma, 19 Ocak 2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

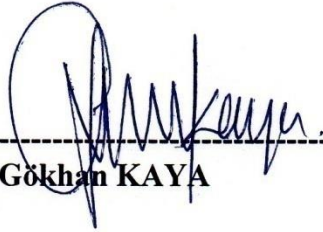
Prof. Dr. Mehmet DEMİRYÜREK (Başkan-Danışman)

İmza

Doç. Dr. İbrahim SERBESTOĞLU

İmza

Yrd. Doç. Dr. Gökhan KAYA

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN

Enstitü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (19/01/2017)

Esra Şahin

İmza

ÖZET

ŞAHİN, Esra, “1754 Numaralı Çorum Şer’iyye Siciline Göre Çorum’da Sosyal ve Ekonomik Hayat (1826-1838)”, Yüksek Lisans Tezi, Çorum 2016.

Şer’iyye sicillerini, toplumumuzun sosyal yapısını ortaya koyan belgeler olarak değerlendirebiliriz. Bu kayıtlar kaydedildikleri dönemin sosyal, kültürel ve hukuki durumu ile dönemin toplumunun ahlaki yapısı hakkında önemli bilgileri içerir. Şer’iyye sicillerinden yararlanılarak Osmanlı şehir yapısı ile alakalı genelleme ve tespitler yapılabilmektedir. Bu çalışmamızda 1754 numaralı Çorum Şer’iyye sicili esas alınarak Çorum şehrinin H.1242-1253/ M. 1826-1838 tarihleri arasındaki sosyal ve ekonomik durumu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Araştırma sürecinde metinlerin transkripsiyonu ve tasniflemesi yapılmış ve bu doğrultuda Çorum’un sosyal ve ekonomik hayatı tasvir edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Çorum, Şer’iyye Sicili, Şehir, Kadı, Aile

ABSTRACT

SAHIN, Esra, According to the Çorum Sharia Court Record Numbered 1754 Social and Economic Life in Çorum (1826-1838), Çorum 2016, Master Thesis.

We can evaluate The Sharia Court Records of Ottoman (Şer'iyye Sicilleri) as the documents that reveal the social structure of Ottoman society. Because these records contain significant knowledge about the social, cultural and judicial situation in the Ottoman Empire and the moral structure of people. By utilising from the Sharia Court Records, some generalisation and detection related to urbanization in Ottoman Empire could be made. With this study by taking the Çorum Sharia Court Records numbered 1754 into account, I intended to reveal the social, economic situation of the city of Çorum from 1826 to 1838. During our study, transcription of the text and classification were made the researcher tried to explain the social and economic situation of the city of Çorum during the period under question.

Key Words: Çorum, Sharia Court Record, City, Qadı, Family

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	vii
ÖNSÖZ.....	viii
GİRİŞ.....	1
I. Şer’iyye Sicilleri.....	1
II. Çorum Şer’iyye Sicilleri ile İlgili Değerlendirme	2

I.BÖLÜM

1754 NUMARALI ÇORUM ŞER’İYYE SİCİLİNE GÖRE ÇORUM’DA YÖNETİCİ SINIF

1.OSMANLI DEVLETİ’NDE KADILIK MÜESSESESİ.....	6
1.1. Kadıların Görevleri.....	7
1.2. Osmanlı Devleti’nde Nâiblik Müessesesi.....	8
1.3.Çorum’da Görev Yapan Kadı ve Nâibler.....	10
2. ÇORUM MÜFTÜLERİ	16
2.1. Osmanlı Devleti’nde Şeyhülislâmlık Kurumu ve Görevleri.....	16
2.2. Osmanlı Devleti’nde Müftülük Müessesesi ve Çorum’da Görev Yapan Müftüler.....	17
2.3. Sürgüne Gönderilen Çorum Müftüsü.....	20
3. ÇORUM’DAKİ NAKÎB-ÜL- EŞRÂF KAYMAKAMLARI.....	25

3.1. İslam Devletleri'nde Nakîb-ül-eşrâflık Teşkilatı.....	25
3.2. Osmanlı İmparatorluğu'nda Nakîb-ül-eşrâflık Teşkilatı.....	26
3.3. Çorum'daki Nakîb-ül-eşrâf Kaymakamları.....	28

II. BÖLÜM

1754 NUMARALI ÇORUM ŞER'İYYE SİCİLLERİ ÇERÇEVESİNDE ÇORUM'DA SOSYAL HAYAT

1. AİLE HAYATI.....	31
1.1. Evlenme.....	31
1.2. Boşanma.....	34
1.3. Miras.....	35
1.4. Recm.....	38

III. BÖLÜM

1754 NUMARALI ÇORUM ŞER'İYYE SİCİLİNE GÖRE ÇORUM'DA EKONOMİK HAYAT

1. ÇORUM'DA ESNAF VE FİYATLAR.....	41
1.1. Osmanlı Esnaf Teşkilatı.....	41
1.2. Çorum Esnafı ve Faaliyetleri.....	43
1.3. Çorum'da Gıda İmal Eden Esnaf Grupları ve Fiyatları.....	45
1.4. Bakkal Esnafı ve Narh Fiyatları.....	49
1.5. Gıda Mamulü Satan Esnaf Grupları ve Fiyatları.....	52
1.6. Diğer Esnaf Grupları	53
2. XIX. YÜZYILDA ŞAP MADENİ MUKATAALARI VE ŞAP TİCARETİ.....	53
2.1. Şap Madeni.....	53

2.2. Şap Madenlerinin İşletilmesi	55
2.3. Şap Madeninin Çorum'da Pazarlanması	57
3. İSTANBUL'UN İAŞESİNDE ÇORUM'UN ROLÜ.....	60
3.1. İaşe Politikası ve Uygulaması.....	60
3.2. İstanbul'un İaşesinde Çorum'un Rolü.....	63
4. ÇORUM'DAN TAHSİL EDİLEN İMDÂD-I HAZARİYYE VERGİSİ.....	72
4.1. Osmanlı Devleti'nde Vergi Sistemi.....	72
4.2. Osmanlı Devleti'nde Vergi Çeşitleri.....	74
4.3. Avarız Vergileri.....	75
4.4. İmdâdiyye Vergileri.....	75
4.5 Çorum'dan Tahsil Edilen İmdâd-ı Hazariyye Vergisi.....	76
4.6. Sivas Valilerine Tertib Edilen İmdâd-ı Hazariyye Vergisi.....	79
5. XIX. YÜZYILDA YUNAN İSYANININ ÇORUM'A YANSIMALARI.....	86
5.1. Yunan İsyanının Sebepleri.....	86
5.2. Osmanlı Devleti'nin Almış Olduğu Güvenlik Önlemleri.....	87
5.3. Çorum'dan İstenen Asker Bedeliyesi.....	88
6. ÇORUM'A FERMAN GETİREN GÖREVLİLERE ÜCRET.....	96

IV. BÖLÜM

TEVZİ DEFTERİ

1. 1754 NUMARALI ÇORUM ŞER'İYYE SİCİLİNE GÖRE TEVZİ DEFTERLERİ.....	103
1.1. Osmanlı Devleti'nde Tevzi Defterleri.....	103

1.2.1754 Numaralı Çorum Şer'iyeye Sicilinde Yer Alan Tevzi Defteri Kayıtları.....	104
---	-----

V. BÖLÜM

MÜTEFERRİK KONULAR

1. ÇORUM YENİ HAMAMI	119
2. ÇORUM'DA RAMAZAN AYI.....	119
3. EĞİTİM, ÖĞRETİM.....	120
SONUÇ	122
KAYNAKÇA.....	124
EKLER.....	129

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
ev.	: Çeviren
...	: orum er'iyye Sicili
Haz.	: Hazırlayan
H.	: Hicri Tarih
Kg.	: Kilogram
M.	: Miladi Tarih
Ner.	: Neşriyat
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TDVİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK.	: Türk Tarih Kurumu

ÖNSÖZ

Şer'iyeye sicilleri, kadıların görevleri gereği mahkemelerde verdikleri hükümleri merkezden gelen belgeleri ve sorumlu oldukları yerlerdeki önemli olayları kaydettikleri defterlerdir. Bu çalışmamızda 1754 numaralı Çorum Şer'iyeye sicilinin H.1242-1253/M.1826-1838 tarihleri arasındaki mahkeme kayıtları incelenerek yaşanan dönem ile ilgili Çorum'un sosyal ve ekonomik hayatı hakkında bilgi vermek amaçlanmıştır. 1824 yılı sonrası Çorum Şer'iyeye sicilleri mevcut olup bu konuda değişik çalışmalar yapılmıştır. Ancak 1824-1838 tarihlerini ihtiva eden 1754 numaralı Çorum Şer'iyeye sicili tam olarak değerlendirilip incelenmemiştir. Bu nedenle ilgili sicil tarafımızdan çalışılmıştır.

Tezde izlenen yöntem şöyledir:

1. Bahsi geçen şer'iyeye sicili temin edilerek yeni Türk harflerine transkribe edilmiştir.
2. Çorum ile ilgili olarak hazırlanmış ve konusu şer'iyeye sicili olan tezler temin edilerek okunmuş ve incelenmiştir.
3. Bu işlemten sonra metinler okunarak konularına göre tasnifi yapılmıştır.
4. Konular belirlendikten sonra her bir konu ile ilgili ikincil kaynaklar temin edilerek okunmuş ve notlar alınmıştır. Bu arada daha önce şer'iyeye sicilleri kullanılarak yapılmış çalışmalar örnek olması açısından incelenmiştir.
5. İkincil kaynakların okunması ve okunan sicildeki bilgilerle karşılaştırılması yapıldıktan sonra yazma işlemine başlanmıştır.
6. Araştırmamızdan elde edilen bilgiler bilim dünyası ile paylaşmak amacıyla iki ayrı sempozyumda bildiriler sunulmuştur. Bu sırada ortaya çıkan eleştirileri ve değerlendirmeleri tez yazımında dikkate alınmıştır.
7. Hicri tarihleri miladi tarihe çevirmek için Türk Tarih Kurumu'nun internet sitesinde bulunan tarih çevirici kullanılmıştır.
<http://www.ttk.gov.tr/index.php?Page=Sayfa&No=385>.

Çorum'un 1754 numaralı Şer'iyeye sicilinin incelendiği bu çalışma beş ana başlık altında toplanmıştır. Birinci bölümde Çorum'da yönetici sınıfı ele alınmış, Çorum'da

görev yapan mutasarrıf, kadı, nâib, müftü ve nakîb-ül-eşrâflar ile ilgili bilgi verilmiştir. II. Bölümde Çorum'daki sosyal hayat ile ilgili, evlenme, boşanma, miras, recm gibi konulara değinilmiştir. Sosyal hayat çerçevesinde vakıflar konusu ele alınmamıştır. Bunun nedeni Ali İlica'nın, Çorum'da vakıflarla ilgili ayrıntılı çalışmalar yapmış olmasıdır. Bu yüzden aynı konu tekrar işlenmemiştir. Tezin III. Bölümünde Çorum'un ekonomik hayatı ele alınmış ve önemli bilgiler elde edilmiştir. IV. Bölüm tevzi defteri kısmı olarak ayrılmış ve örnekler tablo halinde gösterilmiştir. Tezin ekler kısmında tevzi defterinin örnek fotoğrafı verilmiştir. Transkripsiyonu ise tevzi defteri bölümünde verilmiş tekrar transkripsiyon verilmemiştir. Tezin son kısmı V. Bölüm ise müteferrik konulara ayrılmıştır. Ekler kısmında tezimizde geçen evlenme, boşanma, miras, tevzi kaydı, kadı ve nâib tayini konularının belgelerinin fotoğrafları ile beraber transkripsiyonları verilmiştir.

Yüksek lisans tezimiz olan bu çalışmada çalışmanın her aşamasında benden yardım ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen tez danışmanım Prof.Dr.Mehmet DEMİRYÜREK'e ve bu tezin ortaya çıkmasındaki en büyük desteği saylayan sevgili AİLEME teşekkür ve şükranlarımı sunuyorum.

GİRİŞ

I. Şer'iyye Sicilleri

Şer'iyye sicilleri, Osmanlı mahkemelerinin verdiği kararları ve tuttuğu kayıtları topladığı defterlerdir.¹Kadı sicilleri, kadı divanı, mahkeme kayıtları, sicillât-ı şer'iyye ve yaygın kullanımı ile şer'iyye sicilleri denilen bu defterler kadı veya nâibi tarafından tutulmakta ve çeşitli konulara ait belgeleri ihtiva etmektedir.² Siyasi tarihin yanı sıra askeri, kültürel, sosyal ve iktisadi yapı hakkında çok kıymetli bilgiler içeren şer'iyye sicilleri tarih araştırmalarında birinci elden kaynak olma özelliğine sahiptirler. Çünkü şer'iyye sicillerinden faydalanarak ait oldukları yerlerde yaşayan halkın; günlük hayatı, yiyecek ve giyecek fiyatları, evleri, camileri, çeşitli müesseseleri, köy ve mahalleleri ve devlet ile halkın münasebetleri gibi pek çok konu hakkında bilgi elde edilebilmektedir.³ Şer'iyye sicillerinde yer alan kayıtları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Merkezden gönderilen berat ve fermanlar
2. Ümera denilen mahalli idarecilerin (beylerbeyi, vali, sancak beyi, mutasarrıf, mütesellim vb. görevliler) çeşitli konulardaki meselelerini çözmek için verdikleri hüccetler
3. Kadıların çeşitli konularda faaliyetleri ile ilgili olarak merkeze gönderdikleri ilamları ile şehir yönetimindeki kişi ya da çeşitli müesseseler arasında meydana gelen anlaşmazlıkları çözmek için verilen hüccetler
4. Şehrin mahalle listeleri, dini ve sosyal yapıların inşa edilmesi, bakım ve tamirlerinin yapılması, şehirde yürütülen imar faaliyetleri ve imar işlerinde kullanılan malzemelerin fiyatları ile ilgili vesikalar
5. Şehir nüfusunu irki ve dini yönden ayırımı ile ilgili bilgiler, bu nüfusun zaman zaman maruz kaldığı hastalık ile tabi afetleri anlatan belgeler
6. Evlenme, boşanma, kız kaçırma, kefalet senetleri, alım satım mukaveleleri ve hırsızlık, yaralama, kalpazanlıkve adam öldürme ile ilgili kayıtlar
7. Şehirdeki esnaf grupları, bunların meslekleri ve üretmiş oldukları malların çeşitleri, çarşı ve pazarda satılan malların narh listeleri, usta ve ırgat ücretleri ile ilgili belgeler

¹ Yunus Uğur, "Şer'iyye Sicilleri", *TDVİA*, C.39, 2010, s.8.

² Ahmet Akgündüz, "İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer'iyye Mahkemeleri ve Şer'iyye Sicilleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.14, 2009, s.22.

³ Uğur, a.g.m., s. 9.

8. Sancak ve şehir halkından tahsil edilen vergiler, vergilerin miktarları ve bu vergilerin toplanmasında kullanılan avarız hanesi ile ilgili listeler
9. Altın ve para meseleleri ile ilgili çeşitli eşya fiyatlarını gösteren kayıtlar
10. Ölen kişilerin meslekleriyle mal varlıklarına dair tereke kayıtları, bu kayıtlarda yer alan etnografik eşya listeleri⁴ şeklinde sıralayabiliriz.

Siciller herhangi bir küçük meselenin mahkemeye aksetmesinden dolayı ayrıntılı bilgiler içermektedir. Bu nedenle önceki dönemler ile ilgili yaşama şartlarını anlatan önemli kaynaklar konumundadırlar. Şer'iyye sicilleri belge tarihçiliği açısından son derece önemli kaynaklar olup çeşitli ilim adamları tarafından çalışmalarında kullanımları artmaktadır. Türkiye'de siciller ile ilgili ilk çalışmalar 1930'larda başlamıştır. 1935'te İ.Hakkı Uzunçarşılı'nın ve 1938'de T.Mümtaz Yaman'ın Ankara Halkevi dergisi Ülkü'de "Şer'i Mahkeme Sicilleri" adıyla yayımlanan yazıları sicil alanında yapılmış ilk çalışmalardandır.⁵ Sicillerin öneminin vurgulandığı bu yazılardan sonra sicil çalışmalarında ayrıca bir artış meydana gelmiştir. Tarih disiplini içerisinde sicillerin sosyal ve ekonomik tarih alanında bir kaynak olarak kullanılmasının erken örnekleri Halil İncalcık tarafından verilmiştir. Şer'iyye sicilleri ile ilgili Halit Ongan ve Çağatay Uluçay da önemli çalışmalar yapan kişiler arasında yer almışlardır.⁶

II. Çorum Şer'iyye Sicilleri ile İlgili Değerlendirme

Milli Kütüphane Arşivi'nde Çorum'a ait 16 defter bulunmaktadır. Bunlardan en eski defter 1 numaralı H.1255-1264 (M.1839-1847) defterdir. Bu defter Şerif Korkmaz tarafından yüksek lisans tezi olarak incelenmiştir. 16 numara ile kayıtlı bulunan defter ise H.1322-1327 (M.1904-1909) yıllarına ait defterdir. Çorum Şer'iyye sicilleri aşağıdaki tarihleri içermektedir.

1. 1255-1264
2. 1268-1280
3. 1280-1285
4. 1285-1289

---

⁴Ferdi Gökbuğa, *H.1075-1076/M.1665-1666 Tarihli 124 No'lu Manisa Şer'iyye Sicili Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*,(Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2008, s.9.

⁵Uğur,a.g.m.,s.10.

⁶ A.g.m.,s.10.

5. 1289-1291
6. 1291-1293
7. 1293-1295
8. 1295-1297
9. 1297-1300
10. 1299-1304
11. 1304-1312
12. 1312-1314
13. 1314-1316
14. 1316-1319
15. 1318-1322
16. 1322-1327⁷

Milli Kütüphane’de yer alan şer’iyye sicillerinin haricinde Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesinde H.1240-1253 (M.1824-1838) tarihlerine ait bir adet şer’iyye sicili mevcuttur. Bu Şer’iyye sicilinin bir bölümü Ahmet Yaramış tarafından “Çorum H.1240-1254/M.1824-1836 Tarihli Şer’iyye Sicilinin H.1240-1241/M. 1824-1826 Yılları Arası Transkripsiyon ve Değerlendirme”adı altında yüksek lisans tezi olarak incelenmiştir. Sicilin geriye kalan yılları ise çalışılmamıştır. Bu nedenle sicilin geri kalan kısmı tarafımızdan incelenmiştir. İncelemeye çalıştığımız sicil Çorum’a ait sicillerden 1754 numaralı olup H.1240-1253 (M.1824-1838) yıllarına ait kayıtları içermektedir. İlgili sicilin H.1242-1253/M.1826-1838 tarihleri arasındaki kayıtlar konu seçimlerine göre transkripsiyon ve tasnifi yapılarak incelenmeye çalışılmıştır. İncelemiş olduğumuz defter 445x160 milimetre ebatında 170 varak 339 sayfa ve deri ciltlidir. Defterde 1.068 hüküm bulunmaktadır. Kâğıt çeşidi abâdi’dir. Yazı çeşidi talik’tir. Defterin asıl nüshasında sayfa numaraları verilmiştir.

İncelemiş olduğumuz sicilin genelde sayfa yapısı satır başı ile sonları ile sayfaların alt ve üst başlarında -yaklaşık olarak- birer santimetrelük boşluk bırakılarak oluşturulmuştur. Çorum Şer’iyye sicilleri Çorum tarihi açısından önemli bir kaynaktır. Çorum Şer’iyye sicilleri ile ilgili yapılmış olan çalışmalar şöyledir: Esra Doğan’ın çalışmasında Osmanlı Şer’iyye Sicillerinin tarihi önemine değinilmiş, Çorum’a bağlı kaza ve nahiyeler tespit edilerek Çorum’un sosyal ve iktisadi yapısıyla ilgili bilgi

---

⁷ Ahmet Akgündüz, *Şer’iyye Sicilleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s.184.

verilmiştir.⁸Nejat Taner'in çalışmasında Çorum'un Osmanlı tarihindeki yeri ve önemi üzerinde durulduktan sonra köy, nahiye ve mahalleleri ile bunların sosyal, idari ve iktisadi durumları değerlendirilmiştir.⁹Şerif Korkmaz ise çalışmasında daha erken bir tarihi ele almış, Çorum Şer'iyye sicilinin 1839-1847 tarihleri arasındaki dönemin transkripsiyon ve tasnifini yapmıştır. Yazar ayrıca Şer'iyye sicilindeki kayıtları değerlendirmiştir.¹⁰ Çorum Şer'iyye sicilleri üzerinde araştırma yapanlardan bir diğeri Ahmet Yaramış'tır. Şerif Korkmaz'ın incelediği tarihin bir önceki dönemini ele almış ve çalışmasını Çorum'da sosyal olaylar, sosyal yapılar ve müesseseler adları altında incelemiştir.¹¹ Çorum Şer'iyye sicilleri konusunda araştırma yapan bir başka isim Abdullah Gündoğdu olmuştur.¹² Bu çalışmalar yüksek lisans tezleri şeklindedir. Çalışılan her dönemin tarihleri birbirinden farklıdır. Ahmet Yaramış 1754 Numaralı Çorum Şer'iyye sicilinin iki yılını çalışmış, sicilin diğer yılları ise tarafımızdan çalışılmıştır.

---

⁸ Esra Doğan, *13 Numaralı H.1314/M.1896 Çorum Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2009,s.5.

⁹Nejat Taner, *Çorum 12 Numaralı Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi H.1304-1307/M.1886-1889*, (Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2002,s.6.

¹⁰ Şerif Korkmaz, *H.1255-1264 M.1839-1847 Tarihli Çorum Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme*,(Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1995,s.3.

¹¹Ahmet Yaramış, *Çorum H.1240-1254/M.1824-1836 Tarihli Şer'iyye Sicilinin H.1240-1241/M.1824-1826 Yılları Arası Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1993,s.10.

¹²Abdullah Gündoğdu, *Çorum'un 2 Numaralı Şer'iyye Sicili, Transkripsiyon ve Değerlendirme (H.1268-1280/M.1852-1853)*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1989.

I.BÖLÜM

1754 NUMARALI ÇORUM ŞER'İYYE SİCİLİNE GÖRE ÇORUM'DA YÖNETİCİ SINIF

Tanzimat öncesinde Osmanlı şehirlerinde beylerbeyi, sancakbeyi, vali, mutasarrıf, kadı, nâib, ayân, voyvoda, şehir kethüdası gibi görevliler yönetici sınıftan kabul edilirdi. Anadolu'nun ortasında bir Osmanlı kenti olan Çorum'da da bu şekilde bir idari yapılanma ve devlet görevlileri bulunmaktaydı. 1754 numaralı Şer'iyye sicilinde yönetici sınıftan mutasarrıf, kadı, nâib, nakîb-ül-eşrâf kaymakamı, müftü, ayân, şehir kethüdası ile ilgili bilgiler elde edilmiştir. İncelemiş olduğumuz sicilde mutasarrıf tayini ile ilgili bir kayıt mevcuttur. Mutasarrıf, Osmanlı taşra teşkilatlanmasında sancak veya livânın yöneticisi için kullanılan unvandır.¹³ 4 Şevvâl 1242 (1 Mayıs 1827) tarihli kayıta Çorum'a mutasarrıf olarak tayin edilen kişinin Ahmet Paşa olduğu görülmüştür.¹⁴ Mutasarrıflar padişahın onayı ile tayin edilmişlerdir. Birden çok sancakta görevli olan mutasarrıflar yerlerine merkezi hükümetinde onayının alınması ile mütesellim gönderebilirdi. Çorum'a da mütesellim görevlendirildiğine dair bilgiye, mütesellimlik tayin emrini getiren kişiye ödenen ücretin kayda geçirilmesi şeklinde öğrenmemiz mümkün olmuştur. Kaydın örneği şöyledir:

*“Oldur ki işbu bin iki yüz kırk iki senesi mâh-ı Şevvâl-ül mükerrerinin dördüncü günü Devletlü Ahmed Paşa Hazretlerine Çorum sancağı ibkâ olunub bâ fermân-ı âli livâ-i mezkûr mukaddemi üzere mütesellim nasb olunan şilahşör-i hassa inâyetlü El-Hac Hüseyin Ağa 'ya mütesellimlik emrinin suretini getüren kapu kethüdası çukadarına verilen hizmet iki bin iki yüz guruşa bâliğ olub kazalara taksim olunduğu ber vech-i âti zikr olunur”.*¹⁵

Mutasarrıfın veya mütesellimin tayin emri bölgenin önde gelen kişilerine okunur ve mahkeme siciline kaydedilirdi.¹⁶ Mutasarrıflar maaş ve personel giderleri ile ilgili harcamaları sancak ahalisinden imdâd-ı hazariyye, imdâd-ı seferiyye, aidat-ı muayyene isimleri adı altında tahsil ettikleri vergilerden karşılamışlardır. (İncelemiş olduğumuz Çorum Şer'iyye sicil belgelerinde imdâd-ı hazariyye vergisinin Çorum mutasarrıfı için

¹³ Ali Fuat Öreñ, “Mutasarrıf”, *TDVİA*, C.31, 2006, s.377.

¹⁴ ÇŞS, 1754, s.74-4.

¹⁵ ÇŞS, 1754, s. 75-2.

¹⁶ Öreñ,a.g.m.,s.377.

toplandığı görülmüş bu konu ayrıntılı olarak 3. bölümde ekonomik hayat içerisinde ele alınıp değerlendirilmiştir.)

Mutasarrıflar için talep edilen vergilerin bazen belirlenenden fazlasının toplandığı ve bu da şikâyetlere sebep olduğu belgelerde görülmüştür. Tayin edilen mutasarrıfın hemen görev bölgesine giderek görevine başlaması istenmiştir. Mutasarrıflar görevlerini saray denilen konaklarında görmüşlerdir. Sancak divanı toplantılarının yapıldığı bu sarayın inşası, tamiri ve bazı giderleri için gerekli para ahaliden toplanmıştır. Çorum'da saraya yapılan harcamalar ile ilgili bilgilere tevzi defteri kayıtlarından ulaşmak mümkün olmuştur. Mutasarrıfların öncelikli görevi idaresi altında bulunan yerlerin asayişisini sağlamak ve vergilerini toplamaktır.¹⁷ Ayrıca halka iyi davranmak, bölgesini düşmandan korumak, sefer durumunda maiyetindekilerle birlikte sefere katılmak gibi görevleride mevcuttur.

1. OSMANLI DEVLETİ'NDE KADILIK MÜESSESESİ

Kadı; Arapça'da kazâ (kada) kökünden gelen bir fıkıh terimi olarak insanlar arasında meydana gelen anlaşmazlıkları, şer'i hükümler doğrultusunda çözümlmek için yetkili makamlarca tayin edilen kişiyi ifade etmektedir. Kadıların tayin edilmesinden, terfi işlemlerinden ya da görevden alınmasından sorumlu olan kişi "*kadi-l kuzat*"dır. Kadı tarafından yargılama yapması için görevlendirilen kişilere de "halife", "nâib" ya da "vekil" adı verilmiştir.¹⁸ Hz.Peygamber'in de bizzat dava dinlediği, hüküm verdiği ve kadı tayin ettiği görülmüş ve Hz.Peygamber'den sonra gelen halifeler de onun yapmış olduğu bu uygulamayı devam ettirmişlerdir.¹⁹

Klasik İslâm döneminde kadılık için ön görülen şartlar; erkek olmak, reşid olmak, temyiz kuvvetine sahip olmak, yeterli bilgiye sahip olmak, tarafsız olmak, iman sahibi ve adil olmak, sağır ve kör olmamak gibi şartlardır. Osmanlı Devleti'nde ilk kez Osman Gazi tarafından kadı tayini yapılmıştır. Sultan Murad döneminde kazaskerlik kurumu kurulmuş ve kadılar artık kazaskerlik kurumu tarafından tayin edilmeye başlanmıştır. Kazaskerlik kurumu daha sonra Rumeli ve Anadolu Kazaskerliği diye iki kısımda teşkilatlanmıştır. Osmanlı Devleti kaza adı verilen yargı çevrelerine ayrılmıştır.

¹⁷ Örenç, a.g.e.,s.377.

¹⁸ Fahrettin Atar, "Kadı", *TDVİA*, C.24, 2001,s.66.

¹⁹Ekrem Buğra Ekinci, "Osmanlı Devleti'nde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.13, S. 5, 2005, s.417.

Bu kazaların her birine medresede yüksek tahsil görmüş ilim ve ahlak bakımından en üstün kişiler iki yıl süre ile görev yapmaları için tayin edilmişlerdir. Mekke ve Medine gibi istisnası olan yerlerde bu görev süresi bir yıl ile sınırlı kalmıştır. Kadıların halk ile içli dışlı olmalarını önlemek için görev süresi iki ya da bir yıl ile sınırlı tutulmaya çalışılmıştır. Görev süresi biten kadılar merkeze gelerek yeni bir görevlendirme için beklemişler ve bu bekleme süresi içerisinde medreselerde müderrislik yaparak bilgilerini geliştirmişlerdir.²⁰

Uzun yıllar dünyanın en güçlü devleti olarak varlığını sürdürmüş olan Osmanlı Devleti, zamanla siyasi, mali, askeri ve buna bağlı olarak sosyal hayatta da güç kaybetmeye başlamış bu durum yargı işleyişine de sirayet etmiştir. Klasik devirde çok iyi işleyen yargı ve adliye işleri bozulmaya başlamıştır. 1826 yılında Yeniçeri Ocağının kaldırılması ile birlikte bazı idari kurumlarda meydana gelen değişimler Osmanlı kadısının görev bütünlüğünü de sarsmıştır. Kadıların asayiş görevine Yeniçeri Ocağı zâbitleri yardımcı olduğu için kadıların mülki görevleri sona ermiştir. Şehirlerde İhtisap Nezareti'nin kurulması ile kadının beledi görevleri, II. Mahmud döneminde kurulan Evkâf Nezareti ile vakıfların tek elde toplanması ve idare edilmeye başlaması ile de vakıflar üzerindeki etki ve denetimleri sona ermiştir.²¹ Osmanlı Devleti kadılarının asıl görev ve yetkisini azaltan süreç, idare hukuku, ceza ve ticaret alanında Fransız mevzuatının uyarlanması ve karma nizami mahkemelerin kurulması olmuştur. Böylece şer'i mahkemelerin görevleri sadece boşanma, miras, alacak ve borç gibi konular ile sınırlandırılmıştır.

1.1. Kadıların Görevleri

Kadılık kurumu kazaskerlere, kazaskerler de sadrazamlara bağlı olarak görev yapmışlardır. Atamaları kazaskerin isteği üzerine Padişah tarafından kendilerine verilen "berat" la olmuştur. Osmanlı Devleti başlangıcından itibaren Rumeli ve Anadolu Kazaskerliği şeklinde iki kısma ayrılmış ve bu durum devletin yıkılışına kadar devam etmiştir. Rumeli bölgesinde görev yapan kadılar Rumeli Kazaskerliğine, Anadolu bölgesinde görev yapan kadılar Anadolu Kazaskerliğine bağlanmışlardır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında en büyük kadılık önce İznik, sonra Bursa kadılığı idi.

---

²⁰ Ekinci, a.g.m.,s.418.

²¹ İlber Ortaylı, "Kadı", *TDVİA*, C.24, 2001, s.73.

Devletin sınırlarının genişlemesi ve imparatorluk haline gelmesinden sonra başkent İstanbul, başşehir olmasının yanı sıra aynı zamanda kadılık bakımından da en üstün kaza olma özelliğine sahip olmuştur. İstanbul kadılığı bu mesleğin en üst basamağına yükselmiş olanlara verilmiştir.²²

Osmanlı Devleti'nde örf ve adetlerden sosyal hayata kadar her alanda İslâm dininin büyük etkisi görülmüştür. Bu yüzden şer'i hukuka göre hüküm verecek olan kadının da görev ve yetki alanı genişlemiştir. Sosyal hayatta yardımlaşma ve dayanışmayı sağlamak amacı ile kurulan vakıfların denetiminden kadı sorumlu olmuştur. Yine esnaf ve loncaların denetiminden de kadı sorumlu tutulmuştur. Bu sayede şehir hayatı ile ilgili yapılmış olan düzenlemelerde kadılar önemli görevlerde yer almışlardır. Kadıların buldukları şehirlerde şer'i mahkemeler vardır ve bu mahkemelerde kadılar hüküm vermiştir. Bu doğrultuda evlenme, boşanma, miras, alacak verecek meselesi gibi konular da yine kadıların görev ve sorumluluğu altında olmuştur.²³

Osmanlı kadısının mülki, idari ve askerî görevleri mevcuttur. Örneğin; sefer sırasında geçilecek yol, köprü ve çeşmelerin tamiri ile erzak temininden kadı sorumludur. Avarız vergilerinin toplanması, savaş sırasında okçu, kürekçi ve beygir temin edilmesinden ve bunların nakledilmesinden kadı sorumludur. Ülkenin çeşitli bölgelerinde zaman zaman kahvehane ve meyhanelerin kapatılma kararı alındığında bunların kapatılmasından ve asayişin sağlanmasından kadı sorumlu olmuştur. Kale ve şehirlerin muhafazası için olur olmaz yerlere ev ve dükkân yapılmaması, kalenin imar ve savunma düzeninin gözetilmesi kadının sorumluluğu dâhilindedir. Bir yer aranacağı, baskın düzenleneceği ya da bir kişi gözaltına alınacağı zaman bu ancak kadı emri ile mümkün olmuştur.²⁴

1.2. Osmanlı Devleti'nde Nâiblik Müessesesi

Osmanlı Devleti'nde yeni fethedilen yerlere idareyi temsil etmek amacıyla sancakbeyi tayini yapılmakta idi. Hukuku temsil etmesi için de kadı ya da nâib tayin etmesi bir fetih geleneği olmuştur. Nâib, vekil anlamına gelmektedir. Bir bölgeye tayin olunan kadıların, görev yerlerine kendileri gitmedikleri takdirde göndermiş oldukları

---

²² Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara 2013,s.84.

²³ Ortaylı, a.g.m., s.72.

²⁴ A.g.m.,s.72.

vekillerine nâib denmiştir. Nâibler, medrese eğitimi olarak özellikle fıkıh alanında kendi kaza çevrelerinde anlaşmazlıkları çözebilecek seviyede tahsil görmüş olan ilmiye sınıfı mensubu olan kimselerdir. Kadı yardımcısı ve vekili olan nâib, kadı tarafından belirlenir, Anadolu ve Rumeli Kazaskeri tarafından onaylanırdı.²⁵ Nâibler çoğu zaman süresiz olarak görevlendirilmişlerdir. Ancak belli dönemlerde görev değişikliği yapıldığı görülmüştür. Nâibler, yolsuzluk yaptıklarında, yetersizliklerinde ve bilgisizliklerinde görevlerinden alınmaları gerekmiştir.

17. ve 18. yüzyıllarda diğer kurumlarda başlayan değişim ve dönüşümler medreseleri de etkisi altına almaya başlamış ve medreselerin eski etkinliğini yitirmesine yol açmıştır. III. Selim bu durumun önüne geçebilmek amacıyla bir takım önlemler almaya çalışmıştır. III. Selim ulema sınıfının önde gelen kişileri ile kadı ve nâiblerin durumlarını görüşmüş, Anadolu ve Rumeli Kazaskerlerinin konu ile ilgili fikirleri alındıktan sonra yapılması gerekenler bir fermanda ilgili kişilere bildirilmiştir. Gönderilen fermanlarda kadı ve nâiblerin halka yapmış oldukları kötülüklerin giderilmesi ve yargı işlerinin düzenli bir şekilde yerine getirilmesi istenmiş ayrıca hasta ve yaşlı olan kadılar haricindekilerin nâib atamayarak kendilerinin bizzat görev bölgelerine gitmeleri istenmiştir.²⁶ Ancak III. Selim'in yapmak istediği yenilikler tahttan indirilmesi ile son bulmuştur. Devlet otoritesini temsil edenlerin reâyaya karşı bu otoriteyi kötüye kullanmalarını yasaklamak amacıyla adâletnâmeler yayınlanmıştır. Padişah hükümlerinin yer aldığı bu adâletnâmelerde kadıların durumlarında yer verilmiştir. Yayınlanmış olan kararlarda yolsuzluk ve haksızlık gibi eylemlerin önüne geçilmeye çalışılmıştır.²⁷ XVIII. yüzyılın ikinci yarısında kadıların, nâiblerin yolsuzluklarını önlemek amacıyla yapılan düzenlemeler pek bir işe yaramadığı görülmüştür.²⁸ Ancak kurumların işleyişi ile ilgili yenilikler ve düzenlemelerin yapılması, kötü gidişatın önüne geçilmesi amacıyla bir takım çalışmaların yapılmaya devam ettiği görülmüştür. Bu maksatla 1815 yılında II. Mahmud'un yayınlamış olduğu "Adalet Fermanı"nda kadılarında içinde bulunduğu durum tekrar gündeme getirilmiştir. Kadı ve nâibleri doğru yola getirmek için büyük çaba gösteren II. Mahmud yayınlamış

²⁵Mehmet İpşirli, "Nâib", *TDVİA*, C.32, 2006, s.312.

²⁶Çadırcı, a.g.e., s.80.

²⁷Halil İnalçık, *Devlet-i Aliye- Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s.327.

²⁸Yücel Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumuna*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s.220.

olduğu emirlerle onların nasıl hareket etmeleri gerektiğini açıkça ortaya koymaya çalışmıştır. Fakat yine de başarılı olamamıştır. II. Mahmud yayınlamış olduğu emirlerle kötü gidişatın önüne geçememesine rağmen yine de vazgeçmemiş ve adalet örgütünde yöneticileri doğru yola getirmek amacıyla “*Tarik-i İlmiyye’ye dair Ceza Kânunnamesi*” (İlmiye sınıfına ait ceza yasası) ile hazırlanmış yasayı Tanzimat’ın ilan edilmesinden bir yıl önce yürürlüğe koymuş ve tüm eyalet ve sancaklara birer örneğini göndermiştir.²⁹II. Mahmud’un bu yasayı özellikle rüşvet ile mücadele etmek üzere hazırlattığı bilinmektedir.³⁰

1.3.Çorum’da Görev Yapan Kadı ve Nâibler

Kadılarının tayin, terfi ve azledilmeleri işlemleri her zaman Anadolu ve Rumeli Kazaskerinin idaresinde olmuştur. Çorum coğrafi konum itibari ile Anadolu Kazaskerliğine bağlıydı. Dolayısıyla kadılarının tayin işlemleri buradan yapılmıştır. İncelenen dönemde Çorum’a Anadolu Kazaskeri tarafından atanan kadılarının sayısı 11 olarak belirlenmiştir. Çorum kadılarının isimlerinin, bazıları belgelerde doğrudan Anadolu Kazaskeri’nin tayin etmesi şeklinde görülürken bazıları da tayin edilen kadılarının görev bölgelerine gitmemeleri üzerine yerlerine tayin ettikleri nâib tayin beratlarının altında yer alan imzalarından tespit edilebilmiştir. Çorum’a Anadolu Kazaskeri tarafından yapılan kadı atamalarına dair bir örnek şöyledir;

“İzzet-meâb şeriât-ı nisâb Mevlanâ Es-Seyyid Halil Efendi ibn Ali cumadan kamiyâb bâde-t tehiyyet-ül vâfiye inhâ olunur ki Çorum mutasarrıfı Es-Seyyid Hafız Mustafa işbu sene isneyn ve erbâin ve mieteyn ve elf şehr-i Receb-ül ferdi gayetinden dört ay tevkîyetle ref’ ve yeri [hali] olduğun kazâsker-i esbâk ruznâmçesinde mukayyed sezâ-vâr inâyet-i şehr-i yarî olmakla tevcihî esbâk sana ibkâ olunmuşdur gerekdir ki sene-i mezbûre Zi-l-hicce-üş şerifesi gurrelerinden müddet-i örfiye-i kâmile mutasarrıf olub beyn-el ahâli icrâ-ı ahkâm-ı şer’iyede sâi cemîl ve vukû-yafte olan muhallefât-ı mevtâyı askeriyenin mûcib-i tahrir olanlarını tahrir ve terkim ve beyn-el-verese bi-l fârizat-üş şer’iye tevzî ve taksim ve tecdid gerde-i eimme-i din olan rüsûm-ı âdiyeden ziyâde nesne talebinden ve vâsi ve nafaka hüccetlerinden tehâşi ve mücânebet olunmak bâbında şeref bahs sâhife sudûr olan evâmîr-i âliyeye imtisâlen le mezid sây ve

²⁹ Çadırcı, a.g.e.,s.84.

³⁰ A.g.e., s.84.

*ihitimâm eyleyesiz vesselâm. El Fakir Mehmed Esadullah Anadolu Kazaskeri”.*³¹

Çorum’a atanan kadılar genellikle Çorum’a gelmemişler ve yerlerine nâib tayin etmişlerdir. Kadı Efendi’nin nâib tayin örneği aşağıdaki gibidir;

“*Bismillâhırrâhmanırrâhim,*

*Ya fettâh, Ya Rezzâk, Ya Kerîm, Ya Ganîy, Ya miiftâh-ül ebvâb fethün nâhir-ül bâb izzet-meâb şer’iât nisâb Mevlanâ İbrahim Edhem Efendi kâm-yâb bâde-t tehiyyet-ül vâfiye inhâ olunur ki ber vechi mansıb mutasarrıf olduğum Çorum kazasının umûr-ı şer’iyesi işbu bin iki yüz kırk iki senesi mâh-ı muharrem-ül harâmı gurresinden cenâb-ı saâdetinize ihâle ve tevfiz kılınmıştır gerekir ki kazâ-i merkûmu gurre-i şehri mezbûrdan bâ-niyâbet zabt idüb ve beyn-el ahâli icrâ-yı ahkâm-ı şer’iye ve vâki olan muhalledfât-ı mevtâ-yı askeriyeyi dahi tevzî ve taksim iyleyüb câri-i şer’iât-ı Ahmedide ser inhirâf cevaz göstermeyesiz ves-selâm. El Fakir Mehmed Ali El Mutasarrıf-ı Kaza-i Çorum.”*³²

Tayin yazısının altında imzanın yer alması ile Çorum’da kadı görevinde bulunan kişinin ismini öğrenebilmemiz mümkün olmuştur. Çorum’a Anadolu Kazaskeri tarafından tayin edilen kadıların görev tarihleri mevcutken, isimlerini nâib tayin beratından öğrendiğimiz kadıların görev tarihleri kesin olarak belgelerde yazılmamıştır. Bu yüzden aşağıda göstermiş olduğumuz tabloda sadece Anadolu Kazaskeri tarafından tayin edilen kadıların görev tarihleri verilmiştir. Diğer kadıların sadece isimleri yazılmıştır. Görev tarihi belli olmayan kadıların tablodaki kaynakça kısmında tayin etmiş oldukları nâibin tayin kayıt belgelerinin yer aldığı sayfa numaraları verilmiştir.

Tablo. 1. Çorum’da Görev Yapan Kadılar (1825-1838)

Görev Tarihi	Kadı İsmi	Kaynak
19.04.1825	Es-Seyyid Ahmed Paşa	ÇŞS,1754,s.28.
16.08.1825	Mehmed Ali Efendi	ÇŞS,1754,s28.
Ocak/ Şubat 1827	Es-Seyyid Hafız Mustafa	ÇŞS,1754,s.70.
26.06.1827	Es-Seyyid Halil Efendi	ÇŞS,1754,s.80.
—	Yusuf Efendi	ÇŞS,1754,s.144.
26.03.1830	Es-Seyyid Mustafa Derviş Efendi	ÇŞS,1754,s.171.
—	Es-Seyyid Ahmed Raşit	ÇŞS,1754,s.227.

³¹Çorum Şer’iyye Sicilleri, Defter No:1754,H.1240-1254,s.80-2. (Bundan sonra ÇŞS, 1754 şeklinde kısaltılacaktır.)

³² ÇŞS, 1754, s.57-1.

—	Mehmed Nurettin	ÇŞS,1754,s.268.
—	Hafız Ahmed Nuri	ÇŞS,1754,s.289.
—	Mehmed Arif	ÇŞS,1754,s.309.
18.05.1836	Es-Seyyid Ebu Bekir	ÇŞS,1754,s.324.

1754 numaralı Çorum Şer'iyye sicil belgelerinden edindiğimiz bilgiler doğrultusunda kadı ve nâibler ile ilgili dört kayıt Ahmet Yaramış tarafından hazırlanan “Çorum’un H.1240-1254/M.1824-1836 Tarihli Şer’iye Sicili’nin H.1240-1241/M.1824-1826 Yılları Arası Transkripsiyon ve Değerlendirme” başlıklı yüksek lisans tezindeki transkripsiyon metninde geçmektedir. Bu kayıtlardan elde edilen bilgiler bize Çorum’a Anadolu Kazaskeri tarafından 2 kişinin kadı olarak tayin edildiğini, bir kişinin de nâib olarak tayin edildiğini göstermektedir. Nâibler, kadılar tarafından tayin edilmiştir. Ahmet Yaramış’ın tezinde, 1 Şaban 1240 (21 Mart 1825) tarihinde Anadolu Kazaskeri Es-Seyyid Yusuf tarafından Çorum’a nâib olarak Hafız Mehmed Vesim Efendi’nin tayin edildiği yazılmıştır.³³ Yine başka bir kayıтта Hafız Mehmed Vesim Efendi’nin, Anadolu Kazaskeri Yusuf Paşa tarafından Çorum’a kadı olarak tayin edildiği belirtilmiştir.³⁴ Ancak belgelerden bu kişinin sadece nâib olduğu anlaşılmaktadır. Bunun sebebi Anadolu Kazaskeri’nin de kadı tarafından tayin edilen nâib tayinini tasdik etme yetkisinin olmasından dolayıdır. 1754 numaralı Çorum Şer’iyye sicil belgelerinden elde edilen bilgilere göre Çorum’da 1240 (1825) yılında kadı olarak tayin edilen kişinin Ahmed Paşa olduğu görülmüştür. Ahmet Paşa Evâil Şevvâl 1240 (19-28 Mayıs 1825) tarihinde göreve tayin edilmiştir. Ancak yine aynı yıl Ahmed Paşa hâkimiyeti altında bulunan reâyâyâ ve fukaraya zulmettiğinden dolayı görevinden alınmıştır.³⁵ Bundan dolayı 1 Muharrem 1241 (16 Ağustos 1825) tarihinde Çorum’a Anadolu Kazaskeri Es-Seyyid Yusuf tarafından Mehmed Ali Efendi, kadı olarak tayin edilmiştir. Kadı olarak tayin edilen Mehmed Ali Efendi görev bölgesine kendisi gitmeyerek yerine Cemâzi-yel-âhir 1241 (Ocak/Şubat 1826) tarihinde Hafız Mehmed Vesim Efendi’yi nâib olarak görevlendirmiştir.³⁶ Yaklaşık 7 ay sonra Çorum nâibi değişmiştir. Bunun sebebi 1 Muharrem 1242 (5 Ağustos 1826) tarihinde Çorum kadısı Mehmed Ali Efendi’nin,

³³Yaramış, a.g.t.,s.15.

³⁴ A.g.t, s.23.

³⁵ÇŞS, 1754, s.28-3.

³⁶ Yaramış, a.g.t., s.168.

İbrahim Efendi'yi nâib olarak görevlendirmesidir.³⁷ Yine 1 Receb 1242 (29 Ocak 1827) tarihinde Çorum kadısı Mehmed Ali Efendi, İbrahim Edhem Efendi'yi nâiblik görevine tekrar tayin etmiştir.³⁸ Yaklaşık bir ay sonra 30 Receb 1242 (27 Şubat 1827) tarihinde 4 ay süre ile Es-Seyyid Hafız Mustafa'nın Çorum'a kadı tayin edildiği görülmektedir. Es-Seyyid Hafız Mustafa'nın görev süresinin dolması üzerine 1 Zi-l-hicce 1242 (26 Haziran 1827) tarihinde Anadolu Kazaskeri Mehmed Esedullah tarafından Es-Seyyid Halil Efendi Çorum'a kadı olarak tayin edilmiştir.³⁹ 1 Zi-l-hicce 1242 (26 Haziran 1827) ile 1 Zi-l-hicce 1244 (4 Haziran 1829) tarihleri arasında Çorum'a Yusuf isimli bir kişinin kadı olarak tayin edildiği verilen diğer kayıtlardan çıkarılmıştır. 1 Zi-l-hicce 1244 (4 Haziran 1829) tarihli kayıтта Çorum kadısı Yusuf görev bölgesi olan Çorum'a gitmeyerek yerine Mehmed Emin Efendi'yi nâib olarak görevlendirmiştir.⁴⁰ Çorum kadısı Yusuf 1 Cemâ-zî-yel-evvel 1245 (29 Ekim 1829)' ten itibaren 5 ay yani 1 Şevvâl 1245 (26 Mart 1830) tarihine kadar tekrar kadı tayin edilmiştir. Çorum'da görevli olan Yusuf'un kadılık görev süresinin dolması üzerine 1 Şevvâl 1245 (26 Mart 1830) tarihinde Anadolu Kazaskeri Mehmed Hamdullah tarafından Es-Seyyid Derviş Mustafa Efendi, Çorum'a on ay süre ile kadı olarak tayin edilmiştir.⁴¹ Görev süresi dolan Es-Seyyid Derviş Mustafa Efendi'nin görevi iki ay süre ile Anadolu Kazaskeri Meserred Zâde Abdurrahman tarafından uzatılmıştır.⁴² Es-Seyyid Mustafa Derviş Efendi 1 Şevvâl 1245 (26 Mart 1830) tarihinden 1 Rebî-ül-evvel 1246 (20 Ağustos 1830) tarihine kadar kadı olarak görev yapmıştır. 1 Rebî-ül-evvel 1246 (20 Ağustos 1830)'dan 1 Sâfer 1247 (22 Temmuz 1831) ye kadar kadılık görevini sürdürmüştür. Es-Seyyid Derviş Mustafa Efendi 1 Şevvâl 1245'ten (26 Mart 1830) 1 Sâfer 1247 (22 Temmuz 1831)'ye kadar Çorum kadısı olarak görev yapmıştır. Es-Seyyid Mustafa Derviş Efendi'nin Çorum kadılığı görev süresi toplam 1 yıl 4 ay'dır. Es-Seyyid Mustafa Derviş Efendi'den sonra kadı olarak görülen kişi Es-Seyyid Ahmet Raşit'tir. Kadı Ahmet Raşit'in tayin belgesi sicilde yoktur. Ancak Ahmet Raşit'in Çorum'a gelmeyip yerine gönderdiği nâibi Mehmet Raşit Efendi'nin nâiblik kaydı vardır. Buna göre Çorum kadısı Ahmet Raşit Efendi, Mehmet Raşit Efendi'yi 3 Recep 1247 (8 Aralık 1831) tarihinde Çorum'a nâib

---

³⁷ÇSS, 1754,s.57-1.

³⁸ÇSS,1754, s.70-2.

³⁹ÇSS, 1754, s.80-1.

⁴⁰ÇSS, 1754, s.144-4.

⁴¹ÇSS,1754, s.171-1.

⁴²ÇSS, 1754, s.187-1.

tayin etmiştir.⁴³ Çorum'a hangi tarihte tayin edildiği kesin olarak bilinmeyen ancak görev bölgesine kendisinin gitmemesi üzerine 1 Cemâ-zi-yel-âhir 1248 (26 Ekim 1832) tarihinde El-Hac Ömer Hulusi Efendi'yi nâib olarak tayin eden Mehmed Nureddin'in Çorum'a kadı olarak atandığı görülmüştür.⁴⁴ İncelenen Şer'iyye sicilinde kaydı bulunan bir sonraki Çorum kadısı Hafız Ahmed Nuri Efendi'dir. Hangi tarihte kadı atandığı kayıtlı değildir. Ancak 1 Şa'bân 1249 (14 Aralık 1833) tarihinde El-Hac Ömer Efendi'yi nâib tayin etmiştir.⁴⁵ 1 Ramazân 1249 (12 Ocak 1834) tarihinde Hafız Ahmed Nuri Efendi hâlâ Çorum kadısı olarak bulunuyordu. Bu tarihte Es-Seyyid Mehmed Hazif Efendi'yi Çorum nâibi olarak atamıştır.⁴⁶

1 Sâfer 1250 (9 Haziran 1834) tarihinde yeniden Çorum'a nâib olarak Mehmed Hazif Efendi tayin edilmiştir.⁴⁷ Bu atama belgesindeki imza Anadolu Kazaskeri Abdulkadir Efendi'ye ait olduğu için daha önce kadı tarafından yapılan nâib atamasının kazasker tarafından bu tarihte onaylandığı da düşünülebilir. Çünkü her iki kayıta nâib olarak adı geçen kişi Mehmed Hazif Efendi'dir. 1 Şa'bân 1250 (3 Aralık 1834) tarihinde Çorum kadısının Mehmed Arif Efendi olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Kadı Mehmed Arif Efendi bu tarihte eski nâib Es-Seyyid Mehmed Hazif Efendi'yi nâibolarak tayin etmiştir.⁴⁸ 1 Zi-l-hicce 1250 (31 Mart 1835) tarihinde Mehmed Hazif Efendi hâlâ nâib olarak görev yapıyordu.⁴⁹ 1 Receb 1251 (23 Ekim 1835) tarihli bir başka kayıt ise Anadolu Kazaskeri Mehmed Efendi'nin Hazif Efendi'nin nâibliğini tasdik ettiğini göstermektedir.⁵⁰ İncelenen dönemde sicilde adı geçen son Çorum kadısı Es-Seyyid Ebu Bekir Efendi'dir ve Çorum kadılığına 1 Sâfer 1252 (18 Mayıs 1836) tarihinde atanmıştır.⁵¹

Kadı ve nâib tayin beratlarından kadı ve nâiblerin isimleri, görev tarihleri ile ilgili bilgiler edinmemizin yanı sıra kadıların ve nâiblerin halk ile olan ilişkilerinde, ölen

---

⁴³ ÇŞS, 1754, s.227-1.

⁴⁴ ÇŞS, 1754, s.268-1.

⁴⁵ ÇŞS, 1754, s.289-1.

⁴⁶ ÇŞS, 1754, s.299-1.

⁴⁷ ÇŞS, 1754, s.305-1.

⁴⁸ ÇŞS, 1754, s.309-1.

⁴⁹ ÇŞS, 1754, s.312-1.

⁵⁰ ÇŞS, 1754, s.323-1.

⁵¹ ÇŞS, 1754, s.324-1.

kişilerin miraslarının taksimlerinde kötü hâl üzerinde olunmaması noktasında uyarıldıkları da görülmüştür.

Tablo. 2. Çorum'da Görev Yapan Nâibler (1824-1838)

Görev Tarihi	Nâib İsmi	Kaynak
Ocak/Şubat 1826	Hafız Mehmed Vesim Efendi	ÇŞS,1754,s.20.
05.08.1826	İbrahim Edhem Efendi	ÇŞS,1754,s.57.
04.06.1829	Mehmed Emin Efendi	ÇŞS,1754,s.119.
08.12.1831	Es-Seyyid Mehmed Raşit	ÇŞS,1754,s.227.
26.10.1832	El-Hac Ömer Hulusi	ÇŞS,1754,s.268.
12.01.1834	Mehmed Hazif Efendi	ÇŞS,1754,s.299.

1754 numaralı Çorum Şer'iyye sicil belgelerinden çıkardığımız sonuç itibari ile Çorum'a tayin edilen kadı ve nâibler ile ilgili, Ahmet Yaramış'ın yüksek lisans tezi çalışması da dâhil toplamda Çorum'da kadı görevine tayin edilen 11 kişi, nâib olarak görevlendirilen 6 kişi tespit edilmiştir. Belgelerde görev tarihleri kesin olarak bilinen kadılar içerisinde Es-Seyyid Ahmed ve Es-Seyyid Hafız Mustafa 4 aylığına kadı olarak tayin edilmişlerdir. Mehmed Ali Efendi 1 yıl 5 ya da 6 ay görevde kalmıştır. Mehmed Ali Efendi görev bölgesine kendisi gitmeyerek iki kez İbrahim Efendi'yi nâib olarak tayin etmiştir. Çorum'a tayin edilen Yusuf isimli kadının belgelerde tayin beratının olmaması, görev süresi hakkında kesin bir tarih vermeyi zorlaştırmıştır. Ancak kendisinden önce ve sonra görev yapmış olan kadıların görev sürelerine bakıldığında Çorum'da kadılık görevinde en uzun süre kalmış olan kişi olduğu söylenebilir. Mustafa Derviş Efendi'nin kadılık görev süresi 1 yıl 4 aydır. Kadılık görev süresi biten kişiler Anadolu Kazaskerinin tekrar tayini ile görev süreleri uzatılabilmektedir. Mustafa Derviş Efendi'yi buna örnek olarak gösterebiliriz. İlk atandığında görev süresi on ay ile sınırlandırılan Mustafa Derviş Efendi'nin kadılık görev süresi bittikten sonra görev süresinin uzatıldığı belgelerde görülmüştür. Tayin edilen görev bölgelerine gitmemeleri üzerine nâib atayan ve tayin yazısının altında imzasının yer alması sonucu isimlerini öğrendiğimiz kadılar bulunmuştur. Kadılar, tayin edildiklerinde çoğu zaman kendisinden önce nâib olarak tayin edilen kişileri görevlerinden almamışlar ve onlara tekrar tayin beratı yazmışlar ve görevlerine devam etmelerini istemişlerdir. Kadı ve

nâiblerin tayin kayıtlarının her ikisinde de adaletli davranılmasını ve görevlerini hakkıyla yerine getirmeleri istenmiştir.

Osmanlı Devleti'nde kadı ve nâiblerin görev ve sorumluluk alanı geniş tutulmakla beraber adalet ve yargı görevlerini icra etmelerinden dolayı İslâm hukukuna, şer'i hükümlere riayet ederek görevlerini yapmalarını emredilmiştir. Son dönemlerde görülen devletin idari ve yargı ve daha pek çok alandaki bozulmalar devleti çeşitli önlemler almaya sevk etmiştir. Fakat alınan önlemler yeterli olmamış rüşvet ve yolsuzluğun önüne geçilememiştir. Çorum Şer'iyye sicil belgelerinde de kayıtlara geçen kadı ve nâib tayinlerinde sık sık ölen kimselerin mallarını varislerine hakkıyla vermeleri, ahali ile aralarındaki münasebeti korumaları ve iyi geçinmeleri konularında uyarılmışlardır.

2. ÇORUM MÜFTÜLERİ

2.1. Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislâmlık Kurumu ve Görevleri

Şeyhülislâm IX. yüzyılda ortaya çıkan ve fetva ile şöhret kazanmış veya çok sayıdaki fakihin tasvibini almış olan fıkıh âlimlerine verilen bir şeref unvanıdır. Osmanlılarda bu unvan padişah tarafından tayin edilen İstanbul (Başkent) müftüsüne verilmiştir. Osmanlı Devleti'nde ilk şeyhülislâm, II. Murad zamanında ulemâ arasında ön plana çıkan ve kendisine hiyerarşide öncelik tanınan Molla Fenari'dir. Fatih Kanunnâmesinde hem müftü hem de şeyhülislâm tabiri geçmekte ve padişah hocası ile birlikte ulemânın reisi olarak tavsif edilmektedir. Şeyhülislâmın protokoldeki yeri veziriâzamdan bile önde gelmiştir. Şeyhülislâm hükümet merkezinde bulunur ve ulemânın başkanıdır.⁵² Kanuni Sultan Süleyman zamanında ise şeyhülislâm ilmiye teşkilatının başkanı haline gelmiştir. Şeyhülislâm esas itibari ile "*başkent müftüsü*"dür.⁵³

Osmanlı tarihi boyunca şeyhülislâmlık makamına tayin mevzusu her zaman padişah ile veziriâzamı ilgilendiren bir özellik taşımıştır. İlmiye mesleğinin belirgin duruma geldiği XVI. yüzyılda şeyhülislâmların tayini, belirli bir tahsil ve kariyere sahip olan ilim erbabı arasından sadrazamın istegi ve padişahın daonayı ile gerçekleşmiştir. Şeyhülislâmın tayin edilmesinde özellikle XVI. yüzyıl sonlarından itibaren ilmi ve

⁵² Çadırcı, a.g.e., s.91.

⁵³ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011, s.649.

hukuki ölçüler yanı sıra siyasi ve idari uyum arayışı ön plana çıkmış, padişahlar ve sadrazamlar kendisiyle rahat ve uyumlu çalışabilecekleri, icraatlarına destekçi olabilecek kimseleri bu makama getirmeyi tercih etmişlerdir. Daha önceleri kayd-ı hayat şartı ile tayin edilirken XVII. yüzyıldan itibaren sık sık şeyhülislâm değişikliğinin yapılması bu anlayışın bir sonucu olarak görülmüştür. Şeyhülislâmın azledilmeleri ise isyana dolaylı olarak karışma ve taraf tutma, sadrazamla olan anlaşmazlık ve uyumsuzluk, diğer vüzerânın tayin ve azillerine müdahale, siyasi çekişme, ekonomik ve mali konularda muhalefet, yaşlılık, görevde ihmalkârlık gibi sebeplere dayandırılmıştır.⁵⁴

Şeyhülislâmın görevleri arasında, Müslümanların şer’i konularda veya din ile ilgili konularda karşılaşmış oldukları sorunlara çözüm bulmak, sorulan sorular ile ilgili dinin görüşlerini açıklamaktır. Şeyhülislâmın vermiş olduğu cevaplara “fetva” adı verilmektedir. Şeyhülislâm kendisine sorulan hukuk ve din ile ilgili mevzularda “hanefî” mezhebine göre dinin görüşünü bildirirdi. Padişah da vereceği önemli kararların şer’îata uygun olup olmadığını öğrenmek için şeyhülislâmdan görüş (fetva) isterdi. Şeyhülislâm İslâm hukukunu en iyi bilen ulemâ arasından seçilirdi. Onun bir unvanı da “reisü’l ulemâ” idi.⁵⁵ Şeyhülislâmlar kanun çıkarma ve hukukî düzenlemelerde padişahın en büyük yardımcısı olmuşlardır. 16. yüzyılın ünlü şeyhülislâmlarından Zenbilli Ali Cemalî, Kemal Paşa-zâde ve Ebu’s-suud efendiler dönemin önde gelen hukukçuları arasında yer almışlar ve birçok kanunnâmenin düzenlenmesinde önemli rol oynamışlardır. Şura-yı Devlet’in kurulması (1839) ve Tanzimat’la birlikte başlayan değişim süreciyle birlikte şeyhülislâmın nüfuzları ve otoriteleri de azalmıştır. Yargı konusunda Adliye Nezareti’nin kurulması (1879) yetki alanını daraltmış, eğitim alanında medreselerin idaresinin Maârif Nezâreti’ne verilmesi ile de dünyevi yetkilerin çoğunu kaybetmesiyle şeyhülislâmın eski gücünü yitirdiği görülmüştür. Cumhuriyetin ilanından sonra 3 Mart 1924’te hilâfetin kaldırıldığı tarihte çıkarılan bir kanunla şeyhülislâmlık makamı “*Diyanet İşleri Reisliği*” haline getirilmiştir.⁵⁶

2.2. Osmanlı Devleti’nde Müftülük Müessesesi ve Çorum’da Görev Yapan Müftüler

⁵⁴ Mehmet İpşirli, “Şeyhülislâm”, *TDVİA*, C.39, 2000, s.93.

⁵⁵ Ünal, a.g.e., s.649.

⁵⁶ İpşirli, a.g.m., s.96.

Müftüler buldukları şehrin önde gelen kişileri arasında yer almışlar ve mahkemelerde çoğunlukla isimleri “*şuhûdü’l hâl*” kişilerinin arasında geçmiştir.⁵⁷ Kadı bir meseleyi çözmekte güçlük çekerse müftünün görüşüne başvurabilir ve ondan fetva isteyebilirdi. Müftüler buldukları yerlerde başka görevler de yapmışlardır. Mütevellilik ve vasi atanırken onlara öncelik verilmiştir. Müftüler şeyhülislâmın teklifi üzerine padişah tarafından atanırdı. Şeyhülislâma şehrin önde gelen kişileriyle kadı ve yöneticileri başvurarak müftülerin değiştirilmesini veya önerdikleri birisinin müftülüğe atanmasını isteyebilirlerdi. Osmanlı Devleti’nin diğer görevlilerinde olduğu gibi müftülerin isimleri de çeşitli olaylara karışmış ve kendilerinden yakınmalar oldukça sık görülmüştür. Bu durumda görevlerinden alınarak yerlerine başkaları atanmıştır. Ancak müftülerin işlemiş oldukları suçlar açıkça belirtilmemiştir. Kötü tutum ve davranışı görüldü diye bahsedilmiştir.⁵⁸

1754 numaralı Çorum Şer’iyye sicil belgelerinde H.1242-1253(1826-1838) tarihleri arasında müftü atamaları ile ilgili toplam 36 kayıt bulunmaktadır. Bu süre içerisinde 4 müftü görev yapmıştır. 4 Şevvâl 1241 (12 Mayıs 1826) ve 3 Cemâzi-yel- evvel 1243 (22 Kasım 1827) tarihleri arasında Çorum’da müftülük görevinde bulunan kişi Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi’dir. Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi’ye müftülük görevi İstanbul Şeyhülislâmı Kadızâde Mehmed Tahir tarafından verilmiştir.⁵⁹ Tayin berat örneği şöyledir:

“İzzet-meâb Çorum kazasına mezûn-ı bi-l iftâ Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi bâde-s selâm inhâ olunur ki kaza-i mezbûrda beyn-el ahâlî hüsn-ü sülûkunuz olduğu tarafımıza bâ ilâm inhâ olunmakla kaza-i merkûmda kemâ-kân iftâyâ tarafımızdan sana izn verilmiştir gerekirdi ki lede-l istiftâ esahh-ı akvâl-i eimme-i hanefiyeye aleyhim Rahmeti Rabbül Berriyye ile iftâ idüüb kütüb-i mütebereden nakl-î sârih ve imzalarında Çorum müftüsü olduğu tasrih iyleyesiz ves-selâm hurrire fi-l yevm-ül râbi’ min Şevvâl-i mükerrrem sene ihdâ ve erbaîn ve mieteyn ve elf. El fakir Kadızâde Mehmed Tahir.”

10 Recep 1243 (27 Ocak 1827) tarihli kayıttan anlaşıldığına göre müftü olarak görevde bulunan Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi halk ile geçinememesi şikâyetinden dolayı görevden alınmış yerine Es-Seyyid El-Hac Hasan Efendi, Şeyhülislâm Mehmed

⁵⁷ Çadırcı, a.g.e., s.92.

⁵⁸ A.g.e., s.92.

⁵⁹ ÇŞS, 1754, s.44-2.

Tahir tarafından müftü olarak tayin edilmiştir.⁶⁰ Ancak 25 Ramazân 1243 (10 Nisan 1828) tarihli belgede Es-Seyyid El-Hac Hasan Efendi'nin de kötü hareket ve davranışından dolayı görevinden alındığı görülmüş yerine halkın isteği üzerine eskiden görev yapmış olan Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi tekrar tayin edilmiştir.⁶¹ 21 Zi-l-ka'de 1243 (4 Haziran 1828) tarihli kayıta müftü görevine tayin edilen Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi'nin kötü hâli ve hareketinden dolayı şikâyet edilmesi üzerine eskiden müftülük hizmetinde bulunmuş olan Es-Seyyid El-Hac Hasan Efendi tekrar müftü olarak tayin edilmiştir.⁶² Es-Seyyid El-Hac Hasan Efendi 21 Zi-l-ka'de 1243 (4 Haziran 1828) ile 24 Cemâzi-yel-âhir 1244 (12 Aralık 1828) tarihleri arasında görevde kalmıştır. 25 Recep 1244 (31 Ocak 1829) tarihli belgeye göre Es-Seyyid El-Hac Hasan Efendi uygunsuz hareketinden dolayı görevinden alınmış ve yerine halkın isteği üzerine Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi Şeyhülislâm Şeyhizâde Es-Seyyid Abdülvehhab tarafından tayin edilmiştir.⁶³ Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi görevine tekrar başladığı tarih olan 4 Cemâzi-yel-âhir 1244 tarihinden 7 Rebî-ul-âhir 1247 (15 Eylül 1831) tarihine kadar müftülük hizmetinde bulunmuştur. 20 Cemâzi-yel-âhir 1247 (26 Kasım 1831) tarihli belgede Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi'nin kötü hareket ve hâli nedeniyle görevinden alındığı ve yerine Halil Zâde El-Hac Hasan Efendi Çorum'a müftü olarak tayin edildiği belirtilmiştir.⁶⁴ 18 Şevvâl 1248 (10 Mart 1833) tarihli belgede Halil-zâde El-Hac Hasan Efendi'nin kötü hâli ve hareketinden dolayı görevinden alındığı yerine Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi müftü olarak tayin edildiği açıklanmıştır.⁶⁵ 1 Rebî-ul-evvel 1250 (8 Temmuz 1834) tarihli belgede müftü olarak görev yapan Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi'nin kötü hâli ve hareketinden dolayı azledildiği ve yerine Ölçek zâde Es-Seyyid Mehmed Said Efendi müftü olarak tayin edildiği ifade edilmiştir.⁶⁶ 25 Şevvâl 1250 (24 Şubat 1835) tarihli kayıta Ölçek zâde Es-Seyyid Mehmed Said Efendi'nin kötü hâli ve hareketinden dolayı görevine son verildiği ve yerine Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi'nin müftü olarak tayin edildiği

---

⁶⁰ ÇŞS, 1754, s.105-5.

⁶¹ ÇŞS, 1754,s.110-1.

⁶² ÇŞS, 1754, s.111-1.

⁶³ ÇŞS, 1754, s.133-5.

⁶⁴ ÇŞS, 1754, s.227-2.

⁶⁵ ÇŞS, 1754, s.277-1.

⁶⁶ ÇŞS, 1754, s.307-2.

yazılmıştır.⁶⁷Müftü tayininde görevden alınma ve yeni müftü tayini işlemi aşağıdaki berat kaydı örneğinde açıkça görülmektedir:

“İzzet-meâb Çorum kazasında Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi bâdes-selâm inhâ olunur ki kaza-yı mezbûrda mezûn-ı bi-l iftâ olan Es-Seyyid Mehmed Said Efendi'nin sû-i hareketinden bahisle hicrini ve senin ehliyet ve istihkâkına mebni hizmet-i fetvâya mezûniyetin bâ-mahzâr ve bâ-inhâ vali-i vilâyetden istidâ olunmakla kaza-i mezkûr hizmet-i fetvâsından merkûm hicr ve yerine hizmet-i celile-i fetvâya tarafımızdan sana izin verilmişdir gerekdir ki lede-l istiftâ-i esahh akvâl-i eimme-i hanefiye aleyhim Rahmete Rabb-ül beriyye ile iftâ idiüb kütüb-ü mütebereden nakl-i sarîh ve imzalarında Çorum müftüsü deyü tasrih eylesin ves-selâm hurrîre fi-l yevm-ül hâmis ve-l işrin min Şevvâl-i mükerrem sene ihdâ ve hamsûn ve mieteyn ve elf. El fakir Mekki Zâde Mustafa Asım.”

Çorum'da 1826-1838 tarihleri arasında dört müftü görev yapmıştır. Yukarıda isimlerini zikrettiğimiz bu dört müftü kötü hâlleri ve hareketlerinden dolayı görevlerinden alınmış yerlerine başka müftü tayini yapılmıştır. Halk ile iyi geçinmemeleri ya da kötü hareketlerinden dolayı görevden alınan müftülerin yine halkın isteği üzerine görevlerine getirildikleri görülmüştür. Yukarıda da belirtildiği gibi müftülerin görevlerinden alınmalarının sebepleri açıkça yazılmamış sadece “*sû-i hareketlerinden*” dolayı diye yazılarak kayıtlara geçmiştir. Bu süre zarfı içerisinde müftü değişikliklerinde, atamalarda farklı bir müftü ismi ile karşılaşılmamıştır. Kötü hâl ve hareketi görüldü diye görevden alınan müftüler tekrar görevlerine getirildiklerinde onların liyakat ve ehliyetlerinden bahsedilmiş ve göreve başlamaları istenmiştir. Kötü hâl ve hareketleri bulunan müftülerin görevden alınarak yerine yenisi tayin edilmesi vali tarafından şeyhülislâma bildirilmiş, yeni atama bu doğrultuda yapılmıştır. Bu durum atama kayıtlarında “*sû-i hareketinden bahisle hicrini ve senin ehliyet ve istihkâkına mebni hizmet-i fetvâya mezûniyetin bâ mahzâr ve bâ inhâ vali-i vilâyetden istidâ olunmakla*” şeklinde ifade edilmiştir.

2.3. Sürgüne Gönderilen Çorum Müftüsü

Osmanlı Devleti'nde sürgün kavramının iki farklı karşılığı bulunmaktadır. Bunlardan ilki “iskân ve yerleştirme” dir. Devlet kendi hâkimiyet bölgesinde yaşayan toplulukların bir kısmını çeşitli sebeplerle belli bir program ve kurallar

---

⁶⁷ ÇŞS, 1754, s.322-5.

dâhilinde yerleşik oldukları bölgelerden alarak kendi öngörmüş olduğu bölgelere yerleştirmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti yeni fethedilen Balkanlar ve Akdeniz Adalarına Anadolu'nun çeşitli yerlerinden Müslüman Türk halkının bu bölgelere yerleştirerek buralar Türk ve Müslümanlaştırma politikasını uygulamıştır.⁶⁸ Aynı zamanda harap ve boş halde bulunan toprakların zirai ekonomiye kazandırılması da amaçlanmıştır. Devlet XVII. ve XVIII. yüzyıllarda kendisi için büyük bir önem taşıyan boş ve harap yerlere oymakların yerleştirilmesi şeklinde bir politika takip etmiş böylece boş ve harap yerleri imar ederek şenlendirmeyi ve yeniden ziraate açmayı amaçlamıştır.⁶⁹

İkinci anlamıyla sürgün hukuki bir terim olup bir “ceza” çeşididir. Bugünkü hukuk düzenimizde hapis, kamu hizmetinden mahrumiyet, para cezası, seyahat hürriyetinin kısıtlanması gibi ceza çeşitleri, Osmanlı Devleti'nde bu cezalar da dâhil, idamdan teşhire kadar birçok ceza değişik şekillerde infâz edilmiş, sürgünde bunlardan birini oluşturmuştur.

Ceza olarak sürgün; suçlunun bulunduğu yerden başka bir yere geçici bir süre ile gönderilmesidir. Sürgün cezası bir nevi zorunlu ikamettir. Sürgün edilen suçlu gönderilmiş olduğu bölgede rahatça hareket edebilme, oranın halkından biriymiş gibi yaşayabilme hakkına sahip olmuştur. Sürgün yerleri genellikle suçun niteliğine, suçlunun devlet hizmetindeki makam ve mevkisine göre değişmiştir. Suçluların kaçmalarını önlemek, ya da onları kolay zapt u rapt altında tutabilmek için sürgün yerleri olarak genellikle Bozcaada, Midilli, Sakız, Rodos, Kıbrıs gibi Akdeniz adaları ile Trabzon, Sinop benzeri bazı sahil kaleleri belirlenmiştir. Suçu hafif olarak görülen eski sadrazam ve ilmiye sınıfı yöneticilerinin Malkara, Dimetoka gibi İstanbul'a ve çevre yerler ile Bursa, İzmir, Kütahya gibi merkeze yakın ve gelişmiş Anadolu şehirlerine sürgün edildikleri görülmüştür.⁷⁰

Sürgün cezalarının sebepleri olarak; devletin nizamını bozmak, memuriyet görevini kötüye kullanmak, halka zulüm etmek, emir ve yasaklara aykırı davranmak,

---

⁶⁸Osman Köksal, “Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hattı-ı Hümayunları”, *OTAM*, S.19, 2006, s.284.

⁶⁹Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, TTK, Ankara 2014, s.75.

⁷⁰Köksal, a.g.m., s.288.

şer'i hükümlere uymamak gösterilebilir. Araştırmamıza konu olan 1754 numaralı Çorum Şer'iyye sicil belgelerinde müftülerin tayin beratlarının, sui hareketlerinden dolayı görevlerinden alınmalarının yanı sıra müftülük görevine tayin edilen Mehmed Hilmi Efendi'nin halktan fazla para almasından doğan şikâyet üzerine sürgüne gönderildiğine dair bir kayıt mevcuttur. Mehmed Hilmi Efendi'nin göreve başlangıç tarihi Rebî-ül-âhir 1240 (Kasım/Aralık 1824) olarak bilinmektedir. Bizim incelediğimiz tarihler içerisinde (1826-1836) 4 müftü görev yapmıştır. Bu müftüler içerisinde en fazla görev yapan kişi Mehmed Hilmi Efendi olmuştur. Mehmed Hilmi Efendi görev süresi boyunca 4 defa sûi-hâl ve hareketinden dolayı görevinden azledilmiş yerine başka müftü tayini yapılmıştır. Ancak her defasında liyâkat ve ehliyeti vurgulanarak, halkında isteğiyle görevine tekrar tayin edilmiştir. İlmiye mensuplarının görevden alınmaları ile ilgili kayıtlarda suçları açıkça yazılmamış sadece sûi-hâl ve hareketlerinden dolayı görevlerinden alındığı kaydedilmiştir. Ancak Mehmed Hilmi Efendi ile ilgili yapılmış olan şikâyette sürgün edilme sebebi açıkça kayıtlara geçmiştir.

Evâhir Cemâ-zi-yel-âhir 1247 (26 Kasım-5 Aralık 1831) tarihli kayıta Çorum müftüsü olarak görev yapan Mehmed Hilmi hakkında şikâyetin olması üzerine Kütahya'ya sürgün edilme kararı verilmiştir. Sürgün edilme kararı Şeyhülislâm Es-Seyyid Abdülvehhâb tarafından verilmiştir. Mehmed Hilmi Efendi'yi Kütahya'ya götürmekle ve kalacağı yere yerleştirmekle bir çavuş görevlendirilmiştir.⁷¹ 13 Ramazân 1247 (15 Şubat 1832) tarihli kayıta Çorum müftüsü olan Mehmed Hilmi Efendi Çorum halkından haksız yere fazladan para aldığına dair şikâyet edilmiş ve bu yüzden Mehmed Hilmi Kütahya'ya sürgün edilmiştir. Kütahya'da sürgünde bulunan Mehmed Hilmi Efendi'nin halktan almış olduğu paraları iade etmesi için kardeşi Es-Seyyid Mustafa vekil tayin edilmiştir.⁷² İlmiye sınıfının sürgün cezası şeyhülislâm tarafından verilirdi. Sürgünle cezalandırılan bir kimsenin mallarına el konulacaksa bu işlemin yapılması için merkezden güvenilir bir kişi derhal suçlunun mal varlığının bulunduğu bölgeye gönderilirdi. Mal varlığı büyük bir titizlikle tektik edilir ve müsadere memuru kişinin mallarına devlet adına el koyarak onları bir deftere kaydederdi. Suçlunun önceden tedbir alması ya da kaçması gibi durumlara yer vermemek için müsadere işlemi büyük bir titizlikle yapılırdı. Çorum'da kayıtlara geçen müftü sürgününde müftünün

---

⁷¹ ÇŞS, 1754, s.227-4.

⁷² ÇŞS, 1754, s.245-2.

kendilerinden fazla para almasından dolayı halkın şikâyet etmiş olduğugörülmektedir. 16 Zil-kâ'de 1247 (17 Nisan 1832) tarihli kayıтта Mehmed Hilmi Efendi sürgünde iken halktan almış olduğu fazla parayı iade etmesi için İstanbul'dan mübâşir gönderilmiştir. Gönderilen bu mübâşir müftünün mallarını tespit etmiş ve paranın hak sahiplerine ödenmesini sağlamıştır. Mehmed Hilmi Efendi'nin hak sahiplerine 31.800 kuruş borcu çıkmıştır. Bu paranın 22.500 kuruşu, borçlarını ödemekle vekil seçilen kardeşi Es-Seyyid Mustafa tarafından, Çorum ve Merzifon'da biriktirmiş olduğu zahiresi satılarak, hak sahiplerine ödenmiştir. Geriye kalan 9.300 kuruş borcun ödenmesi için Mehmed Hilmi Efendi'nin üzerinde bulunan mukataasının satılması ya da kaçırılmış olduğu eşyasının olup olmadığının araştırılması, bunların satılması ya da çiftliğinin hâsılatının satılması için devletten izin istenmiş ve devlet deborçların ödenmesi için izin vermiştir. Ancak Mehmed Hilmi Efendi'nin mukataasının elinden alınması uygun görülmemiş bunun yerine saklamış olduğu mal ve eşyaları ortaya çıkarılmış bu malların satılması daha uygun görülmüştür. Eğer hak sahipleri alacaklarını alamazlar ise onlara büyük merhametsizlik yapılacağı da vurgulanmıştır.

Mehmed Hilmi Efendi'nin borçlarını ödemekle vekili olan kardeşi Es-Seyyid Mustafa Efendi, kardeşinin mal ve eşyalarının neler olduğunu ortaya çıkarmıştır. Devlet, Mehmed Hilmi Efendi'nin idaresinde bulunan tımarların hangi tarihten beri elinde olduğunu, hâsılatının ne kadar olduğunu araştırılmasını istemiştir. Böylece kalan 9.300 kuruş para da Mehmed Hilmi Efendi'nin mal ve eşyaları satılarak hak sahiplerine ödenmiştir.⁷³Şikâyet, 17 Zi-l-hicce 1247 (18 Mayıs 1832) tarihinde hak sahiplerinin paralarını almaları üzerine çözüme kavuşmuştur. İstanbul'dan gönderilen mübâşire, hak sahibi olanlardan 2.500 kuruş, eski Müftü Mehmed Hilmi Efendi'den de 7.200 kuruş hizmet parası ödenmiştir. Toplamda mübâşire ödenen hizmet parası 9.700 kuruştur.⁷⁴

İncelemiş olduğumuz 1754 numaralı Çorum Şer'iyye sicil belgelerinde 20 Cemâzi-yel-âhir 1247 (26 Kasım 1831) tarihinde Mehmed Hilmi Efendi'nin görevden alınması üzerine yerine El-Hac Hasan Efendi müftü olarak tayin edilmiştir. Ancak 18 Şevvâl 1248 (10 Mart 1833) tarihinde El-Hac Hasan Efendi sûi- hareketinden dolayı görevinden alınıp tekrar Mehmed Hilmi Efendi'nin müftü olarak tayin edildiği görülmüştür. El-Hac Hasan Efendi'nin görevde kaldığı süre içerisinde Mehmed

⁷³ ÇŞS, 1754, s.247-2.

⁷⁴ ÇŞS, 1754, s.247-3.

Hilmi'nin sürgünde olduğu verilen tarihlerden anlaşılmıştır. Ancak Mehmed Hilmi'nin tekrar göreve gelebilmesi için affedildiğine dair “af emri” kayıtlarda bulunmamaktadır. Bir sonraki kayıtlarda tekrar Mehmed Hilmi Efendi, müftülük hizmetine getirildiği görüldüğü için affedilmiş olmalıdır. Tekrar müftü olarak tayin edildiği tarih 18 Şevvâl 1248 (10 Mart 1833)' dir.

Sürgüne gönderilen Mehmed Hilmi Efendi'nin hak sahiplerinin alacaklarını tahsil edebilmek için yapılmış olan araştırmada Mehmed Hilmi Efendi'nin zengin bir müftü olduğu görülmüştür. Çorum ve Merzifon'da biriktirdiği zahiresi, mukataası, çiftliğinin olduğu ve buradan elde edilen geliri, tımarları ve ortaya çıkartılan eşya ve malları ile ilgili bilgi edinmemiz mümkün olmuştur.

Tablo. 3. Çorumda Görev Yapan Müftüler (1824-1836)

Görev tarihi	Müftünün Adı	Kaynak
Kasım/Aralık 1824	Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi	ÇŞS,1754, s.4.
6-15.07 1825	Ahmed Feyzi Efendi	ÇŞS,1754, s.18.
5-14.09.1825	Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi	ÇŞS,1754, s.22.
24.11.1825	Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi	ÇŞS,1754, s.29.
12.05.1826	Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi	ÇŞS,1754, s.44.
05.09.1826	Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi	ÇŞS,1754, s.61.
03.01.1826	Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi	ÇŞS,1754, s.72
12.05.1827	Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi	ÇŞS,1754, s.79.
26.07.1827	Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi	ÇŞS,1754, s.88.
22.11.1827	Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi	ÇŞS,1754, s.97.
27.01.1827	Es-Seyyid El Hac Hasan Efendi	ÇŞS,1754, s.105.
10.04.1828	Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi	ÇŞS,1754, s.110.
05.05.1828	Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi	ÇŞS,1754, s.111.
04.06.1828	Es-Seyyid El Hac Hasan Efendi	ÇŞS,1754, s.112
25.09.1828	Es-Seyyid El Hac Hasan Efendi	ÇŞS,1754, s.112
14.10.1828	Es-Seyyid El Hac Hasan Efendi	ÇŞS,1754, s.130
12.12.1828	Es-Seyyid El Hac Hasan Efendi	ÇŞS,1754, s.130.
31.01.1829	Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi	ÇŞS,1754, s.133.
22.04.1829	Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi	ÇŞS,1754, s.142.
Haziran/Temmuz 1829	Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi	ÇŞS,1754, s.147.
04.10.1829	Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi	ÇŞS,1754, s.154
18.11.1829	Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi	ÇŞS,1754,s. 160.

27.02.1830	Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi	ÇŞS,1754, s.169.
13.07.1830	Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi	ÇŞS,1754, s.187.
13.11.1830	Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi	ÇŞS,1754, s.202.
Mart/Nisan 1831	Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi	ÇŞS,1754, s.210.
16.06.1831	Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi	ÇŞS,1754, s.219.
15.09.1831	Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi	ÇŞS,1754, s.223.
15.11.1831	Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi	ÇŞS,1754, s.226.
26.11.1831	Halil Zâde El-Hac Hasan Efendi	ÇŞS,1754, s.227.
Ocak/Şubat 1832	Halil Zâde El-Hac Hasan Efendi	ÇŞS,1754, s. 274.
04.03.1833	Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi	ÇŞS,1754, s.277.
Mart/ Nisan 1833	Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi	ÇŞS,1754, s.277.
09.08.1833	Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi	ÇŞS,1754, s.281.
Aralık/Ocak 1833/1834	Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi	ÇŞS, 1754, s.299.
08.07.1834	Ölçek Zâde Es-Seyyid Mehmed Said Efendi	ÇŞS,1754, s.307.
10.01.1835	Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi	ÇŞS,;1754, s.312.
24.02.1835	Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi	ÇŞS,1754, s.322.
05.08.1836	Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi	ÇŞS,1754, s.326.
20.08.1836	Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi	ÇŞS,1754, s.327.

3. ÇORUM'DAKİ NAKÎB-ÜL-EŞRÂF KAYMAKAMLARI

3.1. İslam Devletlerinde Nakîb-ül-eşrâflık Teşkilatı

Sözlükte “*vekil bir topluluğun başkanı*” anlamındaki nakîb kelimesi ile Hz. Muhammed’in kızı Fâtıma’nın iki oğlundan Hz. Hasan’ın soyunu ifade eden “*şeriflerin*” ve Hz.Hüseyin’in soyundan gelen “*seyyidlerin*” işleri ile ilgilenmek, soylarını kontrol ve takip etmek, onların özlük haklarını korumakla vazifeli ilmiye teşkilatı içerisinde bir de “*nakîb-ül eşrâflık*” makamı vardır.⁷⁵

“*Seyyidlik*” ve “*şeriflik*” önceki Türk İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti’nde de çok önemli idi. Hz.Peygamberin soyundan gelmeleri sebebiyle halk arasında bunlara büyük sevgi ve itibar gösterilirdi. Peygamber soyundan gelenleri sayıp sevmek dini bir vecibe olarak görülmüş ve onlarla ilgili bazı hizmetleri ifa etmek üzere görevliler tayin edilmiştir. Böylece zamanla nikâbet müessesesi ortaya çıkmış, bununla ilgilenen görevlilere “*nakîb, nakîb-ül-eşrâf ve nakîbû’n nükabâ*” gibi çeşitli isimler

⁷⁵Ünal, a.g.e.,s.510.

verildiği görüşmüştür. Hz.Muhammed gibi ailesi ve akrabaları da zekât ve sadaka almamışlar bu yüzden kendileri için ganimetten pay ayrılmıştır. Hz.Muhammed ayrılan bu payı dağıtması için Hz.Ali'yi görevlendirmiştir. Hz.Ali bu görevini Hz.Ebubekir ve Hz.Ömer devrinde de devam ettirmiştir. Halife Ömer döneminde kurulan dîvân teşkilatında hisselerin tespitinde Hz.Peygamber'e yakınlığın önemli bir unsur olarak alınması ve feyden pay alacakların isimlerinin belirlenmesi, Hz. Muhammed'in soyu ve akrabasının tespitine imkân sağladığı gibi böyle bir akrabalık iddiasında bulunanlara da engel teşkil etmiştir.⁷⁶

Ehl-i beyt'e karşı genellikle olumsuz bir tavır içerisinde olan Emevîler'den sonra Abbâsîler'in yönetime gelmesi nikâbet müessesesinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Âl-i Abbas soyundan gelenler ile Âl-i Ebû Talip soyundan gelenlerin kayıtlarının tutulması için merkezde “*nakîb-ül ensâb*”adı verilen bir görevli belirlenmiştir. Uygulama yayılınca her bölgede bu görevi yerine getirecek bir kişi belirlendi ve buna “*nakîb*” nakiblerin bağlı bulunduğu kişiye de “*nakîbü'n nükabâ*” unvanı verilmiştir. Bu dönemde nakiblerin görevleri Hz. Peygamber'in soyundan gelen kişilerin kayıtlarını tutmak, evliliklerinde denklik kuralına uymalarını sağlamak, haklarını korumak ve onların başkalarının haklarına riayet etmesini sağlamak, fey⁷⁷ ve ganimetlerden kendilerine düşen payları dağıtmak ve suç işleyenlerin cezalarını belirlemektir.⁷⁸

Diğer İslâm ülkelerinde görülen nakîb-ül eşrâflık teşkilatının ilgi alanında zamanla daralma olmuştur. Fâtîmi, Eyyûbi, İlhanlı ve Memlûkler'de teşkilat sadece Hasan ve Hüseyin'in soyundan olan kimselerle ilgilenmeye başladı. Anadolu Selçukluları'nda da seyyid ve şeriflerin kayıtlarının tutularak soy kargaşasının önlenmesi, gelirlerinin temin edilmesi ve ticari faaliyette bulunanlara vergi muafiyeti getirilmesi gibi işleri yürüten görevlilerin olduğu bilinmektedir.

3.2. Osmanlı İmparatorluğu'nda Nakîb-ül-eşrâflık Teşkilatı

⁷⁶ Ş.Tufan Buzpınar, “Nakibü'l Eşraf”, *TDVİA*, C.32, 2006, s.322.

⁷⁷ Fey: İslâm fıkıh âlimlerine göre kâfirlerle cihad edilmeden alınan her türlü mal ve ayrıca feth edilen memleketlerdeki arazi. Harble alınan şeylere ise ganimet denmiştir. Fey, ganimet gibi olmayıp tamamı beytülmale, yani devlet hazinesine ait olmuştur. Peygamber Efendimiz zamanında fey tamamen halka dağıtılmıştır. Hz. Ebubekir devrinde de bu usul devam etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ünal, a.g.e., s,252.

⁷⁸ Buzpınar, a.g.m., s.323.

Osmanlılarda nakîb-ül-eşrâflık teşkilatının varlığı ile ilgili ilk bilgiler Yıldırım Bayezid dönemine kadar inmektedir. Seyyid ve şeriflerle ilgilenmek üzere Yıldırım Bayezid zamanında 802 Ramazânında (Mayıs 1400) bir makam tahsis edildiği ve bu makama ilk olarak Bağdat eşrâfından, Bursa'da İshâkiyye zaviyesi postnişini Seyyid Muhammed Natta Hüseyini'nin getirildiği bilinmektedir. Ankara Savaşı'nda Timur'a esir düşen Seyyid Muhammed Natta, II. Murad zamanında Bursa'ya dönerek tekrar eski görevine başlamıştır. Vefatı üzerine göreve oğlu Zeynelâbidin geçmiştir.⁷⁹

II. Bayezid'in 900'de (1494) bu göreve hocası Seyyid Abdullah'ın oğlu Seyyid Mahmud'u maaşlı olarak tayin etmiştir. Böylece bu makam Osmanlı Devleti'indenakîb-ül-eşrâflık müessesesinin kurumsallaşma süreci için önemli dönüm noktası olmuştur. Bu tarihe kadar görevli olan kişiler devletten düzenli olarak ücret almazlar ve "nazır" unvanı ile anılırlardı. Yeni tayinle birlikte, Memlûk yönetimindeki Mısır ve Suriye gibi bölgelerde aynı görevde bulunan kişinin nakîb-ül-eşrâf unvanını kullamasından dolayı Osmanlı Devleti'nde de bu unvan benimsenmiştir.⁸⁰ Zamanla Osmanlı hiyerarşisinde önemli bir yer edinen nakîb-ül-eşrâf genellikle sâdât arasından ve ilmiye sınıfı içerisinden seçilirdi. Bunlar XVII. yüzyılın ortalarına kadar ömür boyu görevde kalmışlar daha sonra ise çeşitli sebeplerle azledilmişler ya da görevden feragat etmişlerdir.

Osmanlı nakîb-ül-eşrâfları İstanbul'da ikamet etmişlerdir. Diğer şehirlerde bu görevi yürütmesi için sâdât arasından belli bir süre için seçilen nakîb-ül-eşrâf kaymakamları bulunurdu. Nakîb-ül-eşrâf kaymakamlığı önemli bir nüfuz ve maddi gelir kaynağıydı. Dolayısıyla bu kişiler genellikle nüfuzlu ailelerden seçilirdi. Nakîb-ül-eşrâflar, eyalet, sancak ve diğer yerleşim yerlerindeki kaymakamları vasıtası ile imparatorlukta bütün seyyid ve şeriflerin isimlerinin yer aldığı defterleri tutarlardı. "Şecere-i tayyibe" denilen bu defterlerde Peygamber soyundan geldiklerini belgeleyenlerin soy kütükleriyle beraber ikamet ettikleri şehir, görev ve durumları kayıtlı idi. Yasalara aykırı tutum ve davranışları görüldüğünde İstanbul'da nakîb-ül-eşrâf, taşralarda ise nakîb-ül eşrâf kaymakamları tarafından yargılanır, gerekli cezaya çarptırılırlardı. Yöneticiler ile kadılar bunlara karışamazlardı.⁸¹ Bu makamın bir diğer önemli görevi de müteseyyidlerin seyyidlere sağlanan imtiyaz ve

⁷⁹Buzpınar, a.g.m, s.323.

⁸⁰ A.g.m., s.323.

⁸¹Çadırcı, a.g.e., s.93.

imkânlardan faydalanmasını engellemekti. Osmanlı Devleti'nde seyyidlik iddiasında bulunan kişilerin sayısı çoğalmış bu yüzden kayıt defterlerinin önemi artmıştır. Nakîb-ül-eşrâflar seyyidlik beratının verilmesi, sâdâta sağlanan askerlik ve örfî vergi muafiyetlerinin uygulanması, leyhte ve aleyhte olan davalara müdahil olunması, suçluların cezalandırılması ve evlilik işlemlerinde bu defterlere başvurulardı.

Seyyid ve şerifler özel kıyafet giyerlerdi. Bunun için Osmanlı öncesi dönemde yeşil, siyah ve kırmızı gibi renklerin tercih edildiği görülmüştür. Osmanlı Devleti'nde ise yeşil sarık giyme âdeti düzenli biçimde uygulanmıştır. Hz. Peygamberin soyundan geldiklerine dair “*Siyadet beratı*” denilen belgeleri vardır. Ancak çeşitli yollarla bu belgeyi elde etmeye çalışanlar çoğalmış, hükümet bunun önüne geçmek için zaman zaman genel emirler çıkarmış ve bazı önlemler almıştır. Ancak, seyyidlik iddiasında bulunanların bir soy kütüğü düzenleyip, iki şahit göstermeleri zor olmamış ve bu durumun önüne kolay kolay geçilememiştir.⁸²

3.3. Çorum'daki Nakîb-ül-eşrâf kaymakamları

Osmanlı nakîb-ül-eşrâfları İstanbul'da ikamet etmişlerdir. İstanbul dışında diğer şehirlerde seyyid ve şeriflerin haklarını korumak için “*nakîb-ül-eşrâf kaymakamı*” tayin edilmiştir. İncelemiş olduğumuz sicil kayıtlarında 1242-1253 (1826-1838) tarihleri arasında toplam 16 aded nakîb-ül-eşrâf kaymakamları ile ilgili kayıt görülmüştür. 1 Zil-ka'de 1241 (7 Haziran 1826) tarihli kayıta Çorum ve Osmancık kazalarına İstanbul Nakîb-ül-eşrâfı El-Muhlis Mehmed Sadık tarafından nakîb-ül-eşrâf kaymakamı olarak Müftü-zâde Ali Efendi tayin edilmiştir. Tayin kaydında Seyyidlere hürmet ve ihtimam gösterilmesi üzerinde durulmuştur. Seyyidlik iddiasında bulunan ve yeşil sarık takanların İstanbul'a bildirilmesi hususunda uyarılmışlardır. Seyyidlere büyük saygı gösterilmiş ve onlardan tevcihîye ve arusiyye adı altında vergi alınmaması istenmiştir.⁸³

Başka bir kayıta Nakîb-ül-eşrâf Ahmed Seyyid Yahya'nın Müftü-zâde Ali Efendi'nin nakîb-ül-eşrâf kaymakamlığı görevini sürdürmesini istediği görülmektedir.⁸⁴ 1 Receb 1242 (29 Ocak 1827) tarihli bir kayıttan Müftü-zâde Ali'nin nakîb-ül-eşrâf

⁸² Çadırcı, a.g.e.,s.94.

⁸³ ÇŞS, 1754,s.57-2.

⁸⁴ ÇŞS, 1754, s.58-2.

kaymakamlığının devam ettiği anlaşılmaktadır.⁸⁵ 1 Şevvâl 1242 (28 Nisan 1827) tarihli kayda göre ise Müftü-zâde Ali Efendi nakîb-ül-eşrâf Ahmed Seyyid Hüseyin tarafından görevlendirilmiştir. Kaydedilen belgelerin her birinde seyyidlere hürmet edilmesi ve onlardan vergi alınmaması hususunda nakîb-ül-eşrâf kaymakamları uyarılmış, seyyidlik iddiasında olan kişilere karşı uyanık olmaları istenmiştir. 1 Rebî-ül-âhir 1243⁸⁶ (22 Ekim 1827) ve 1 Receb 1243⁸⁷ (18 Ocak 1828) tarihli kayıtlarda Müftü-zâde Ali Efendi'nin görev süresinin sürdüğü anlaşıyor. 1 Şevvâl 1243 (16 Nisan 1828) tarihli kayıta ise Müftü-zâde Ali Efendi'nin görevinden alındığı ve yerine El-Hac Halil Efendi zâde Hafız Es-Seyyid İsmail Efendi tayin edildiği görülmektedir.⁸⁸ 1 Ramazân 1244 (7 Mart 1829) tarihinde Çorum ve Osmancık kazalarına Hafız İsmail Efendi İstanbul nakîb-ül-eşrâfı Ahmed Seyyid tarafından nakîb-ül-eşrâf kaymakamı olarak tekrar tayin edilmiştir.⁸⁹ 1 Zi-l-hicce 1244 (4 Haziran 1829) tarihinde İstanbul nakîb-ül-eşrâfı Ahmed Seyyid tarafından İbrahim Efendi görevine tekrar tayin edilmiştir.⁹⁰ 1 Cemâzi-yel-âhir 1245 (28 Kasım 1829) tarihinde İstanbul nakîb-ül-eşrâfı Ahmed Seyyid tarafından yine göreve İbrahim Efendi getirilmiştir.⁹¹ 1 Ramazân 1245 (24 Şubat 1830) tarihli kayıta İstanbul nakîb-ül-eşrâfı Ahmed Seyyid tarafından Müftü-zâde Ali ve Hayreddin adlı kişilerin nakîb-ül-eşrâf kaymakamı olarak tayin edildikleri görülmüştür.⁹² 1 Cemâzi-yel-âhir 1246 (17 Kasım 1830) ve 1 Ramazân 1246 (13 Şubat 1831)⁹³ tarihli kayıtlarda ise İstanbul nakîb-ül-eşrâfı Ahmed Seyyid tarafından Müftü Ali Zâde ve Hayreddin adlı kişilerin nakîb-ül-eşrâflık kaymakamlığı görevlerinin devam ettiği görülmüştür.⁹⁴ 1 Ramazân 1246 (13 Şubat 1831)⁹⁵ 1 Cemâzi-yel-evvel 1247 (5 Ocak 1832)⁹⁶ ve 1 Şa'bân 1247 (5 Ocak 1832)⁹⁷ tarihlerindeki kayıtlarda Müftü-zâde Ali Efendi ve Hayreddin'in kaymakamlık görevleri tekrar onaylanmış ve bu görevi sürdürmeye devam etmişlerdir. 1 Rebi-ül-âhir 1249 (18 Ağustos 1833) tarihli kayıta Çorum ve

---

⁸⁵ ÇSS, 1754, s.72-2.

⁸⁶ ÇSS, 1754, s.90-2.

⁸⁷ ÇSS, 1754, s.106-2.

⁸⁸ ÇSS, 1754, s.108-1.

⁸⁹ ÇSS, 1754, s.132-1.

⁹⁰ ÇSS, 1754, s.144-5.

⁹¹ ÇSS, 1754, s.165-2.

⁹² ÇSS, 1754, s.166-1.

⁹³ ÇSS, 1754, s.209-6.

⁹⁴ ÇSS, 1754, s.204-3.

⁹⁵ ÇSS, 1754, s.209-6.

⁹⁶ ÇSS, 1754, s.223-2.

⁹⁷ ÇSS, 1754, s.283-1.

Osmancık Kazaları için Seyyid Ebu Bekir Efendi nakîb-ül-eşrâf kaymakamlığı görevine tayin edilmiştir. ⁹⁸ 1 Ramazân 1250 (1 Ocak 1835) tarihinde nakîb-ül-eşrâf kaymakamlığı görevine tekrar Müftü-zâde Ali Efendi ve Hayreddin getirilmiştir.

1754 numaralı Çorum Şer'iyeye sicilinde 1 Zi-l-ka'de 1241 (7 Haziran 1826) ile 1 Ramazân 1250 (1 Ocak 1835) tarihleri arasında 16 nakîb-ül-eşrâf kaymakamı tayin beratı kaydedilmiştir. Sekiz yıllık süre içerisinde beş kişi nakîb-ül-eşrâf kaymakamı olarak görev yapmıştır. Görevde en uzun süre kalan kişi Müftü-zâde Ali Efendi olmuştur. Kaydedilen her bir belgede, kaymakam olan kişilerin seyyidlere hürmet ve saygı gösterilmesi istenmiştir. Seyyidlerin haklarının korunmasına özen gösterilmesi ve seyyidlerden vergi almamaları için uyarılmışlardır.

Tablo.4. Çorum'da Görevli Nakîb-ül-eşraf Kaymakamları

Görev Tarihi	Nakîb-ül-Eşraf Kaymakamı	Kaynak
7 Haziran 1826	Müftü Zâde Ali	ÇŞS, 1754,s.57.
16 Nisan 1828	Hafız Es-Seyyid İsmail Efendi	ÇŞS, 1754,s.108.
24 Şubat 1830	Müftü Zâde Ali ve	ÇŞS, 1754,s.166.
24 Şubat 1830	Hayreddin Efendi	ÇŞS, 1754,s.166.
18 Ağustos 1833	Ebu Bekir Efendi	ÇŞS, 1754,s.312.

⁹⁸ ÇŞS, 1754, s.312-3.

II. BÖLÜM

1754 NUMARALI ÇORUM ŞER'İYYE SİCİLLERİ ÇERÇEVESİNDE ÇORUM'DA SOSYAL HAYAT

1. AİLE HAYATI

1.1.Evlenme

Evlilik, bir erkekle bir kadının beraberliği neticesini doğuran bir akit ile meydana gelmektedir. Buna “*nikâh akdi*” denilmektedir. Nikâh ise insanlık tarihinin en eski müesseselerinden birisidir. Hemen her toplulukta şartları ve neticeleri farklı olsa da evliliklerin gerçekleştirilmesi nikâh ile mümkündür.⁹⁹ Nikâh kaydının yaygın olarak görüldüğü yerlerde sicile nikâh akdini kaydettirmeyen kadın ve erkeğin nikâhsız yaşadıkları gerekçesi ile mahkemeye intikal ediyordu ve bu durum mahkeme sicillerine kaydediliyordu. Ancak bazı yerlerde çiftlerin sözü ve toplumun kabul etmesiyle evlilik olabilir bu durumda hukuka ve topluma aykırı bir durum söz konusu değildir.¹⁰⁰ Çorum Şer'iyye sicil belgelerinde, kendi iradeleri veya ailelerine danışarak evlenmeye karar veren kız ve erkek, çoğu zaman bizzat mahkemeye giderek bazen de taraflardan birinin veya her ikisinin mahkemeye vekil göndermeleri suretiyle şahitler huzurunda nikâh akdinin gerçekleştiği görülmüştür. Mahkemeye gidilmeden de nikâh akitlerinin yapıldığı bilinmektedir. Mesela Kıbrıs üzerine araştırma yapan Ali Efdal Özkul'un 1726-1750 yıllarını kapsayan çalışmasında mahkeme huzurunda yapılan nikâh akdi sayısı sadece 1'dir.¹⁰¹

Çorum'da ise mahkemeye giderek kadı huzurunda gerçekleşen 115 evlilik kaydına rastlanmaktadır. Mahkeme huzurunda yapılan evlilikler ayrıca bir masrafı gerektiriyordu. 7 Zi-l-hicce 1242 (2 Temmuz 1827)tarihli bir fermana göre nikâh akdi kadı huzurunda yapıldığında “*resm-i akd-i nikâh*”adlı bir vergi alınmıyordu. Bu tür evliliklerde, eğer kız bakire ise, evlenen erkek nikâh akdi karşılığında kadıya 20 para, eğer evleneceği kişi dul ise 5 para, mahkeme hizmeti içinde 8 para 1 akçe,“*resm-i akd-i nikâh*” adlı vergiyi ödemekle yükümlüydü. Şer'iyye Sicillerinde Müslüman bekâr kız ve

⁹⁹ Ekrem Buğra Ekinci, “Osmanlı Hukukunda İzinname ile Nikâh”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S. 2, 2006, s.41.

¹⁰⁰ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s.96.

¹⁰¹ Ali Efdal Özkul, *Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi, 1726-1750*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005,s.126.

dul ile yapılacak “resm-i akd-i nikâh” parası tekrar düzenlenmiş ve bakire kızıdan 20 para, dul ile yapılacak olan “resm-i akd-i nikâh” 10 para olarak kaydedilmiştir. Reayadan birinin evlenmesi durumunda erkek eğer kız bakire ise 10 para, dul ise 5 para, mahkeme hizmeti içinde 8 para 1 akçe “resm-i akd-i nikâh” vergisini ödemekle yükümlüydü. 1754 numaralı Çorum Şer’iyye sicili’nde kaydedilen fermana göre “tımâr sahipleri ile mültezimlerin bu parayı zaman zaman artırarak fazla almaları Allah’ın kullarını cariye gibi satmak” anlamına geliyordu. Bu nedenle ferman belirtilenden fazla para alınmamasını emretmiştir.¹⁰² Kadı nikâh akdinde evlenenlere bugünkü evlilik cüzdanı gibi “izinname müraselesi” adı verilen bir belge verirdi.

Tablo.5. Resm-i Akd-i Nikâh

	Eski		Yeni	
	Müslüman	Reaya	Müslüman	Reaya
Bekâr	20 para	X	20 para	10 para
Dul	5 para	X	10 para	5 para

Araştırmış olduğumuz dönemde genel olarak tek eşli evlilik yapılmıştır. Belgelerde kaydedilenlerden mahkemeye yansıdığı kadarı ile rızası olmayan kişiler evliliğe zorlanmamış kendi istedikleri kişilerle evlenmelerine müsaade edilmiştir. Sicilden bir örnek vermek gerekirse:

“Çorum Mahallâtından Hacı Güvan Mahallesi sakinlerinden Semerci Kubat oğlu İsmail nâm kimesnenin kızı Emine nâm bîkr-i baliğa istintâk olundukda Kara Köylü Gazi Osman nâm kimesneyi istemem hüsn-i rızâm ile Alapala oğlu Ömer bin İbrahim nâm kimesneye varırım deyü kirâren ve mirâren ikrâr idüb nikâh bâbında Bağçevan oğlu Ömer bin Mehmed nâm kimesneyi vekil idüb otuz iki guruş mihr tesmiye olunub nisf-ı muaccele ve nisf-ı âheri müeccele olmak üzere kibel-i şerde âkd-i nikâh olduğu bu mahalle kaydı şüd. Fi 26 Receb Sene 1241 (6 Mart 1826) Şuhud: Hacı Vaiz Zâde Es-Seyyid Ali Ağa, Tüysüz oğlu Abdullah Beşer, Kars Kadısı Ahmed.”¹⁰³

Kadı huzurunda kaydedilen evlilik kayıtları arasında kadınların eşlerinin ölmesi ya da eşlerin kadınları boşaması halinde daha sonra kadınların başka kişilerle şahitler huzurunda nikâhlarının kıyıldığına dair örneklerle de rastlamaktayız:

¹⁰² ÇŞS, 1754, s.84.

¹⁰³ ÇŞS, 1754, s.39.

“Kubbeli Mahallesi sâkinelerinden Emine binti Kantarcı Mehmed nâm hâtun Meclis-i Şer’e gelüb şöyle tâkrir eyledi ki zevcim Köprülü Hallacoğlu Hüseyin beşe nâm kimesne Rum ilide Mora kavgasında fevt oldu deyü adil iki kimesne bana haber virüb ve bana dahi fevt olduğuna yakın hâsıl oldu bilirüm, nefsime Abdi bin Osman nâm kimesneye tezvic itmek muradımdır didikde nikâh bâbında Köprülü oğlu Es-Seyyid Ahmedi vekil idüb on iki bin akçe mihr nisf-ı muaccele ve nisf-ı âheri müeccele olmak üzere kibel-i şerde âkd-i nikâh olduğu bu mahalle kaydı şüd. Fi 8 Ramazân sene 1241(16 Nisan 1826) Şuhud: Murad Çavuş oğlu Çilingir Said Mustafa Beşe, Osmancıklı oğlu Mustafa”.¹⁰⁴

1754 Numaralı Çorum Şer’iyye sicilinde kocanın karısını boşaması ve kadının tekrar evlendiğine örnek olarak:

“Çorum Mahallâtundan Depecik Mahallesi sakinelerinden Aişe nâm seyyibe binti Kahveci Kara Ali nâm hatun zevcim Salman oğlu Halil nâm kimesne diyâr-ı âhere gidüb beni tâtlık idüb ve bana dahi tâtlık eylediğine yakın hâsıl oldu, nefsimi Çorum Ekrâdı aşiretinden Süleyman kethüda oğlu derebeyi Mustafa’ya tezvic itmek muradımdır, deyü kibel-i şer’de kirâren ve mirâren ikrâr ve itiraf idüb nikâh bâbında Urgancı Mehmed’in oğlu Hüseyin tarafından vekil idüb on iki bin akçe mihr nisf-ı muaccele ve nisf-ı âheri müeccele olmak üzere kibel-i şerde âkd-i nikâh olduğu bu mahalle kaydı şüd. Fi 10 Rebi-ül-âhir Sene 1242. Nakîb Es-Seyyid Ali Efendi, Şehir Ağası Es-Seyyid Ömer, Kamed oğlu İbrahim” şeklindeki kaydı gösterebiliriz.

Evliliğe karar verildiğinde kız tarafına mehir adı altında bir miktar para verilmektedir. Sözlükte mehir “ücret” anlamına gelir. Mehir tümüyle kadının hakkı olup onu istediği gibi kullanma hakkına sahiptir. Kocaya, kadına oranla daha çok daha geniş boşama imkânlarının verildiği İslam hukukunda özellikle müeccel mehirin yüksek tutulması halinde boşama hakkının kötüye kullanılmamasına önemli ölçüde engel olduğu ve evli kadına belirli bir ekonomik güvence ve bağımsızlık sağlama amacına da hizmet ettiği söylenebilir.¹⁰⁵ 1824-1838 yıllarını kapsayan dönemde yapılan ve şer’iyye sicillerine kaydedilen nikâh akitlerinde mehirin para olarak ödenmesinin yanı sıra iki rub¹⁰⁶ altının mehir olarak belirlendiği, paranın yanı sıra bazı eşyalarında mehir olarak verildiği görülmüştür.¹⁰⁷

¹⁰⁴ÇŞS, 1754, s.40.

¹⁰⁵Mehmet Akif Aydın, “Mehir”, *TDVİA*, C.28, 2003, s. 390.

¹⁰⁶Rub: Dörtte bir, çeyrek, bir şeyin dört kısımdan bir kısmı anlamına gelmektedir. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügati*, Aydın Kitapevi, Ankara 2007,s.896.

¹⁰⁷ÇŞS, 1754, s.45.

1.2. Boşanma

Osmanlı toplumunun temel yapı birimi olan ailenin dağılma sürecinin aydınlatılması için Osmanlı mahkemelerinde tutulan kayıtları kapsayan şer'iyeye sicilleri en önemli kaynaklar arasında yer alır. Osmanlı mahkemelerinde kadı önünde görülen davaların kayıtları olan Şer'iyeye sicillerinde evliliğin sona ermesi üç biçimde karşımıza çıkmaktadır. Erkeğin tek taraflı irade beyanı olan “*talâk*”, kadının mehr-i müeccel ve iddet-i nafakası gibi bazı haklarından vazgeçmesi yoluyla gerçekleşen “*mühâlaa*” ve hâkim kararıyla boşanma anlamına gelen “*tefrik*”tir. Bunlardan talâk, tamamen kocanın isteği ile gerçekleşirken mühâlaa ve tefrikde boşanma isteği genellikle kadın tarafından gelmektedir.¹⁰⁸

Osmanlı Aile hukukunun kaynağını teşkil eden İslâm Aile hukukunda bütün boşanmalara genel olarak “*talâk*” denmekteyse de çağdaş İslam hukuku eserlerinde “*talâk*” daha ziyade kocanın tek taraflı irade beyanıyla karısını boşamasıdır. Bu tür boşamalarda herhangi bir boşama sebebinin var olması gerekmediği gibi boşanmanın yapılması için de bir mahkeme kararına da gerek yoktur. Kocanın “seni boşadım”, “boş ol” gibi bu yöndeki tek taraflı irade beyanı boşanmanın gerçekleşmesi için yeterlidir.¹⁰⁹ Bir diğer boşanmada karı kocanın anlaşarak ayrılmaları söz konusudur. Bu tür boşanmada ayrılma talebi kadın tarafından gelir ve kadın alacaklı olduğu mehir karşılığında kocasından kendisini boşamasını ister. Kocasını bu teklifi kabul eder ise bu boşanmaya “*muhâlaa*” veya “*hul*” adı verilir. Burada ayrılma talebi kadından geldiği için kadın boşanma ile kocasının yükleneceği büyük maddi yükten (mehir ödemekten) kocasını kurtarmayı teklif etmekte ve bu yolla kocasını masrafsız bir boşanmaya razı etmektedir. “Tefrik” ve “Kazai” boşanmanın da dört sebebi vardır. Birinci sebep hastalık ve kusur - cinsi hastalıklar- cüzam, akıl hastalıkları gibi, ikinci sebep nafakanın temin edilmeyişi, üçüncü sebep gaiplik ve dördüncü sebep geçimsizliğin ispatıdır.¹¹⁰

İslâm hukukunun boşanma hususundaki prensiplerinin 1824-1838 yılında Çorum'da uygulandığı ve boşanma türlerinin “*mühâlaa*” ve “*talâk*” türünden oluştuğu görülmektedir. İncelenen dönemde 28 adet boşanma davası kayıtlara geçmiştir. 16 adet

¹⁰⁸Saadet Maydaer, “Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma (Bursa Şer'iyeye Sicillerine Göre)” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.16, 2007, s. 301.

¹⁰⁹Mehmet Akif Aydın, “Osmanlı Hukukunda Kazai Boşanma Tefrik”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. 5, 1986, s.1.

¹¹⁰Aydın, a.g.m., s. 1-2.

boşanma karşılıklı anlaşmayı ifade eden “*mühâlaa*” (hul) usulüyle yapılmıştır. Kocanın boşaması şeklinde gerçekleşen “*talâk*” sayısı 6 adettir. Bunlardan altı tanesi talâk-ı selâse ile olmuştur. Talâkla boşamada aynı anda aynı yerde bulunmuş olmaya gerek yoktur. Kocanın karısının olmadığı bir mecliste onu boşadığını söyleyerek haber göndermesi veya şahitler huzurunda karısını tatlik ettiğini sadece belirtmesi ve durumun şahitlerle ispatı talâk ile boşama için yeterlidir.¹¹¹ Mektupla boşanma da vardır:

*“Kubbeli sakinelerinden Aişe binti Bekir nâm hatun meclis-i şer’de şöyle tâkrir-i kelâm eyledi ki Nalbantdan Türkoğlu Mustafa nâm kimesne Kelek oğlu Mehmed nâm kimesneden mektup irsâl eylemiş ki mihr-i müeccelesinden nafakasından ve süknasından geçer ise ben dahi hul itdim”*¹¹² diyerek boşanma mektupla bildirilmiştir.

1754 numaralı Çorum Şer’iyye Sicili’nde karşımıza çıkan bir diğer boşanma sebebi olarak kadının kocasının başka bir yere gitmesi ve gittiği yerden verdiği süre zarfı içerisinde dönmez ise kendisini boşaması ve kadınında bunu şer’i kurallar gereği mahkemeye bildirmesi şeklindedir.

Sicillerde “*mühâlaa*” tarzı pek çok boşanma davasında, eşlerin ayrılık sebebi genellikle “*hüsn-i imtizâcımız olmaması*” yani eşler arasında geçimsizlik şeklinde açıklanmıştır. Mühâlaa kadının kocasından bir bedel karşılığı boşanmasıdır. Bu “*mehr-i müeccel*” hakkı ve iddet süresince alacağı nafaka olabileceği gibi başka bir bedelde olabilir. Mühâlaa türü boşanmayla alakalı hüccetlerde temel olarak “*filanca zevcim ile hüsn-i imtizâcımız olmayub birbirlerimizden tefrik almak muradımdır mihr-i muaccelemeden ve nafaka-i kisvemden ve süknâmdan geçtim dedikde mezbur ile hul*” ibaresi ile kadın bütün haklarından vazgeçerek boşanmaktadır. Boşanmaya karar veren çiftlerin bir an önce boşanmak istedikleri düşünülebilir. Bu yüzden bazı kadınların süreci hızlandırmak adına kendilerine tanınan haklardan vazgeçtikleri kayıtlara geçmiştir. Bu anlamda Çorum Şer’iyye sicili belgelerinde kadınların genellikle mehr-i muaccelelerinden, nafakalarından ve evlerinden vazgeçtiklerine tanık olunmaktadır.

1.3. Miras

¹¹¹Hüseyin Nejdert Ertuğ, “Şer’iyye Sicillerine Göre H. 1137 (1724-1725) Senesi İstanbul’unda Osmanlı Ailesinin Evlenme ve Boşanma Verilerine Göre İncelenmesi”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, S.10, 2015, s.92.

¹¹² ÇŞS, 1754, s.71.

Miras ölen bir kimsenin mal varlığının akıbetini düzenleyen kuralların bütünü ifade etmektedir. Bu defterlerde ölen kişilerin geride bıraktıkları mallarının hak sahiplerine belli sıra, ölçü ve miktarda dağıtıldığı görülmektedir. Teçhiz ve tekfin masrafları, borçların ödenmesi, vasiyetlerin yerine getirilmesinden sonra terekeden kalan miktar Şer'i miras hükümlerince varisler arasında paylaştırılırdı. İslam miras hukukuna göre mirasçılar dokuz gurupta toplanmıştır: Belli hissesi olan hısımlar (ashâb-ı ferâiz), neseb bakımından asabe olan hısımlar (asabe-i nesebiye), azad sebebiyle asabe olanlar (asabe-i sebiye), red yoluyla mirasçı olan ashâb-ı ferâiz, zev'ilerhâm, mukaveleli vâris (mevle'l muvâlât), nesebi muristen başkasına ikrar yoluyla nisbet eden hısım, kendisine üçte birden fazla vasiyet edilen hazine (beytül mâl). Birinci dereceden mirasçı sayılan ashâb-ı ferâiz sayısı on ikidir, onu "nesebi" ve ikisi de "sebebi"dir. Nesebi olanların yedisi kadın üçü erkektir. Burada dikkat çekici bir husus nesebi bakımından mirasa hak kazanan on grup içinde yedisinin kadın oluşudur. Bu durumu İslâmiyet'ten önceki Arap toplumlarında kadınlara miras hakkının tanınmamasına karşı bir tepki olarak, bir kısım yakın akraba kadın mirasçılarının, miras haklarının Kur'an ve Sünnet emirleriyle kât'i olarak garanti altına alma ihtiyacından ileri geldiği düşünülebilir.¹¹³

Koca öldüğü zaman eşin/karısının terekeden aldığı para miktarı, masraflar çıkarıldıktan sonra kalan paranın sekizde biridir. 13 Muharrem 1242 (17 Ağustos 1826) tarihli kayda göre Çorum Çöplü Mahallesi'nden Hafız Ömer'in veraseti zevcesi Fatma ile oğlu Ali'ye ve kızı Züleyha'ya kalmıştı. Kayda geçirilen muhallefâtı, masraflar çıkarıldıktan sonra 691 kuruş 10 paraydı. Eşi/karısı mehr-i müeccel 166,5 kuruş almış, teçhiz ve tekfin parası 59 kuruş, resm-i kısmet 17 kuruş, katibâna ve hüddamiyeye 9 kuruş ödendikten sonra kalan 439 kuruş 30 paradan karısına düşen miktar 54 kuruş 30 paradır. Bu miktar muhallefâtın 1/8'dir. Oğlu Ali'ye 255,5 kuruş ve Züleyha'ya 127 kuruş 30 para verilmiştir.¹¹⁴ Kız evlat erkek evlada düşen mirasın yarısını almıştır.

2 Cemâzi-yel-evvel 1242 (2 Aralık 1826) tarihli kayda göre Kazluviran Köyü'nden Emine erkek kardeşi Abdi'yi babasından ve annesinden kalan miras hissesini almak için dava etmiş kardeşi Abdi cevabında;

¹¹³ Hamza Aktan, "Miras", *TDVİA*, C.30, 2005, s.144.

¹¹⁴ ÇŞS,1754, s.58.

“Müteveffa pederimiz ve müteveffiye validemiz vefat eyleyeli kırk sene oldu. Ben ve mezbûre Emine ikimiz dahi sâgir ve sâgire idik deyü mukâbele idecek eimme-i hanefiyeye müracâat olundukda on beş sene bilâ özür terk olunan miras davası bila emr mesmua olmaz deyü cevab-ı ecvâbında buyrulmağın mezbûre Emine nâm hatun dâhisinin-i mezburun mürûrunu ikrâr eylediğine binaen yedinde olan fetva-yı şerife mucibince mezbûre Emine davaya kadir olmayup merkurum Abdi'den miras davasından Emine hatun men ve def olundu”¹¹⁵

diye mahkemenin kadın aleyhinde karar verdiği ve hak ettiği mirastan pay alamadığı görülmüştür. 11 Receb 1244 (8 Şubat 1827) tarihli kayda göre Çorum Sofulu Mahallesi'nden İsmail öldüğünde mirası mirasçılar olarak eşi, üç kızı ve bir oğluna kalmış, oğlunun vefat etmesi üzerine miras anne ve kızlarına kalmış, annenin de vefat etmesi üzerine miras kızlarına, ümmi oğluna, kadının annesi, iki erkek kardeşi ve kız kardeşine kalmıştır. Kayda geçirilen muhalefât 1.462 kuruştur. Kadının üç kızı da mirastan 398'er kuruş 35'er para almışlardır. Kadının annesi 41 kuruş 31 para, oğluna 79 kuruş 11 para, erkek kardeşlerine 17 kuruş 25 para ve kız kardeşine de 8 kuruş 35 para kalmıştır.¹¹⁶1244 (1829) tarihli bir kayda göre ise Çorum Sağırcı Mahallesi'nden Hatice'nin kocasının ölmesi sonucu kendi hakkı ve kızının hakkını almak için kocasının annesine dava açmış kocasının terekesinde olan otuz adet İslambol nakdiyyesinden hakkına düşeni almak istemiştir. Dava sürecinde kocasının annesiyle kavga etmişler ve daha sonra hissesine düşen bin kuruşa sulh etmişlerdir.¹¹⁷

Ölen kocanın iki eşi varsa eşler terekeden eşit pay alıyorlardı. Eşlerin her birinin terekeden aldığı pay on altıda bir (1/6) oranında oluyordu. 1247 (1831) tarihli kayda göre Çorum Hacı Davut Mahallesi'nden Ali Ağa hac yolunda iken vefat etmiş, mirası zevceleri Meryem ve Fatma ile validesine ve kızlarına ve oğullarına paylaştırılmıştır. Kayda gecen muhalefâtı 5.432 kuruşdur. Zevcesi Meryem mihr-i müeccel 166 kuruş diğer zevcesi Fatma 75 kuruş almıştır. Masraflar da çıkarıldıktan sonra geri kalan para 5.432 kuruştur. Zevcelerin her biri mirastan 311,5 kuruş 52 akçe para almışlardı. Eşlerin her birinin payı on altıda bir (1/16) oranındadır. Kızların her biri 505'er kuruş

---

¹¹⁵ ÇŞS, 1754, s.64.

¹¹⁶ ÇŞS, 1754, s.132.

¹¹⁷ÇŞS, 1754, s.146.

5'er akçe ve oğulları da 1.010'ar kuruş 10'ar akçe almışlardır. Erkek çocukların kız çocuklarından iki kat fazla pay aldıkları görülmüştür.¹¹⁸

15 Cemâzi-yel-evvel 1247 (22 Ekim 1831) tarihli bir kayda göre Çorum Akpınar Mahallesi'nden Ahmed Ağa'nın hac yolunda ölmesi sonucu mirası zevceleri Raziye ve Şerife Hatunlara, validesi Emine Hatuna, Abdullah ve üç oğluna ve iki kızına kalmıştı. Müteveffanın muhalefâtı 6.998,5 kuruştur. Adamın alacaklısı olduğu para toplamı ise 17.679,5 kuruştur. Her iki zevcesine mihr-i müeccel parası 166 kuruş verilmiş. Masraflarda çıktıktan sonra kalan para 16.667 kuruştur. Müteveffanın her iki zevcesi 1.041,5 kuruş 40 akçe pay almışlardır.¹¹⁹ Eşlerin her birinin payı on altıda bir (1/16) oranındadır. 1247 (1831) tarihli kayda göre Çorum Şarkıyan Mahallesi'nden Hüseyin'in hac yolunda vefat etmesi üzerine mirasçıları zevceleri ve kardeşleri olmuştur. Müteveffanın muhalefâtı 18.901 kuruş olup zevceleri Meryem ve Ayşe'ye 166'şar kuruş mehr-i müeccel parası olarak verilmiştir. Masraflar ve borçları çıkarıldıktan sonra kalan paradan zevceleri her ikisi de 911'şer kuruş 25'şer akçe almışlardır.¹²⁰ Bu durumda eşlerin payı 1/16 olmuştur.

Miras konusunda ele alacağımız diğer bir konu da ölen bir kimsenin küçük yaşta yetim kalan çocuklarının babadan kalan mallarının kontrolü için vasî adı verilen kişilerin resmi olarak görevlendirilmesidir. Vasîlerin görevi yetim çocukların mallarını korumak, kollamak, güvence altına almak ve değerlendirmektir. 11 Zi-l-kade 1242 (6 Haziran 1827) tarihli bir kayda göre Çorum Nurullah Mahallesi'nden müteveffa olan Ali'nin küçük oğlu Aliye kalan malların, rüştüne kadar idaresi için, müteveffanın küçük oğlu Aliye, Seyyid Mehmed vasî tayin edilmiştir.

1.4. Recm

Recm, zina suçunu işleyenlere belli durumda uygulanan cezaya verilen isimdir. Fakihler suç ve cezada kanunîliği sağlamaya yönelik olarak "*hadd cezası*" gerektiren zina suçunun unsurları üzerinde dikkatle durmuştur. Hadd'in sözlük anlamı "*menetmek*", "*yasaklamaktır*". Terim anlam olarak ise, Allah'ın hakkı olmak üzere

---

¹¹⁸ÇŞS, 1754, s.238.

¹¹⁹ÇŞS, 1754, s.240-241.

¹²⁰ÇŞS, 1754, s.224.

miktarı Şâri' (kanun koyucu) tarafından kesin olarak belirlenen cezadır.¹²¹ Tanımdan da anlaşılacağı üzere hadd, suçun değil, ona uygulanacak cezanın adıdır. Allah hakkı olarak belirtilen ve miktarı Şâr'i tarafından belirlenen bu suçlar;

- Mülkiyet aleyhine işlenen hırsızlık ve hirabe (yol kesme-eşkiyalık) suçları
- Devlet aleyhine işlenen bağı (meşru devlete isyan) suçu
- Hak din aleyhinde işlenen irtidâd (dinden dönme) suçu
- Beden sağlığı ve toplum aleyhine işlenen şürb (şarap içme) suçu
- Aile düzenine karşı işlenen zina ve kafz (iffete iftira) suçlarından ibarettir.¹²²

İslâm hukukunun teorik esaslarını içeren fıkıh kitapları –az veya çok- her dönemde yazılmış ve İslam ülkelerinin ortak kültürü olmuştur. Osmanlılarda kendilerinin bu ortak kültürün dışında görmemişler ve bu hukukun büyük kısmını resmi hukuk sistemi (şer'i hukuk) olarak aynen kabul ederek, hakkında açıkça hüküm belirtilen alanlarda da Hanefi mezhebine ait görüşleri uygulamada esas almışlardır.¹²³

Osmanlı Devleti'nde recm cezasının uygulanıp uygulanmadığı tartışmalı bir konudur. Abdülmecit Mutağ'ın “*Teorik ve Pratik Olarak Osmanlı'da Recm cezası: Batı Anadolu Şehirlerindeki Uygulamalar*” makalesinde incelemiş olduğu sicillerden hadd cezasının Osmanlı hukuk sisteminde yazılı bir kanun maddesi olarak var olduğuna işaret etmektedir.

“Balıkesir'in Mendehorya köyünden Aşir isimli genç, evli olduğu halde amcasının beslemesi olan Ayşe ile zina etmiş ve bu birleşmeden bir çocukları olmuş fakat ölmüştür. Bunun üzerine her ikisi de zina ettiklerini dört ayrı mecliste ikrar etmişlerdir. Ayrıca Hüseyin'in muhsan olduğu köylülerin şahitliğiyle de ispatlanınca, Kadı tarafından bu kişi hakkında hadd cezasına karar verilmiştir.”¹²⁴

Belgede recm cezasının uygulanması için tüm şartlar oluşmuş görülmektedir. Ancak zanlının bu itiraftan dönme şansı olduğu için cezanın kesinleşip kesinleşmediği bilinmemektedir. Bu örnekten anlaşılacağı üzere recm cezasının var olduğu açıkça

¹²¹Adnan Akalın, “İslam Hukuku Açısından Suçun Unsurları”, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, S. 10, 2013,s.53.

¹²²Mehmet Köroğlu, “İslam Hukukunda Ölüm Cezasını Gerektiren Suçlar”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.43, 2015, s.216.

¹²³ Abdülmecit Mutağ, “Teorik ve Pratik Olarak Osmanlı'da Recm Cezası: Bazı batı Anadolu Şehirlerindeki Uygulamalar”, *Turkish Studies*, C.3/4, 2008, s.578.

¹²⁴ A.g.m, s.583.

görülmektedir. Tarihte recm cezasının uygulandığına dair örnek 1680 yılında İstanbul'da gerçekleşen recm cezasıdır. Hadise şöyle meydana gelmiştir:

“1680 tarihinde İstanbul'da bir yeniçerinin karısı, evine yakın bir yerde ipek dükkânı sahibi olan bir Yahudi'ye aşık olur. Bir gün Yahudi'yi evine alır. Bu durumdan haberdar olan mahalle sakinleri kadının evini basarlar ve hepsi birden “zina halinde bulduk” diye ifade verip ikisini de Kazasker'e getirirler. O da “gördük” diyenlerin şahitlikleriyle kadının recm edilmesine, Yahudi'nin de öldürülmesine hükmeder”.

Ancak bu bilgi sadece bir tarih kaynağında bulunmuştur. Verilen bu örnek henüz bir belge ile desteklenmemiş ve ispatlanamamıştır.¹²⁵ Recm cezasının Osmanlı Devleti'nde uygulandığına dair bir diğer örneğe 1754 Numaralı Çorum Şer'iyye Sicilinde rastlamaktayız. 5 Şevvâl 1241 (13 Mayıs 1826) tarihli bir kayıta *“İbiş bin Ali ile bundan akdem bâ fetvâ-yı şerife mûcibince şer'en recm olan Melek ibn-i Ahmed nâm hatun”* denilerek recm hadisesine değinilmektedir.¹²⁶ Ayrıca 1754 numaralı Çorum Şer'iyye Sicili'ne kaydedilen 1242 tarihli tevzi defterinde geçen *“recm olan avrada 12 guruş masarîf”*¹²⁷ şeklindeki ifade recm olayını teyit etmektedir. Bahsi geçen 12 kuruşun ölen kadının kefen ve defin işlemleri masrafı olduğu düşünülebilir. Yukarıda bahsini ettiğimiz recm cezasının Osmanlı Devleti'nde bir defa yaşandığı bilgisi Çorum Şer'iyye Sicil belgelerine kaydedilen 5 Şevvâl 1241 (13 Mayıs 1826) tarihli kayıt ile değişmiştir. Bu belge ile Osmanlı Devleti'nde recm cezasının kesin olarak uygulandığı görülmüştür.

---

¹²⁵ Mutaf, a.g.m.,s.585.

¹²⁶ ÇŞS, 1754, s.45.

¹²⁷ ÇŞS, 1754, s.66.

III. BÖLÜM

1754 NUMARALI ÇORUM ŞER'İYYE SİCİLİNE GÖRE ÇORUM'DA EKONOMİK HAYAT

1. ÇORUM'DA ESNAF VE FİYATLAR

1.1. Osmanlı Esnaf Teşkilatı

En genel itibarıyla esnaf; şehir ve kasabalarda, mal ve hizmet üretimi ile ilişkili herhangi bir iş kolunun belirli bir alanında uzmanlaşmış olarak çalıştıkları ve meydana getirdikleri mesleki örgütlenmeler olarak tanımlanabilir. Esnaf teşkilatlanması bugün bildiğimiz anlamı ile belirli bir iş kolunun bütününe kapsamaz, her bir malın hammaddeden başlayarak nihai tüketime hazır hale gelinceye kadar her biri ayrı bir esnaf birimi ile örgütlenmekle kalmamışlar her aşamada farklı mal türleri varsa onlarda ayrı birer örgütlenme birimi meydana getirmişlerdir.¹²⁸

Genel olarak esnaf birlikleri ehl-i hiref olarak adlandırılmıştır. Osmanlılar'da esnaf denilen sanat ehli iki kısma ayrılmıştır. Bunlar; devlete ait iş yerinde çalışanlar ile serbest şekilde çalışanlardır. Devlete ait iş yerinde maaş karşılığı çalışanlara “ehl-i hiref-i hâssa” denmiştir. Devletin esnaf teşekküllerine doğrudan, loncalara bağlı özel teşebbüsler üzerinde ise dolaylı olarak kontrol sistemi mevcuttur. Böylece bütün esnaf kuruluşları hammadde temini, fiyat pazarlama gibi üretim ve satış aşamalarında devletin denetimi altında bulunmuş ve ihtiyaç zamanlarında serbest meslek sahipleri devletin hizmeti altına alınmışlardır.¹²⁹

Osmanlılarda kuruluştan itibaren ahi teşkilatı ile esnaf teşkilatı arasında bir ilişkinin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı esnaf ve zanaatkârlar zümresini bünyesinde bulunduran “*Ahilik*”in ahlaki kural ve prensiplerinin kaynağı, İslâm'ın ortaya çıkmasından sonra tasavvufî bir cereyan olarak kurulmuş fütüvvete dayandırılmaktadır. Bu tasavvufî teşkilata yakınlığı dolayısıyla “*Ahilik*” Türk fütüvvet hareketi olarak da değerlendirilmektedir. Fütüvvet prensiplerini kendilerine örnek alan

¹²⁸ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013, s.289.

¹²⁹ Ahmet Kal'a, “Esnaf”, *TDVİA*, C.11, 1995, s.423.

Ahiler'in ilerleyen zamanlarda da bu davranış ve anlayış biçimlerini Osmanlı esnaf ve zanaatkârlarının uygulamaya çalıştıkları görülmüştür.¹³⁰

Osmanlı zanaatları çırak- kalfa-usta eğitimi ile öğrenilmiş, fütüvvet adabı sosyo-ekonomik yapının temel ahlaki işlevini yerine getirmiştir. İşçilerin ahlaki-sosyal ve iş disiplinleri fütüvvetnameler ve ahi zaviyelerince sağlanmış ve şehrin üretim koşulları esnaf teşkilatı ve devletin işbirliği ile ayarlanmıştır.¹³¹ Böylece devlet her an esnafa müdahale edebilir konumda olmuştur.

Osmanlı esnaf teşkilatı temel olarak liderlik bakımından inşaat iş kolunda çalışanlar ve çalışmayanlar olarak iki ana gruba ayrılmıştır. İnşaat sektöründe çalışan esnaf grubunun önderi Mimarbaşı iken inşaat sektörü dışında kalan esnaf örgütünün lideri ise Şeyh Seb'a'dır.¹³² Her esnaf grubunun Şeyh veya Ahi Baba unvanlı bir önderi olduğu için Şeyh-i Seb'alar şeyhler şeyhi anlamına gelen Şeyhü'l-Meşâyih veya Şeyhü'ş Şüyûh unvanlarını da kullanmışlardır. Bina yapım işlerinde çalışan işçiler ve gerekse binalar için gereken malzemelerin imal edip satanlar Mimarbaşı'na bağlı olmuşlardır. Bundan dolayı Şeyh-i Seb'aların inşaat iş kolunda çalışanlar üzerinde söz hakkı olmadığı gibi Mimarbaşı'nın da inşaat iş kolu dışında çalışan esnaf üzerinde söz hakkı bulunmamıştır.¹³³

Şeyh-i Seb'alık makamına atananlar için İstanbul'dan berat talep edilmiş böylece atamalar resmi hale getirilmiştir. Devlet, genellikle beratlı esnafı desteklemiştir. Böylece devlet ile esnaf arasında kuvvetli bir iş birliği ortaya çıkmıştır.¹³⁴ Devlet, şehirlerdeki iktisadi hayatın organizasyonunda esnafa büyük önem vermiş, üretim ve fiyat politikalarının hedeflerini gerçekleştirebilecek tarzda esnafın teşkilatlanmasını temin için esnaf birlikleri oluşturmak yönünde çaba göstermiş ve devletin esnafa karşı yükümlülüklerini uygun hale getirip bazı cazip haklar tanımıştır.¹³⁵ Üretim ve çalışma hayatının organizasyonu ile ilgili kuralların belirlenmesi konusunda esnaf birliklerine tanınan bir özerklik vardı. Bu çerçevede çalışanların ortaya koyduğu kural ve

---

¹³⁰ İbrahim Güler, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnâf ve Zanaatkârları ve Sorunları Üzerine Gözlemler" *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, 2000, S. 2, s.124.

¹³¹ İncalcık, a.g.e.,s.41.

¹³² Genç, a.g.e. s.,291.

¹³³ Mehmet Demiryürek, "Şeyh-i Seb'a'lık Kurumu ve Osmanlı Esnaf Teşkilatı İçindeki Yeri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.66, 2013, s..23.

¹³⁴ İncalcık, a.g.e.,s.41.

¹³⁵ Kal'a, a.g.m., s.424.

nizamların genel hukuk ve zabıta kurallarına ters düşmemesi gerekiyordu. Esnafın özerkliğine devlet dışarıdan müdahale edebiliyor ve ham madde temini, bunun mamul hale getirilmesinde uygulanacak teknikler, üretimin kalitesi ve mamulün satışı aşamalarında belirleyici olabiliyordu.

1.2. Çorum Esnafı ve Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında şehirlerde yaygın ve kuvvetli olan Ahi teşkilatının yerini, daha sonra Lonca esnaf teşkilatı almaya başlamıştır. 1830'dan sonra artık Lonca sistemi tarihe karışmaya başlamıştı. Osmanlı Devleti'nde bu yönden de çağ dışı kalışın başlıca nedeni sanayi devrimini gerçekleştirememiş olması idi. Geleneksel üretim biçimi değişmediği sürece, onun gerektirdiği örgütlenme de değişmiyordu.¹³⁶

Çorum, Anadolu'daki ekonomik yaşantı içinde önemli bir yere sahiptir. Bölge ölçeğinde gördüğü işlevler açısından ne tam kentsel ne de tam kırsal özellikler gösteren küçük kent, yerleşmelerin bölgesel kademelenmesinde üst kademedeki tüketici büyük kent ile alt kademedeki kırsal yerleşmeler arasındaki ilişkiyi sağlayan, kırsal alandan elde edilen artık ürünün toplandığı tüketici merkeze, iletildiği bir ara merkez ve bir pazar yerikonumundadır. Bu temel işlevin yanı sıra, yerleşmenin asıl varlık nedeni, hiç kuşkusuz, kendi çevresindeki kırsal alan ile olan karşılıklı ilişkileridir ve kent içi sosyal, ekonomik, kültürel işlevler kendi hizmet alanının gereksinimlerine ve niteliklerine bağımlı olarak ortaya çıkmaktadır.¹³⁷

H.1240-1253 (1824-1838) yıllarını ihtiva eden Çorum Şer'iyye sicillerinde esnaflarla ilgili bilgileri “*narh kayıtlarından*” çıkarmaktayız. Bizim incelediğimiz sicil kayıtlarında esnaflarla ilgili kayıtlar daha çok gıda mamulleri satan esnaflarla sınırlı kalırken Şerif Korkmaz'ın “*H.1255-1264 (1839-1847) tarihli Çorum Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme*” adlı yüksek lisans tezinde Çorum'da esnaflarla ilgili daha fazla bilgi bulunmuştur. Tarih olarak birbirinin devamı niteliğinde olan bu kayıtlardan anladığımız kadarıyla Çorum'da genellikle hayvancılık ve tarım yaygın olarak görülmüş ve buna bağlı meslek grupları ortaya çıkmıştır. H.1255-1264 (1839-1847) yıllarını kapsayan Şer'iyye sicillerinde debbağlarla ilgili çok fazla kayıt

¹³⁶Çadırcı, a.g.e., s.123.

¹³⁷Sevgi Aktüre, “19. Yüzyılda ve 20. Yüzyıl Başında Çorum”, *Çorum Tarihi*, Çorum Belediyesi Kültür Yayını, 2015, s.127.

bulunmasına rağmen bizim incelediğimiz sicilde debbağlarla ilgili sadece 15 Şevvâl 1242 (12 Mayıs 1827) tarihli bir kayıt vardır. Bu kayıta “*Medine-i Çorum’da debbağlar derununda Benli oğlu İsmail’in dükkânının bitişiğinde olan arsanın Abdurrahman tarafından vakıf kaydı*”¹³⁸ yazılması debbağhanelerin işletildiği dükkânların olduğunudüşündürmektedir. Ekonomik yaşam olarak hayvancılığın yaygınlığı düşünülürse deri işletmeciliğinin gelişmesi kaçınılmaz olmuştur.

Çorum’un 19. yüzyılda Samsun limanına giden ve Samsun’u Kayseri, Ankara’ya bağlayan ticaret yolu üzerinde olması kentin ekonomik ve sosyal hayatı üzerinde etkili olmuş ve canlılık kazandırmıştır. Bu anlamda başkent in iaşe temininde Çorum’un da önemli bir yeri vardır. İstanbul’a gönderilen buğdaylar Samsun iskelesinden gönderilmiştir. 12 Zi-l-ka’de 1240 (28 Haziran 1825) tarihli bir kayda göre 12 bin kile¹³⁹ buğdayın İstanbul’a gönderilmesi emredilmiştir. Her kilesinin ikişer kuruşdan alınması ve satın alınan buğdayın Samsun iskelesinde yükleme işi bittikten sonra paranın ödemesinin yapılacağı belirtilmiştir.¹⁴⁰ 1241 tarihli bir kayda göre yine Çorum’dan İstanbul’a buğday gönderilmesi için ferman gönderilmiş. Çorum kazalarından İstanbul için buğday getirtilmiştir. Her kilesi üçer kuruşdan alınmıştır. Çorum’dan İstanbul’a gönderilecek olan buğdaylar yine Samsun iskelesine nakil edilmiştir.¹⁴¹

Tereke ve vakıf kayıtları da bize Çorum’da hangi esnaf gruplarının olduğu bilgisini vermektedir. 1240 tarihli bir kayda göre müteveffa Abdülkadir’in Kubbeli Mahallesi’nde bulunan cami için vakf ettiği mallar arasında kalaycı dükkânı, mutaf¹⁴² dükkânı ve demirci dükkânı yer almıştır.¹⁴³ 17 Rebî-ül-evvel 1243 (8 Ekim 1827) tarihli bir kayıta Çorum’un Küçük LaçınKöyü’nde kalaycılık sanatını icra ederken ölen Yorgi Veled-i Aznifi’nin tereke kaydından Çorum’da gayr-i müslimlerin de zanaat işlerinde çalıştıkları görülmüştür. Mütevaffanın geride bıraktığı mallara baktığımızda kalaycılık mesleğini icra ederken kullanmış olduğu eşyaları da

¹³⁸ÇŞŞ, 1754, s.75-3.

¹³⁹Kile: Bir tür hububat ölçüsüdür. İmparatorluğun muhtelif yerlerinde muhtelif kıymette olur ve birbirini tutmazdı. Aynı memleketler arasında alışverişlerde aradaki fark İstanbul kilesine nazaran tashih olunurdu. Bu kile 400 dirhemlik 20 İstanbul okkası gelirdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ünal, a.g.e., s.405.

¹⁴⁰ÇŞŞ, 1754, s.18-1.

¹⁴¹ÇŞŞ, 1754, s.62-1.

¹⁴²Mutaf: Kıl dokuyan, kıldan eşya yapan anlamına gelmektedir. Bkz. Devellioğlu, a.g.e., s.697.

¹⁴³ÇŞŞ, 1754, s.17-4.

görmekteyiz. 2 adet kebir örs, 2 adetsagir örs, 5 adet kıstaç, 2 adet çepkem, 2 adet hive demiri bunlardan bazılarıdır. Kalayın 1 kıyyesi 15 kuruş olarak belirlenmiştir.¹⁴⁴Bu aletlerden kıstaç ve örsün hâlâ kullanılmakta olup ekler kısmında bu aletlerin fotoğrafları gösterilmiştir.

1.3. Çorum'da Gıda İmal Eden Esnaf Grupları ve Fiyatları

Herhangi bir alanda üretimin amacı insanın temel ihtiyaçlarını karşılamaktır. Yemek ve içmek de insanın temel ihtiyaçlarındandır. Bu yüzden öncelikle bu ihtiyaçların karşılanması gerekir. Çorum'da bu alanda hizmet veren oldukça yoğun bir esnaf grubu bulunmaktaydı. Hem esnaf gruplarının isimlerini de hem de sattıkları ürünleri ve fiyatlarını narh kayıtlarından öğrenmekteyiz.

Halkın yararı gereği, temel gereksinimleri karşılayan mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlarına doğrudan müdahale edilerek belirli sınırları aşmasının önüne geçilmesi amacıyla resmi tavan fiyat belirlenmesine dar anlamda narh denmektedir. Narh verilirken ilgili esnafın düşünce ve görüşleri dikkate alınmıştır. Her esnafın kethüda ve yiğitbaşlarıyla görüşülmüş, gereken durumlarda çeşni tutulmuş yani kullanılacak ham madde miktarları tespit edilerek fiyat buna göre oluşturulmuştur.¹⁴⁵ Her esnafın birbiriyle ve kent yöneticileriyle ilişkilerini düzenleyen, esnafı hükümet yetkililerine karşı temsil eden kethüda vardı. Bazı esnaf kethüdaalarının özel adları da bulunuyordu. Bakkal esnafının kethüdasına “pazarbaşı” kasaplarınkine “kasapbaşı” debbağların kethüdaalarına “Ahi Baba” denmekte idi.¹⁴⁶ Sancak merkezi olan kentlerde 1826'dan sonra İhtisap Nazırlıkları kurulunca, kadılar esnaf kethüdası seçilenlerin adlarını ayrıca onlara bildirerek ihtisap tezkeresi verilmesini isterlerdi. Böylece kentin bütün esnaf ve temsilcileri, ihtisap görevlisinin tutulduğu özel defterlere kaydedilirdi. Gerektiğinde ilgililere adları hemen verilirdi. Böylece denetim altında tutulması kolaylaştırılmak istenmiştir.¹⁴⁷

Bu dönemde Çorum Şer'iyye sicillerinde geçen *narh* kayıtlarında bazı esnaf gruplarının ve fiyatlarının yanı sıra mesleği icra eden kişilerin isimleri yazılmış ama hertutulan esnaf isim kayıtlarında bunların esnaf kethüdasının olup olmadığı

¹⁴⁴ ÇŞŞ, 1754,s.89-3.

¹⁴⁵ Cengiz Kallek, “Narh”, *TDVİA*, C.32, 2006, s.387.

¹⁴⁶ Çadırcı,a.g.e.,s.123.

¹⁴⁷ A.g.e.,s.124.

belirtilmemiştir. Narh verilen esnaf grupları içerisinde kasaplar, uncular, ekmekçiler, helvacılar yer almaktadır. Kasapların sattıkları ürünler arasında lahm-ı bakar (dana eti), lahm-ı ganem (koyun eti), revgan-ı şem (mum yağı), ciğer, kelle, mumbar, kuyruk yer alır. Ekmekçi esnafının ekmeğin yanı sıra çörek gibi unlu mamülleri de sattığı anlaşılmaktadır. Osmanlılarda günlük ve mevsimlik narhlar yanında savaşı, abluka, kıtlık, tabii afetler ve sikke tashihlerinden sonra da tüketim maddelerine narh verilmiştir. Mevsimlik narhlar gıda maddeleri üzerine konan fiyatları göstermiştir. Ekmek, et, süt ve mamüllerinin yaz ve kış aylarındaki fiyatları farklı olmuştur. İlk kuzu hıdrellez denilen 6 Mayıs'ta kesilmiş ve bundan birkaç gün önce de ete narh konmuştur.

Harmandan sonra mahsul yeni alındığı vakit ekmek fiyatının yeniden belirlendiği görülmüştür. Ekmek en önemli gıda maddesi olduğu için fiyatı içindeki un cinsine göre çeşni tutularak tespit yapılmıştır. Narh verilmesinde ramazan ayının önemli bir yeri vardır. Ramazandan bir iki gün önce veya ilk günü fiyatlar açıklanır ve hemen bütün yiyecek maddelerinin satışı buna göre gerçekleşmiştir.¹⁴⁸ Çorum Şer'iyye sicillerinde tespit ettiğimiz kasaplara da narh fiyatlarının -istisnaları olmakla beraber- senede iki defa verildiği görülmüştür. İncelenen dönemde kasaplarla ilgili ilk narh kaydı 1240 yılında Ramazan-ı şerifin guresinde (19 Nisan 1825) verilmiştir.¹⁴⁹ 1241 yılının Şabân-ı şerif ayında¹⁵⁰ (Mart/Nisan 1826) ve aynı yılın Zi-l-kade-i şerifinin guresinde¹⁵¹ (7 Haziran 1826) olmak üzere 1241 yılında 2 kez narh verilmiştir. 1242 yılında Zi-l-ka'de-i Şerifin guresinde¹⁵² (27 Mayıs 1827) ve 1242 yılının Ramazân-ı şerifin guresinde (29 Mart 1827) olmak üzere 1242 yılında iki kez narh verildiği görülmektedir.¹⁵³ 7 Zi-l-ka'de 1243 (21 Mayıs 1828) tarihli bir kayıta "*işbu bin iki yüz kırk [üç] sene-i mâh-ı Zi-l-ka'de-i şerifinin yedinci günü kırk iki senesi minvâl üzere kasaplara narh verildi bu mahalle kaydı şüd*" denilmiştir ama ürünlerin isimleri yazılmamıştır. 1243 (1828) yılında 1242 (1827) yılının fiyatlarının uygulanmış olabileceği düşünülebilir.¹⁵⁴ (1243 tarihli narh kaydında ürünlerin isimleri ve fiyatları yazılmamıştır, bu yüzden tabloda yer almamaktadır.) 1244 tarihinde narhlar Şevvâl'in

¹⁴⁸ Mübahat Kütükoğlu, "Narh", *TDVİA*, C.32, 2006, s.390.

¹⁴⁹ ÇŞŞ, 1754, s.10-2.

¹⁵⁰ ÇŞŞ, 1754, s.39-6.

¹⁵¹ ÇŞŞ, 1754, s.15-2.

¹⁵² ÇŞŞ, 1754, s.76-1

¹⁵³ ÇŞŞ, 1754, s.71-3.

¹⁵⁴ ÇŞŞ, 1754, s.76-2.

11. günü¹⁵⁵ (16 Nisan 1829) ve Zi-l-hicce-i Şerifenin 15. günü (18 Haziran 1829) verilmiştir.¹⁵⁶ 1245 yılında Ramazân-ı Şerifin guresinde (24 Şubat 1830) narh verilmiş.¹⁵⁷ İkinci bir narh kaydına o yıl içinde rastlanılmamıştır. 1246 yılında Muharrem-ül-Haramın 15. gününde (6 Temmuz 1830) hem kasap esnaflarının isimleri yazılmış hem de narh fiyatları belirlenmiştir.¹⁵⁸ 1247 yılında Rebî-ül-evvelin 21. Günü (30 Ağustos 1831) kasaplara narh verilmiştir.¹⁵⁹ Bu tarihten sonra Çorum Şer'iyeye sicillerinde kasaplarla ilgili kayıt görülmemiştir.

Tablo.6. Kasaplara Verilen Narh [H.1240 (M.1824)-H.1247(M.1831)]

Ürünler	1240	1241	1241	1242	1242	1244	1244	1245	1246	1247
Lahm-i bakar 1kıyye	12 para	16 para	8 para	12 para	5 para	12 para	8 para	12 para	14 para	
Lahm-ganem 1 kıyye	20 para	20 para	16 para	—	16 para	22 para	18 para	24 para	28 para	36 para
Revgan-ı Şem 1 kıyye	72 para	72 para	72 para	—	72 para	—	72 para	80 para	80 para	—
Ciğer	5 para	7 para	7 para	7 para	7 para	—	8 para	—	9 para	—
Kelle	5 para	5 para	5 para	5 para	5 para	—	5 para	—	5 para	—
Mumbar	5 para	5 para	5 para	5 para	5 para	—	5 para	—	5 para	—
Kuyruk 1 kıyye	50 para	50 para	50 para	—	50 para	—	50 para	—	—	—
Lahm-i keçi 1 kıyye	—	—	—	80 para	—	—	—	—	—	—

1 Ramazân 1240 (19 Nisan 1825)tarihinde verilen narh kaydı dışında aynı yıl verilmiş başka narh kaydı görülmemiştir. Satılan ürünlerin fiyatlarına baktığımız zaman koyun etinin dana etinden pahalı olduğu görülmüştür. Yine koyundan elde edilen

¹⁵⁵ ÇŞŞ, 1754, s.139-3.

¹⁵⁶ ÇŞŞ, 1754,s.142-4.

¹⁵⁷ ÇŞŞ, 1754, s.164-2.

¹⁵⁸ ÇŞŞ, 1754, s.179-5.

¹⁵⁹ ÇŞŞ, 1754, s.221-4.

kuyruk yağının da değerli olduğu fiyatından anlaşılmaktadır. 1244 (1829) yılında verilen iki narh uygulaması arasında geçen süre 2 ay 2 gündür. Osmanlılarda günlük ve mevsimlik narh verilmesinin yanı sıra savaş, doğal afet, kıtlık zamanlarında da narh verildiği görülmüştür. 11 Şevvâl 1244 (16 Nisan 1829) ve 15 Zi-l-hicce 1244 (18 Haziran 1829) tarihlerinde verilen narhın 1240 yılındaki verilen narh süresine göre ya da senede bir tek kaydına rastladığımız narh fiyatına nazaran bu tarihte verilen narhın arasındaki zamanın kısa olması bu tarihlere denk gelen Osmanlı Devleti ile Rusya arasında cereyan eden 1828-1829 Osmanlı Rus Harbiyle açıklamak mümkün olabilir. Bu tarihte verilen narh kaydından koyun ve dana eti fiyatlarının düştüğü anlaşılmaktadır. Satılan ürünler arasında aydınlatma amacıyla kullanılan mum'un fiyatının da çok yüksek olduğu görülmektedir.

Narh kayıtlarında sadece fiyat tespit edilmemiş aynı zamanda ilgili mesleği icra eden kişilerin isimleri de yazılmıştır. 5 Muharrem 1241 (20 Ağustos 1825) tarihli bir kayda göre Çorum'a ağnam bedeliyesi için ferman gönderilmiş ve bu kayıta "*kasap başı kullarından Mehmed*"in ismi anılmıştır.¹⁶⁰ Bu tarihte kasapların İstanbul'daki önderinin Mehmed olduğu anlaşılmaktadır. Yine 1246 (1830-1831) yılında ağnam bedeliyesi fermanında kasap başı olarak Mehmed Şakir ismi kaydedilmiştir.¹⁶¹

1241 (1825) senesinde Çorum'da faaliyet gösteren kasap esnafının isimleri şöyledir: Es-Seyyid Mustafa Ağa, Karındaşı Es-Seyyid Ali Ağa, El-Hac Memiş Ağa ve Durmuş oğlu El-Hac Osman Ağa. 1242 Ramazân-ı Şerifin guresinde (29 Mart 1827) verilen narh kaydında kasap esnafının isimleri Kasap Mustafa Ağa, Karındaşı Ali Ağa, Memiş Ağa ve Hacı Osman Ağa şeklinde yazılmıştır. 1242 Zi-l-ka'de-i Şerifin guresinde (27 Mayıs 1827) kaydedilen kasap isimleri ise Budak oğlu Es-Seyyid Mustafa Ağa, Kasap Budak oğlu Es-Seyyid Ali Ağa ve Kasap Cücük oğlu Memiş Ağa olarak verilmiştir. 1246 (1830) yılında kaydedilen kasapların isimleri Budak oğlu Seyit Mustafa, Karındaşı Ali ve Durmuş oğlu Süleyman'dır. Bunların kasap önderi olup olmadığı belirtilmemiş kasap esnafı olarak nitelendirilmişlerdir. Çorum'da kaç adet kasap esnafının bulunduğu net olarak bilinmemektedir. Ancak 1241 yılında verilen kasap isimlerinden kardeşlerin ortak kasap dükkânı işlettikleri düşünülürse isimlerden yola çıkarak üç kasap dükkânının olduğu kardeşlerin ayrı dükkânları varsa dört kasap

¹⁶⁰ ÇŞŞ, 1754, s.22-5.

¹⁶¹ ÇŞŞ, 1754, s.220-2.

esnafının olduğu söylenebilir. Yine aynı tahminle 1246 yılında da iki ya da üç kasap esnafı olduğu düşünülmektedir.

Tablo.7. Çorum’da Kasaplar

1241 (1825)	1242 (Mart 1826)	1242 (Mayıs 1826)	1246(1830)
ES-Seyyid Mustafa Ağa	Kasap Mustafa Ağa	Budak oğlu Es-Seyyid Mustafa Ağa	Budak oğlu Seyit Mustafa
Es-Seyyid Ali Ağa	Ali Ağa	Kasap Budak oğlu Es-Seyyid Ali Ağa	Karındaşı Ali
El-Hac Memiş Ağa	Memiş Ağa	Kasap Cücük oğlu Memiş Ağa	Durmuş oğlu Süleyman
Durmuş oğlu El-Hac Osman	Hacı Osman Ağa	—	—

1.4. Bakkal Esnafı ve Narh Fiyatları

Her esnafın birbiriyle ve kent yöneticileriyle ilişkilerini düzenleyen, esnafı hükümet yetkililerine karşı temsil eden “*kethüdarları*” vardı. Bazı yörelerde bu isimler değişmiştir. Bakkal esnafının kethüdasına “*pazarbaşı*” denmiştir. Çorum Şer’iyye sicilinde bakkalarda satılan ürünler ve bakkalların isimlerine ulaşmamız mümkün olmuştur. Bakkal esnafına verilen narh kayıtlarının tarihleri; 5 Recep 1241 (13 Şubat 1826)¹⁶²ve 15 Şa’bân 1241 (25 Mart 1826)’dir.¹⁶³ 11 Şevvâl 1244 (16 Nisan 1829) tarihinde tüm esnaflara narh verilmiştir.¹⁶⁴ 15 Muharrem 1246 (6 Temmuz 1830)¹⁶⁵ve Muharrem 1247 (Temmuz/Ağustos 1830) senelerinde bakkal esnafının isimleri kaydedilmiştir.

Tablo.8. Bakkalara Verilen Narh ve Satılan Mallar

Ürünler	1241(Şubat 1826)	1241(Mart 1826)	1244 (Nisan 1829)
Revgan-ı şem 1 kıyye ¹⁶⁶	—	72 para	—
Revgan-ı sade 1 kıyye	4 kıyye 80 para	96 para	88 para
Asel 1 kıyye	80 para	80 para	84 para

¹⁶² ÇŞŞ, 1754, s.38-5.

¹⁶³ ÇŞŞ, 1754, s.38-5.

¹⁶⁴ ÇŞŞ, 1754, s.139-3.

¹⁶⁵ ÇŞŞ, 1754, s.179-5.

¹⁶⁶Kıyye: Okka adlı eski ağırlık ölçüsünün diğer ismi olup 400 dirhemden ibarettir. Buna ukiyye ve vukiyye de denir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ünal, a.g.e.,s.404.

Pirinç 1 kıyye	32 para	36 para	28 para
Zeytin Yağı 1 kıyye	100 para	—	—
Bezir yağı 2 kıyye	70 kıyye	—	—
Sabun 1 kıyye	100 para	—	104 para
Kuru üzüm 1 kıyye	20 para	—	—
Erik 1 kıyye	16 para	—	—
Sarımsak 1 kıyye	46 para	—	—
Kesdane 1 kıyye	12 para	—	—
Fındık 1 kıyye	20 para	—	—
Tuz 1 batman	—	—	10 para
Duhan alası 1 kıyye	—	—	60 para zam ile 80 para
Evsat duhan 1 kıyye	—	—	48 para zam ile 60 para

5 Receb 1242 (2 Şubat 1827) tarihinde bakkallarda satılan fakat fiyatları belirtilmemiş ürünler arasında şap, ceviz, peynir, bakla, hoşab, basdırma, kulak, aşurme, torba vesicim bulunmaktadır. 1 Zi-l-ka'de 1241 (7 Haziran 1826) tarihindeki bakkal esnafının isimleri Suvcaklı Süleyman Beşe, Hamancı Hacı İbrahim ve Mucur oğlu Ömer'dir.¹⁶⁷ 5 Receb 1241 (2 Şubat 1827) tarihinde kaydedilen bakkalların isimleri Akkaşık oğlu Hacı Ahmet, Günbol oğlu Osman ve Bekir, Hacı Kuyumcu oğlu Ali ve Hacı Receb oğlu Hüseyin'dir.¹⁶⁸ 15 Zi-l-ka'de 1243 (29 Mayıs 1828) tarihli kayıтта bakkal esnafının isimleri Suvcaklı oğlu Süleyman, Mucur oğlu Ömer ve Kayyum oğlunun çırağı Ali olarak verilmiştir. 15 Muharrem 1246 (6 Temmuz 1830) tarihli kayıтта bakkal esnaflarının isimleri Suvcaklı oğlu Es-Seyyid Süleyman, Künbül oğlu Hızır, Kayyum oğlu Hacı, Mucur oğlu Ömer ve bakkal Abdurrahman oğlu Abdurrahman şeklinde yazılmıştır. Muharrem 1247 (Haziran/Temmuz 1831) tarihinde yazılan bakkal esnafı isimleri Suvcaklı oğlu Süleyman Hacı, Kayyum oğlu Hacı, Bakkal Osman, Kuşçu oğlu Ömer, Mucur oğlu Ömer, Bakkal Abdurrahman ve Kepçeci oğlu Hafız olarak kaydedilmiştir. Bu tarihte kaydedilen bakkal esnafının *bakkal başısı* Suvcaklı oğlu Süleyman idi.¹⁶⁹ 19 Muharrem 1248 (18 Haziran 1832) tarihindeki bakkallar Künbül oğlu El-Hac Osman, Suvcaklı oğlu Süleyman, Yaveyli oğlu El-hac Osman, Kuşçu oğlu es-Seyyid Ömer ve Abdurrahman oğlu Abdurrahman idi. 15 Sâfer

¹⁶⁷ ÇŞŞ, 1754, s.15-2.

¹⁶⁸ ÇŞŞ, 1754, s.38-5.

¹⁶⁹ ÇŞŞ, 1754, s.215-2.

1250 (23 Haziran 1834) senesinde kaydedilen bakkal esnafı ise Bakkal Şaphacı oğlu Ömer, Yaveyli Hacı Osman, Künbül oğlu Hacı Bekir, Suğu Hakkı oğlu Süleyman, Aktaş oğlu Hacı Ahmed, Kuyumcu oğlu Hacı Ali, Tuzcu Mustafa Hüseyin, Erbil oğlu Hacı Ali, Çakal oğlu Mehmed, Merzifonlu oğlu Osman, Katib oğlu Ahmed ve Kasım oğlu Hacı şeklinde kayıtlara geçmiştir.

Tablo.9. Çorum’da Bakkallar

1241 (Haziran 1825)	1241 (Şubat 1825)	1243 (Mayıs 1827)	1246 (Temmuz 1830)	1247 (Haziran/Temmuz 1831)	1248 (Haziran 1831)	1250 (Haziran 1834)
Suvcaklı Süleyman Beşe	Akkaşık oğlu Hacı Ahmet	Suvcaklı oğlu Süleyman	Suvcaklı oğlu Es-Seyyid Süleyman	Suvcaklı oğlu Süleyman Hacı	Künbül oğlu El-Hac Osman	Bakkal Şaphacı oğlu Ömer
Hamancı Hacı İbrahim	Günbol oğlu Osman ve Bekir	Mucur oğlu Ömer	Künbül oğlu Hızır	Kayyum oğlu Hacı	Suvcaklı oğlu Süleyman	Yaveyli Hacı Osman
Mucur oğlu Ömer	Hacı Kuyumcu oğlu Ali	Kayyum oğlunun çırağı Ali	Kayyum oğlu Hacı	BakkalOsman	Yaveyli oğlu El-hac Osman	Künbül oğlu Hacı Bekir
—	Hacı Recep oğlu Hüseyin	—	Mucur oğlu Ömer	Kuşçu oğlu Ömer	Kuşçu oğlu es-Seyyid Ömer	Sugu Hakkı oğlu Süleyman
—	—	—	Abdurrahman oğlu Abdurrahman	Mucur oğlu Ömer	Abdurrahman oğlu Abdurrahman	Aktaş oğlu Hacı Ahmet
—	—	—	—	Bakkal Abdurrahman	—	Kuyumcu oğlu Hacı Ali
—	—	—	—	Kepeçeci oğlu Hafız	—	Tuzcu Mustafa Hüseyin
—	—	—	—	—	—	Erbil oğlu Hacı Ali
—	—	—	—	—	—	Çakal oğlu Mehmed
—	—	—	—	—	—	Merzifonlu

						oğlu Osman
—	—	—	—	—	—	Katib oğlu Ahmed
—	—	—	—	—	—	Kasım oğlu Hacı

1.5. Gıda Mamulü Satan Esnaf Grupları ve Fiyatları

1 Zi-l-ka'de 1241 (7 Haziran 1826) tarihinde uncu esnafına verilen narh dakik-i has (has un) batman¹⁷⁰ 1 kıyyesi 56 paradır. 15 Zi-l-ka'de 1241 (21 Haziran 1826) tarihinde dakik-i has batman 1 kıyye 48 paradır.¹⁷¹ 11 Şevvâl 1244 (16 Nisan 1829) tarihli narh kaydına göre dakik batman kıymet 38 para zam ile beraber 40 para olmuştur.¹⁷² 7 Rebî-ül-evvel 1241 (20 Ekim 1825) tarihli kayıta ekmekçi esnafına verilen narh kaydında nân-ı gariz (taze ekmek) 60 dirhem¹⁷³ 1 para, çörek 38 dirhem 1 para, nân-ı gariz 55 dirhem 1 para olarak kaydedilmiştir. 13 Cemâzî-yel-evvel 1242 (24 Aralık 1828) tarihli narh kaydında Çorum'da dokuz fırın işletildiği belirtilmiştir. Nân-ı aziz 1 kıyye 14 paradır.¹⁷⁴ 13 Zi-l-hicce 1242 (8 Temmuz 1827) tarihli narh kaydında ekmekçi esnafının isimleri ve ekmeğin fiyatı kaydedilmiştir. Nân-ı aziz 1 kıyye 14, 56 dirhemi 2 paradır. Ekmekçi esnafı isimleri Ekmekçi Aşır oğlu, Abaza oğlu, Döngel oğlu, Hacı Uncu oğlu ve Ekmekçi Ömer şeklinde kaydedilmiştir. Börekçilerin isimleri ise Hamid oğlu İbrahim ve Sadırlı oğlu Ömer'dir.¹⁷⁵ 11 Şevvâl 1244 (16 Nisan 1829) tarihli kayıta nân-ı aziz kıymet 5 para zam ile birlikte 6 para olmuştur.

Çorum'da gıda satan esnaf zümresi içerisinde helvacılar da yer almıştır. Helvacılara verilen narh kayıtlarına baktığımızda 1240-1253 (1824-1838) yılları arasında toplam beş kayıt vardır. 1240 senesinde helvacılara 1 kıyye 36 para narh

¹⁷⁰Batman: Pirinç, sabun, helva, boya, iplik, demir, bakır, gön deri vs. gibi maddelerin tartılmasında kullanılan bir ağırlık ölçüsü birimidir. Her yöreye göre farklılık göstermiştir. Ölçülen maddeye göre ağırlığı 2-6 okka arasında değişmiştir. Osmanlı ülkesinde yörelere göre değişen batman çeşitleri bulunmaktadır. Halil İncik standart batmanın 18 okka veya 23 kg (72 lidre=7200 dirhem=23.094 kg) ve 19. yüzyılda Anadolu'da ise 7,694 kg olduğunu belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ünal, a.g.e., s.96.

¹⁷¹ ÇŞŞ, 1754, s.15-2.

¹⁷² ÇŞŞ, 1754, s.139-3.

¹⁷³Dirhem eski ölçü aletlerindedir sözlük anlamı eski okkanın dört yüzde biri anlamına gelmektedir. Bkz. Devellioğlu, a.g.e., s.188.

¹⁷⁴ ÇŞŞ, 1754, s.65-4.

¹⁷⁵ ÇŞŞ, 1754, s.80-4.

verilmiştir.¹⁷⁶ 1242 senesinde ise her kıyyesi 36 para olarak belirlenmiştir.¹⁷⁷ 1243 senesinde 1 kıyye helva 40 paradır.¹⁷⁸ 1244 senesinde helvanın 1 kıyyesi 40 para olarak belirlenmiştir.¹⁷⁹ Helvacılara verilen bir diğer narh kaydı “*helvacı esnafına kırk [beş] senesinde verilen narhı beyan eder. 1 kıyyesi 40 para*” şeklindedir.¹⁸⁰

1.6. Diğer Esnaf Grupları

Çorum’da yer alan diğer esnaf gruplarına 11 Şevvâl 1244 (16 Nisan 1829) tarihinde Çorum’da bulunan tüm esnaf gruplarına verilen narh kaydından ulaşılabilmekteyiz. Bu tarihte verilen narhatüm esnafın ittifakıyla karar verilmiştir. Bu grup içerisinde nalbantlarda yer almaktadır. Çorum’da hayvancılığın yaygın olduğu düşünüldüğünde nalbantlığın geliştiği düşünülebilir. Nalbantlık; at, eşek, katır gibi binek ve hizmet hayvanlarının tırnaklarını koruma amaçlı nal çakma zanaatıdır. Yeni at nalı gem kıymet 96 para, eşek hımar nalı gem 1 aded değeri 48 para, hımar kıyarı gem 1 aded 24 para, öküz nalı gem 1 aded 50 paradır.¹⁸¹

19. yüzyılda ve 20.yüzyıl başlarında Çorum kentinde işlenmiş mal üretimine ilişkin en önemli faaliyetlerden biri de dokumacılık olmuştur. Çorum’da dokumacılık küçük ev tipi iş yerlerinde yapılmıştır.¹⁸² Bizim incelediğimiz sicilde dokumacılık esnaf grubu hakkında çok az bilgi bulunmuştur. 11 Şevvâl 1244 (16 Nisan 1829) tarihinde iplik ustasına narh verilmiştir. Buna göre elli dirhem iplik 10 kuruştur.¹⁸³ Zi-l-ka’de 1244 (13 Mayıs 1829) tarihli kayıta narh verilen esnaf grupları arasında demircilerde yer almıştır. Narh verilen eşyalar arasında cedid na’l 104 para, kıyar na’l 48 para, öküz na’l-ı cedid 56 para, kömüş na’l-ı cedid 100 para, mih vukiyye 104 para’dır.¹⁸⁴

2. XIX. YÜZYILDA ŞAP MADENİ MUKATAALARI VE ŞAP TİCARETİ

2.1. Şap Madeni

---

¹⁷⁶ ÇŞŞ, 1754, s.10-2.

¹⁷⁷ ÇŞŞ, 1754, s.65-4.

¹⁷⁸ ÇŞŞ, 1754,s.88-5.

¹⁷⁹ ÇŞŞ, 1754,s.124-4.

¹⁸⁰ ÇŞŞ, 1754,s.150-4.

¹⁸¹ ÇŞŞ, 1754,s.139-3.

¹⁸² Aktüre, a.g.m, s.130.

¹⁸³ ÇŞŞ, 1754,s.139-3.

¹⁸⁴ ÇŞŞ, 1754,s.140-5.

Madenler, devletlerin kalkınmasında en öncelikli unsurlardan birisidir. Tarihin ilk zamanlarından günümüze kadar dünya da, yer altı zenginliklerini elde etmek amacıyla mücadeleler yaşanmıştır. Madenlerin kullanımları teknolojik gelişmeleri de beraberinde getirmektedir. Bu durumda madenlerin bilinçli kullanımları toplumsal kalkınmayı sağlamak açısından önemli olup bir toplumu diğer toplumlara karşı güçlü kılabilmektedir. Osmanlı Devleti'nde madenin kullanılması, işletimi ve satışı devletin kontrolünde olması sebebiyle hazineye gelir sağlamaktaydı. Madenler, şaphaneler, darphaneler, kara ve deniz gümrükleri, doğrudan devlet hazinesine katkı sağlamaktaydı ve mukataa sistemi ile işletilmekteydi.¹⁸⁵

Osmanlı Devleti kuruluş döneminden itibaren maden kaynakları açısından stratejik ve askeri öneme sahip madenlerin bulunduğu yerleri topraklarına katmaya başlamıştır. Halil İnalçık, Osmanlı'nın Germiyanogulları'nı topraklarına katma arzusunu Kütahya'da bulunan şap madenine bağlar.¹⁸⁶ Gerçekten de Kütahya şap madeni Germiyanogulları'na servet ve kültür zenginliği sağlarken Aydın ve Saruhan limanlarına da ticari canlılık getirmekteydi. Osmanlı bu bölgeyi topraklarına dâhil ettikten sonra şap imtiyazını ele geçirerek hazinesini güçlendirmiştir.¹⁸⁷ Araştırmamıza konu olan şap madeninin XIII. ve XIV. yüzyıldaki ticari öneminin XIX. yüzyılda da önemini koruyup korumadığı, Gediz şaphanesinin önemi, mukataa sistemi içerisinde işletilen Gediz şap madeninin pazarlanması, Çorum sancağında şap madeni satış işleminin nasıl gerçekleştiği 1754 numaralı Çorum Şer'iyye Sicil belgelerinden tespit edilmeye çalışılmıştır.

Şap; alüminyum ve potasyum sülfattan meydana gelen ve sıcak suda eriyebilen, boyaların sabitleştirilmesinde kullanılan, tadı buruk, antiseptik bir maddedir.¹⁸⁸ Endüstrinin çeşitli alanlarında, özellikle kumaş boyamasında kullanımı, şapın önemli bir ticaret maddesi olmasını sağlamıştır. Bu özelliğinden dolayı Anadolu'da şap madeninin çıkarıldığı yakın yerlerde kumaş ile ilgili üretim faaliyetinin geliştiği söylenebilir.

---

¹⁸⁵ Mukataa, Osmanlı maliyesinde vergi gelir birimini ifade eden bir terimdir. Mukâtaa tabiri ile devlete ait bir kısım vergilerin belirli bir meblağ karşısında iltizama verilmesi kastedilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Genç, "Mukâtaa", *TDVİA*, C.31, 2006, s.129.

¹⁸⁶ Halil İnalçık, *Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, s.128.

¹⁸⁷ İnalçık, a.g.e.,s.128.

¹⁸⁸ Ünal, a.g.e.,s.633.

Osmanlı kaynaklarında Gedos olarak geçen şap madeni bugün Şaphane adı ile anılan ilçede bulunmaktadır. Gediz, Kütahya ilinin güneybatısında yer alır. Şaphane, engebeli bir araziye sahip olan Şaphane Dağı'nın batısında akarsu vadisinin tabanında kuruludur. Gediz'de çıkarılan Kütahya şapının kullanımı XIII. ve XIV. yüzyıllarda Cenevizlilerin elindeydi. Burada bulunan şap madeni daha Bizans zamanında Cenevizliler ile Bizans arasında önemli bir ticaret aracı olmuştur.¹⁸⁹ Şap, derinin tabaklama işleminde de kullanılırdı. Örneğin Gediz'de çıkarılan şap, Kıbrıs ve Sakız'da deri imalatında kullanılmak için gönderiliyordu. Şap, kuyumculukta altının parlatılması için kullanılmış ve parbasımında darphanelere gönderilmiştir.¹⁹⁰

Şap, farklı alanlarında kullanımı ile önemli bir ticari araç olarak devletin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatında önemli bir rol oynamıştır. Şap madeninin çeşitli alanlarda olan kullanımından dolayı Osmanlı Devleti şapın ihracına kısıtlamalar getirmiş, öncelikle ülkenin kendi ihtiyaçlarının giderilmesi noktasında ekonomik kalkınmayı sağlamaya çalışmıştır. Kullanım alanlarının zenginliği ve ekonomik değer ifade etmesiyle şap madeninin varlığı gerek Gediz, gerekse Kütahya'nın ekonomik ve ticari açıdan kalkınmasını sağlayan unsuru oluşturmuştur. Şap, Anadolu'da bol miktarda bulunmaktadır. İstanbul'un Osmanlı Devleti tarafından fethinden ve Güney İtalya'da büyük şap madenlerinin bulunmasından önce Anadolu şapı Cenevizliler tarafından hem Batı Akdeniz'e hem de Kuzeybatı Avrupa'nın kumaş üreticisi yörelerine satılmıştır.¹⁹¹ 16. ve 17. yüzyıllarda Anadolu ve Trakya'da çıkartılan şapın çoğu Osmanlı Devleti sınırları içerisinde kullanılmıştır. Şap madenlerinin iltizamını elinde tutanların pazar sorununu çözmek için Osmanlı Devleti 18. yüzyılda üç büyük bölgeye ayrılmıştır. Bu bölgelerden her birindeki tüketicilerin belli bir madenden şap almaları gerekmiştir. Batı ve Orta Anadolu şap ihtiyacını Kütahya sancağında bulunan Gediz madenlerinden temin etmiştir.¹⁹²

2.2. Şap Madenlerinin İşletilmesi

Osmanlı Devleti'nde madenler, taş ocakları, bir kısım ormanlar, iskeleler, dalyanlar, çeltik sahaları, boyahaneler, mumhaneler, tuzlalar ve simkeşhaneler gibi bir

¹⁸⁹ Emine Dengeç, "Kütahya Gediz(Gedos) Şap Madeni", *Belleten Dergisi*, C.LXXV., 2011,s.137.

¹⁹⁰ Dengeç, a.g.m., s.138.

¹⁹¹ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, Çev. Neyyir Kalaycıoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000,s.180.

¹⁹²Faroqhi, a.g.e. s.181.

kısım endüstriyel faaliyetlerin yapıldığı yerlerin mülkiyeti devlete aitti.¹⁹³ Şap, devletin malı sayılmakta ve bazı yerlerde “*miri şap*” ifadesi kullanılmaktaydı.¹⁹⁴ Osmanlı Devleti’nde şap madeni mukataa usulü ile işletilmiştir. Mukataa sistemi iltizam, emanet ve malikâne olmak üzere üç şekilde uygulanmıştır. Şap maden işletiminde genellikle iltizam yöntemi uygulanmaktaydı. Buna göre, maden işletme girişimcilerinden en yüksek fiyatı verene verilir ve üç yıllık bir süreç için sözleşme imzalanırdı. Belirlenen yıllık taksitler merkez hazineye aktarılırdı. Kütahya eyaletinde bulunan Gedos (Gediz) şaphanesi de iltizam yoluyla işletilmekteydi. Bu sistem aynı zamanda Karahisar-ı Şarki şapı ve Marunya’daki şap işletmelerinde de uygulanmaktaydı. XVIII. yüzyılda Gedos şaphanesi, Gümilcine’de bulunan Marunya şaphanesi ile birlikte Darbhâne-i Âmire tarafından idare ediliyordu.¹⁹⁵ XIX. yüzyılda 1754 numaralı Çorum Şer’iyye Sicil kaydında da Gedos (Gediz) ve Marunya şaphanesinin Darbhâne-i Âmire tarafından idare edildiği kaydedilmiştir.¹⁹⁶ Belgelerden anlaşılan XVIII. ve XIX. yüzyıllarda bu iki şap maden ocağının birlikte iltizama verildiğidir.

İltizama vermek için ihaleler Mart ayının başında yapılırdı. 12 Mart 1761 tarihinde açılan ihalede Gediz Şaphane Mukataası’nın üç senelik işletme hakkınınhâcegân-ı dîvân-ı hümâyûndan Seyyid Abdülkerim Efendi’ye verildiği görülmüştür.¹⁹⁷ İltizama verilirken yapılan sözleşmede devlet, özellikle şapın satış bölgelerine dikkat edilmesi, üretilen şapın nakil edilip satılacağı yerlerde öncelikle miri şap satışının gerçekleşmesi, başka yerin şapının satılmaması üzerinde duruyordu. Bu uygulama ile devlet mültezimi korurken, hazineye girecek olan finansal kaynağı da garanti altına almaktaydı. Bu sözleşmeyi yapan devlete olan borcunu zamanında ödemeyi kabul ediyordu.

1246 (1830) senesinde Çorum’a gönderilen bir fermanda Anadolu’da Kütahya sancağında bulunan Gediz (Gedos) şaphanesi 1245 senesi Mart ayından itibaren bir sene boyunca Mehmed adlı kişiye ihale kılınmıştır. Üretimde olan dalgalanmalar iltizam süresini değiştirmekteydi. Faroqhi, XVII. yüzyılda Gediz’de bulunan şap madeni

---

¹⁹³ Lütfi Güçer, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Tuz İnhisarı ve Tuzlaların İşletme Nizamı”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.23, S. 1-2, 1963,s.98.

¹⁹⁴ ÇŞS, 1754, s.85-2.

¹⁹⁵ Dingaç, a.g.m., s.140.

¹⁹⁶ ÇŞS, 1754,s.85-2.

¹⁹⁷ Dingaç, a.g.m., s.140.

mültezimleri durumlarının iyi olmadığı için aynı bedel karşılığı, iltizam süresini 3-4 yıldan 8 yıla çıkartıldığını belirtir.¹⁹⁸ XVIII. yüzyılda iltizamın üç yıllığına düşmesi ve hatta sözleşmeye fazla gelir maddesinin eklenmesi mültezimlerin durumlarının iyileştiğini gösterir. Hatta XIX. yüzyılda iltizam süresi 2 yıla düşmüştür.¹⁹⁹ 1246 (1830) yılında iltizam süresinin bir yıla kadar düştüğü görülmüştür.²⁰⁰

Şap madeninin iltizam süresi dolduktan sonra tekrar iltizama verilir. Yine şap satışını gerçekleştiren ve şap emini denilen kişi de tekrar belirlenirdi. 1239 (1823) tarihinde Çorum'da şap eminliği görevi Süleyman Efendi adlı kişiye verilmiştir. Süleyman Efendi 1239 Mart ayından (13 Mart 1823) 1241 Şubat (13 Mart 1825) ayı sonuna kadar bu görevde iki yıl kalmıştır.²⁰¹ Görev süresi dolan Süleyman Efendi'den sonra 1242 (14 Mart 1825'ten sonra) senesinde Çorum'da şap satışını gerçekleştirmek için üç yıllığına (13 Mart 1828'ya kadar) şap emini olarak İbrahim Efendi tayin edilmiştir. 1245 (13 Mart 1829) yılında görev süresi dolan İbrahim Efendi'nin 1245senesi Mart ayından (13 Mart 1829) 1246 (13 Mart 1830) senesine kadar şap eminliği görevi tekrar kendisine verilmiştir. Bu kez görev süresi bir yıl olarak belirlenmiştir.²⁰²

2.3. Şap Madeninin Çorum'da Pazarlanması

Devletin bazı maddelere uyguladığı tekel politikası nedeniyle, şapın dolaşımı konusunda kısıtlamalar getirilmiştir. 16 Kasım 1770 tarihinde Amasya, Vezirköprü, Merzifon, Çankırı, Çorum, İskilip, Osmancık, Tosya, Ankara, Kastamonu, Karacalar, Karacaviran, Zağreferanbolu kadılarına, nâiplerine, voyvoda ve diğer zâbitâna gönderilen hüküm, şapın çıkarıldığı yere göre satış bölgelerini belirlemekteydi. Buna göre Kütahya'da çıkarılan şap Tokat'a kadar olan yerlerin batısında Amasya, Vezirköprü Merzifon, Çorum, İskilip, Osmancık, Tosya, Kangırı, Ankara, Kastamonu, Karacalar, Karacaviran ve Zağferanbolu'da; Karahisar-ı Şarkî'de çıkarılan şap ise Tokat ve doğusunda Şam, Halep, Erzurum, Diyarbakir gibi yerlerde satılabilecekti.²⁰³ Gediz

¹⁹⁸ Faroqhi, a.g.e., s.181.

¹⁹⁹ Dengeç, a.g.m., s.141.

²⁰⁰ ÇŞS, 1754, s.200-3.

²⁰¹ ÇŞS, 1754, s.50-1.

²⁰² ÇŞS, 1754, s.200-3.

²⁰³ Dengeç, a.g.m., s.147.

mukataasının 37 adet şap örüleri²⁰⁴ bulunmaktaydı. Emine Dengeç “*Kütahya Gediz (Gedos) Şap Madeni*” makalesinde Kütahya’da çıkan şap madenin hangi bölgelere satıldığı ile ilgili bilgiler vermiş fakat satılan bölgelerde şap satışının nasıl yapıldığına dair açıklık getirmemiştir. Kütahya, Gediz şap madeni satış örüsü olan yerlerden biride Çorum’dur. 1242 (1827) yılında gönderilen ferman şöyledir:

“Kütahya sancağında kâin Gedos şabhânesi mukatasına verilen Çorum sancağı dâhilinde olan örülerin mir-i şabcılığı işbu iki yüz kırk iki senesi Martı ibtidasından kırk dört senesi Şubatı gayetine gelince üç sene-i kâmile ber vech-i emanet zabt ve rabt eylemek üzere İbrahim zide kadre uhdesine ihale olunmuş olmakla zikr olunan örülerden mir-i şabı fûruhtunu kendüye mahsus olarak zabt ve rabtını havi emri şerifim ısdarı hususu”

hükümünden Kütahya’dan Çorum’a satılan şapın kim tarafından ve nasıl işletildiğine dair bilgileri elde etmek mümkün olmuştur. Çorum’da şap madeni satış hakkını İbrahim Efendi almıştır. Fermada belirtilen şap satışının şartlarında İbrahim Efendi’den başka bir kimsenin şap satmasını yasak olduğu belirtilmiş, eğer elinde şap satış tezkiresi olmayanlar şap satışında bulunur ise isimlerinin İstanbul’a bildirilmesi istenmiştir.²⁰⁵

17 Sâfer 1243 (9 Eylül 1827) tarihli fermanla Çorum’da şap satış hakkını elde eden şap emini İbrahim Efendi 1242 Mart ayından Şubat ayı sonuna kadar (Mart 1826- Mart 1827) Hafız Abdullah Efendi’ye Çorum Sancağı kazalarına şap satış iznini vermiştir. Buna göre bin iki yüz vukiyye²⁰⁶ şap her vukiyyesi altmış beşer paraya satışını taahhüd eylediği kaydedilmiştir.²⁰⁷ Hafız Abdullah Efendi toplamda yetmiş sekiz bin para ödemiştir.²⁰⁸ Çorum Sancağında şap satış idaresini yürüten kişi ile kazalara satış işlemini gerçekleştiren kişiler farklı olmuştur. Şap emini olarak İbrahim Efendi merkezden görevlendirilirken Hafız Abdullah Efendi, şap emini İbrahim Efendi tarafından görevlendirilmiştir. Böylece şap en küçük yerleşim yerlerine dahi ulaştırılmaya çalışılmıştır. 1245 yılında görev süresi dolan İbrahim Efendi bir yıllığına (13 Mart 1829-13 Mart 1830) yine şap emini olarak görevlendirilmiştir. Kütahya, Gediz’den çıkarılıp şap satışının yapıldığı yerlerden Konya, Karaman, Akşehir, Aksaray,

²⁰⁴ Buradaki ifadeden satış alanları anlaşılmaktadır.

²⁰⁵ ÇŞS, 1754, s.85-2.

²⁰⁶ Vukiyye: Okka demektir. Bunun yerine kıyye, vakiyye, okiyye de kullanılır. 1 okka 1283 gr.’dir. Bkz. Ünal, a.g.e., s.712.

²⁰⁷ ÇŞS, 1754, s.85-2.

²⁰⁸ 1 kuruş 40 para hesabıyla.

Alaiye, Kayseri, Kırşehir, Niğde, Bozok, Ankara, Kangırı, Bolu, Kastamonu, Çorum, Amasya sancakları örülerinin satış idaresi İbrahim Efendi'ye verilmiş olup gönderilen fermanla bölgeler arasındaki mesafeden dolayı satış işleminde bir aksama olmaması, keyfi davranılmaması, zarar ve hasara karşı dikkat edilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.²⁰⁹

Osmanlı Devleti'nde şap, sadece ihraç edilmemiş aynı zamanda ithal edilmiştir. Hangi ülkeden ithal edildiği konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır. Frengistan diye belirtilen ülkenin büyük ihtimalle İtalya olduğu düşünülmektedir. İthal şap belgelerinde “*efrenc şapı*” olarak geçmektedir.²¹⁰ 1754 numaralı Çorum Şer'iyye sicilinde de “*efrenc şapı*” ifadesi kullanılmıştır.²¹¹ Gedos şapının satış alanı içinde sadece Karahisar-ı Şarkî şapı değil aynı zamanda efrenc şapı da yasaklamaya tabiydi. 1242 (1827) senesinde gönderilen fermanla Karahisar-ı Şarkî şapı ve Efrenc şapını elinde bulunduranların ve satanların yakalanıp isimleri ile birlikte İstanbul hükümetine bildirilmesi istenmiştir.²¹² Yine 1246 (1830) yılında gönderilen fermanla miri şap satışının gerçekleştiği alanlarda Karahisar-ı Şarkî şapı ve Efrenc şapı satılmaması, her kim satar ya da elinde bulundurur ise isimlerinin İstanbul'a bildirilmesi hususunda yöneticiler uyarılmışlardır.²¹³ 1754 numaralı Çorum Şer'iyye sicili belgelerinde şap satış tezkeresi olmayan, yasak olan şapı ellerinde bulunduran ya da satan kişilere ne ceza verileceğine dair bir bilgiye rastlanılmamıştır. Sadece isimlerinin merkeze bildirilmesi istenmiştir. Verilen ceza örneğini Emine Dengeç'in makalesinde görmek mümkün olmuştur. Buna göre “*Gediz Şaphanesi Ustabaşlarından Uyucaklı Kocabaşoğlu Mehmed, kendi ocağından seksen kıyye şapı gizlice Altuntaşovalı kimseye sattığı için Kütahya kalesine hapsedilmiştir.*”²¹⁴

Karahisar-ı Şarkî'de çıkarılan şap çok kaliteli idi. Bu nedenle birçok üretici Karahisar-ı Şarkî şapını kullanmayı tercih ediyordu. Kısıtlama her ne kadar karşılıklı ise de uygulamada Gediz şap satış alanı içinde Karahisar-ı Şarkî şapının yasadışı olarak dolaşımı yaygındı. Bu nedenle yasaklama daha çok Kütahya şapının satış alanı içinde,

---

²⁰⁹ ÇŞS, 1754, s.200-3.

²¹⁰ Dengeç, a.g.m., s.149.

²¹¹ ÇŞS, 1754, s.85-2.

²¹² ÇŞS, 1754, s.85-2.

²¹³ ÇŞS, 1754, s.200-3.

²¹⁴ Dengeç, a.g.m., s.150.

Karahisar-ı Şarki şapının kullanılmamasına yöneliktir.²¹⁵Yine 1246(1830) senesinde gönderilen bir fermada ellerinde şap satış tezkeresi olmayan şap işçilerinin ve devecilerin şap satışlarının yasak olduğu bildirilmiş eğer ellerinde bulunur ya da satışı yapılırsa der-âliye isimleriyle bildirilmesi konusunda yöneticiler ikaz edilmiştir.²¹⁶

Şap satış hakkını elde edenler aynı zamanda şap naklinde “*gümrük, bac, resm-i kapan-ı dakik, dellâliye ve kassâbiye*” vergilerinden muaf tutuluyorlardı.²¹⁷ 1242 (1827) senesinde Çorum’a gönderilen fermada nakil edilen şap ticaretinde gümrükçüler ve diğer zabıtlar tarafından gümrük ve bac resmi bahanesiyle bir akçe ve bir habbe alınmaması istenmiştir. ²¹⁸ Yine 1246 (1830)yılında gönderilen bir fermada gümrükçüler ve diğer zabıtlar tarafından vergi alınmaması hususu tekrar edilmiş ve Karahisar-ı Şarki şapı ve efrenc şapını elinde bulunduranların ve satanların cezalandırılacağı söylenmiştir.²¹⁹

İncelemiş olduğumuz belgelerde Çorum’a Gediz’den ne kadar şap getirildiği ve bunun satış fiyatları ile ilgili bilgiler mevcut değildir. Yalnızca Şap Emîni İbrahim Efendi, Hafız Abdullah Efendi’yi Çorum kazalarına şap satışını yapması için görevlendirmiş ve ona satması için 1.200 vukiyye şap vermiştir. Gediz’den gelen şap miktarı 1.200 vukiyye olduğu düşünülebilir. Çok çeşitli alanlarda kullanım ve işlevlerinden dolayı Osmanlı Devleti şap satışı üzerinde dikkat edilmesi, usulsüzlük yapılmaması, elinde şap satış belgesi olmayanlarla ilgili konular üzerinde dikkatle durmuş ve bunların önüne geçmeye çalışmıştır.

3. İSTANBUL’UN İAŞESİNDE ÇORUM’UN ROLÜ

3.1. İaşe Politikası ve Uygulaması

Osmanlı Devleti’nin başkenti olan İstanbul’un iaşesi devletin en önemli meselelerinden biridir. Şehir halkının, ordunun ve sarayın temel ihtiyaçlarının karşılanması devletin önemli meseleleri arasında yer almıştır. Devlet yönetimi bu ihtiyaçları karşılamak için vilayetlere, sancaklara birçok emir ve fermanlar

---

²¹⁵ “Karahisar-ı Şarki şapı ve Efrenc şapı bey ve fûruht olunmayub her kimin yedinde bulunur ise şurut-u mukataa üzere marifet-i şerle temhir olunup eshabı dahi isim ve resimleriyle der âliye arz ve ilam olunmak üzere ısdar ve tesyar kılınmıştır.” ÇŞS, 1754, s.200.

²¹⁶ ÇŞS, 1754, s.200-3.

²¹⁷ Dingeeç, a.g.m., s.148

²¹⁸ ÇŞS, 1754, s.85-2.

²¹⁹ ÇŞS, 1754, s.200-3.

göndermiştir. İstanbul, devlet döneminde başkent olduğu için şehrin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla özel bir politika uygulanmıştır.²²⁰ Başkent olmasından dolayı İstanbul'un iâşesi sorunlarının çözümü için devlet gerektiği zaman tüccarlara imtiyazlar sağlamış ve bölgesel ticaret tekelleri kurmalarına müsaade etmiştir.²²¹ Ancak tüccarlara verilen bu ayrıcalık her zaman devlet için olumlu sonuçlar vermemiştir. Bunun nedeni tüccarların daha fazla kâr elde etmek amacıyla istifçiliğe, stokçuluğa başvurmasıdır. Sonuçta kentlerde darlıklar ve sıkıntılar kendini göstermiştir. Özellikle tarımsal üretimin sınırlı kaldığı yıllarda tüccarlar ellerine geçen gıda maddeleri ve hammaddeleri narh uygulaması kapsamında kent pazarlarına göndermek yerine daha yüksek fiyatlarla Avrupalı tüccarlara satmışlardır. Devlette meydana gelen bu tür darlıklar loncaların ve kentteki halkın iktisadi yapısını bozduğu gibi kentlerde yönetime karşı siyasal ve toplumsal hareketlere de yol açabilmekteydi.²²² Bundan dolayı özellikle İstanbul'un ihtiyacının karşılanmasına öncelik verilmiş, başka devletlere ve bölgelere mal ve ürün satışı yasaklanmıştır.

Devletin başkenti İstanbul'un ihtiyaç duyduğu temel yiyecek maddelerinin kesintisiz akışını sağlamak imparatorluk yönetiminin başlıca sorunlarından birini oluşturmaktaydı. Toplumun zaman zaman buğday ve un sıkıntısına düşmesi hükümet için ağır sorunlar meydana getirmekteydi. Kent halkına her gün, makul fiyatlarla ekmek temini, hükümet için hayatî bir mesele olarak görülmekteydi. Bundan dolayı vezîr-iâzamanın en önemli görevlerinden biri de çarşı teftişine çıkmak, tahıl stoklarını, fırınları ve ekmek fiyatları ile kalitesini denetlemektir. Ciddi kıtlık zamanlarında sultan da kıtlık değiştirerek çarşıya çıkar, halka yüksek fiyatla ekmek satan esnafı ağır bir şekilde cezalandırırdı.²²³

İstanbul'un iâşesi, merkezi yönetim için daima önemli olmakla birlikte şehrin büyük miktarlara ulaşan zahire ihtiyacı 19. yüzyıl öncesinde yarı resmi, yarı özel statüde kapan emini tarafından tamamen karşılanmaktaydı. Ancak 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kapan tüccarının faaliyetlerinin İstanbul'un iâşesinin

---

²²⁰ Mehmet Demiryürek, "Kıbrıs Şer'îye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'un İâşesinde Kıbrıs'ın Rolü (1750-1800)", *7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi, Bildiriler 1 İstanbul Tarihi: Medeniyetlerin Buluşma Noktası Olarak İstanbul*, Konya 2012 s. 447.

²²¹ Şevket Pamuk, *Osmanlı Türiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s.67.

²²² A.g.e., s.67.

²²³ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Sosyal ve Tarihi Cilt 1 1300-1600*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000, s.227.

karşılanmasında, özellikle de kış aylarındaki ihtiyaçların karşılanmasında, yetersiz kaldığı görülmüştür. Osmanlı Devleti'nin başkentine sürekli olarak gerekli yiyecek ve hammadde sağlama gereksinimi çok yönlü çabalara neden olmuştur.²²⁴Bu yüzden devlet bu duruma doğrudan el atmış ve yapılan bir dizi çalışmalar sonrasında bir nezaret kurulmuştur. Zahirî Nezareti adı altında kurulan bu kurum kapan tüccarının faaliyetlerini düzenleyici ve daha çok da destekleyici faaliyetler gerçekleştirmiştir. Zahirî Nezareti, kapan tüccarının gittiği bölgede bol ve ucuz mal bulmasına yardımcı oluyor, satın alınan malın İstanbul'a nakil edilmesi için önlemler alıyor ve en önemlisi de zahirî kaçakçılığını önlemeye çalışıyordu.²²⁵ Ayrıca Zahirî Nezareti doğrudan doğruya devlet adına mübâyaa yapmak, satın alınan zahirîyi İstanbul'da devlete ait olan depolarda muhafaza etmek ve gerek duyulduğu takdirde İstanbul fırınlarına dağıtmakla da görevliydi.

Zahirî Nezareti, mübâyaa sisteminde iki farklı yöntem uygulamaktaydı. Bu yöntemler mirî ve rayiç mübâyaa olarak adlandırılmıştır. Mirî mübâyaa ve rayiç mübâyaa yönteminin tarihi gelişim dönemleri de birbirinden farklılık göstermektedir. Mirî mübâyaa'nın, rayiç mübâyaa yöntemine nazaran başlangıç tarihi daha eskidir. Mirî mübâyaa daha önceleri sadece askeri amaçla kullanılırken 18. yüzyılın ikinci yarısına doğru İstanbul'un iâşesini karşılamak amacıyla da kullanılmaya başlanmıştır.²²⁶ Bu yöntem çoğunlukla Rumeli Bölgesinde uygulanmıştır. Mübâyaa yapılacak olan zahirî miktarının bölgeler arasında üretim kapasitelerine göre dağıtımı yapılmış ve dağıtımı yapılan zahirînin, halktan tertib edilerek mübâyaaacılara teslim edilmesi istenmiştir.

Mirî mübâyaa sisteminin yol açmış olduğu haksızlıkların önüne geçilebilmesi için 18. yüzyılın sonlarında Nizam-ı Cedid hareketinin bir parçası olarak bu uygulama kaldırılmış yerine rayiç mübâyaa sistemi hayata geçirilmiştir. Rayiç mübâyaa sisteminde fiyatın gerçek piyasa fiyatı olması gerekiyordu. Ancak uygulama açısından rayiç mübâyaaada gerçek piyasa fiyatını yansıtmıyordu. Rayiç mübâyaa yöntemi de mirî mübâyaa gibi kazalar arasında tertib yöntemi ile dağıtılmıştır. Rayiç mübâyaa mirî mübâyaaadan farklı olarak çoğunlukla kaza halkı arasında bir vergi gibi dağıtılmıyor;

---

²²⁴Suraiya Faroqhi, "İstanbul'un İâşesive Tekirdağ-Rodosçuk Limanı (16. ve 17. yüzyıllar)" *ODTÜ Gelişme Dergisi* 80 (1979), 139.

²²⁵ Tefik Güran, *19.Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014,s.6.

²²⁶ A.g.e.,s.7.

üreticilerden, ambar ve çiftlik sahiplerinden, öşür geliri olarak elinde zahiresi olan mültezimlerden talep ediliyordu. Nizam-ı Cedid'in sona ermesi ile beraber rayiç mübâyaa da kaldırılmış tekrar mirî mübâyaaaya dönülmüştür. Rayiç mübâyaa yönteminin kaldırılma sebebi olarak mübâyaaadan kaynaklanan mali yükün sadece üreticilere ve zahire sahiplerine düşmesi, ekonomik açıdan güçlü olmasına rağmen zahiresi olmayan birçok varlıklı kimselerin bu mali sorumluluğun dışında kalması gösterilmiştir. Fakat uygulama açısından bu tarihten sonra hem mirî hem de rayiç mübâyaa yöntemleri birlikte uygulanarak devam etmiştir.

3.2. İstanbul'un İaşesinde Çorum'un Rolü

Devlet için şehir halkının, ordunun ve sarayın temel ihtiyaçları önemli bir mevzuuydu. Devlet yönetimi bu ihtiyaçları karşılamak için birçok vilayete emirler ve fermanlar göndermiştir. Bu bağlamda 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Çorum'a da emirler ve fermanlar gönderilmiş ve buğday ve arpa talebinde bulunulmuştur. Çorum'dan İstanbul'a gönderilmesi talep edilen buğdayın Samsun limanı ve İznik iskelesinden deniz yolu ile gönderildiği anlaşılmaktadır. 27 Zi-l-kâde 1250 (27 Mart 1835) tarihinde zahire alımının nasıl yapılması gerektiğiyle ilgili genel bir emirname gönderilmiştir. Gönderilen bu emirde rayic mübâyaa usulünün uygulanması işleminde fukaranın korunması istenmiş, deniz mevsiminin uygun olduğu dönemde tüccar taifesinin sermayelerini biriktirerek zahire alacakları bölgeler olan Anadolu ve Rumeli taraflarında bulunan iskelelerde buldukları zahireyi kendileri de bizzat başlarında bulunarak piyasa fiyatı üzerinden almaları ve bu alınan zahirenin İstanbul'a getirilerek ya habbâzan esnafına yani ekmekçi esnafına satmaları ya da icab eder ise anbar-ı âmire için mübâyaa olunması istenilmiştir. Zahire alımını sadece tüccar taifesi gerçekleştirmemiştir. Devlet tüccar taifesinin yanı sıra ahâli içerisinde ticaret talebinde bulunan kimselerinde zahire alım ve satımına izin vermiştir. Bu satış işleminin fiyatının miktarı bilinip ona göre gerek habbâzan gerekirse de anbar-ı âmireye belirtilen fiyat üzerinden satılması belirtilmiştir.²²⁷ 1754 numaralı Çorum Şer'iyye sicil belgelerinde 1825-1838 tarihleri arasında kayda geçen ilk buğday talebi 12 Zi-l-kâ'de 1240 (28 Haziran 1825) tarihindedir. İstenen buğdayın 1240 (1825) senesinin yılının ürünün olması gerektiği üzerinde durulmuş yeni ve taze ürünün rayiç mübâyaa usulü ile

---

²²⁷ ÇŞS, 1754, s.177-2.

alınarak İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir. Bu tarihte Çorum ve Çorum Sancağından 12.000 bin keyl²²⁸ buğday talep edilmiştir. Her keyli 2'şer kuruşdan hesaplanacak hinta Samsun iskelesine nakil edildiğinde ödeme burada gerçekleştirilecektir. Madenci ve derbentçiler bu uygulamadan muaf tutulmuşlardır.²²⁹ 1240 (1825) tarihinde Çorum'dan talep edilen 12.000 keyl-i İslamboli hinta Çorum ve Çorum'a bağlı kaza ve aşiretlerden tahsil edilmiştir. Çorum ve Çorum'a bağlı kaza ve aşiretlere düşen hisseler şöyledir.

Tablo.10. 1240 (1825) Tarihinde Çorum ve Çorum'a Bağlı Kaza ve Aşiretlerden Talep Edilen Buğday

Çorum ve Çorum'a Bağlı Kaza ve Aşiretler	Kile
Kaza-i Çorum Keyl-i İslamboli Hinta	2.940 kile
Kaza-i İskilip Keyl-i İslamboli Hinta	2.940 kile
Kaza-i Katar Keyl-i İslamboli Hinta	320 kile
Kaza-i Osmancık Keyl-i İslamboli Hinta	950 kile
Kaza-i Saz Keyl-i İslamboli Hinta	325 kile
Kaza-i Hacı Hamza Keyl-i İslamboli Hinta	322 kile
Aşiret-i Dedesli Keyl-i İslamboli Hinta	900 kile
Aşiret-i Kuyumcu, Lek, Cihanbeyli Keyl-i İslamboli Hinta	174,5 kile
Aşiret-i Çorum Ekradı Keyl-i İslamboli Hinta	900 kile
Toplam	9771,5 kile ²³⁰

Çorum ve Çorum'a bağlı kaza ve aşiretlerden talep edilen toplam 12.000 kile buğdayın 9.771,5 kilesinin Çorum'dan tahsil edildiği görülmüştür. 2.228,5 kile buğday eksiktir. Eksikliğin sebebi tespit edilememiştir. Ancak bu dönemde muhtemelen ürün çıkmadığı düşünülebilir. Her kilesi 2'şer kuruşdan toplamda 19.543 kuruş ücretin Samsun iskelesine nakil edildiğinde ödendiğini söyleyebiliriz. 1241 (1825-1826) tarihinde Çorum sancağından yine 12.000 keyl İslamboli hinta talep edilmiştir. Ancak bu kez talep edilen buğdayın kendisi değil belirlenen fiyattan bedelinin İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir. 12.000 keyl buğdayın her kilesi 3'er guruştan hesaplanarak

²²⁸ Kile: Bir cins hububat ölçüsüdür. İmparatorluğun muhtelif yerlerinde muhtelif kıymette olur ve birbirini tutmazdı. Aynı memleketler arasındaki alışverişlerde aradaki fark İstanbul kilesine nazaran tashih olunurdu. Bu kile, buğday ile doldurulduğu zaman 400 dirhemlik 20 İstanbul okkası gelirdi. Ayrıntılı bilgi için bakınız. Ünal, a.g.e, s.405.

²²⁹ ÇŞS, 1754, s.18-1.

²³⁰ ÇŞS, 1754, s.18-3.

Çorum ve Çorum'a bağlı kaza ve aşiretlerden tahsil edilerek gönderilmesi istenmiştir.²³¹1241 (1825-1826) senesinde Çorum ve Çorum'a bağlı kaza ve aşiretlerden talep edilen buğday bedelinin tahsili aşağıdaki gibidir:

Tablo.11. Çorum ve Çorum'a Bağlı Kaza ve Aşiretlerden Buğday Bedeli Tahsili

Çorum ve Çorum'a Bağlı Kaza ve Aşiretler	Kile	Bedeli
Kaza-i Çorum, Keyl-i İslamboli Hınta	3.270 kile	9.810 kuruş
Kaza-i İskilip, Keyl-i İslamboli Hınta	3.270 kile	9.810 kuruş
Kaza-i Katar, Keyl-i İslamboli Hınta	210 kile	630 kuruş
Kaza-i Osmancık, Keyl-i İslamboli Hınta	1.060 kile	3.180 kuruş
Kaza-i Saz, Keyl-i İslamboli Hınta	370 kile	1.110 kuruş
Aşiret-i Dersli, Keyl-i İslamboli Hınta	580 kile	1.740 kuruş
Kaza-i Hacı Hamza, Keyl-i İslamboli Hınta	322 kile	966 kuruş
Aşiret-i Lek, Keyl-i İslamboli Hınta	55 kile	165 kuruş
Aşiret-i Cihanbeyli, Keyl-i İslamboli Hınta	55 kile	165 kuruş
Aşiret-i Çorum Ekradı, Keyl-i İslamboli Hınta	900 kile	2.700 kuruş
Aşiret-i Ceceli, Keyl-i İslamboli Hınta	667,5 kile	2.002,5 kuruş
Çem'e Arap(?) Bedirhanlı, Keyl-i İslamboli Hınta	502 kile	1.506 kuruş
Anamuslu, Keyl-i İslamboli Hınta	350 kile	1.050 kuruş
Aşiret-i Hatal, Keyl-i İslamboli Hınta	148,5 kile	445,5 kuruş
Kutlu Avcısı, Keyl-i İslamboli Hınta	120 kile	360 kuruş
Çıyan Yörükani, Keyl-i İslamboli Hınta	120,5 kile	361,5 kuruş
Toplam	12.000 kile	36.000 kuruş ²³²

Çorum ve Çorum'a bağlı kaza ve aşiretlerden buğday üretim oranlarına ve ekonomik durumlarına göre buğday bedeli tahsil edilmiştir. 1240 (1825) senesinde 2'şer kuruştan alınan buğday 1241 (1825-1826) senesinde 3'er kuruştan hesaplanmış ve üreticiden tahsil edilmiştir. 1241 (1825-1826) senesinde buğday bedelinin tahsilinin yanı sıra bir de üç Efendiye verilen harcırahı olan 5.587 kuruş da buğday bedeline eklenerek Çorum ve Çorum'a bağlı kaza ve aşiretlerden tahsil edildiği görülmüştür.

²³¹ ÇŞS, 1754, s.62-1.

²³² ÇŞS, 1754, s.62-1.

Tablo.12. Hizmet Bedeli

Kazalar	Hizmet Bedeli
Kaza-i Çorum	2.219 kuruş
Kaza-i İskilip	2.219 kuruş
Kaza-i Katar	132,5 kuruş
Kaza-i Osmancık	742 kuruş
Kaza-i Saz	175,5 kuruş
Aşiret-i Dersli	223 kuruş
Kaza-i Hacı Hamza	170 kuruş
Aşiret-i Lek	38 kuruş
Aşiret-i Cihanbeyli	38 kuruş
Toplam	5.587 kuruş

1242 (1826-1827) tarihli keyl-i İslamboli hinta emrinde Çorum Sancağından 12.000 keyl buğdayın Samsun iskelesine nakil edilerek İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir. Talep edilen buğday rayic mübâyaa usulü ile alınmış şahinci, derbentçi ve madenciler bu işlemde muaf tutulmuşlardır. Talep edilen buğdayın "mahsûl-i cedit" yani yeni üründen gönderilmesi istenmiştir. Buğday talebinin yanı sıra buğday emrini Çorum'a getiren Ahmed Ağa'ya da hizmet parası ödendiği görülmüştür. 1242 (1826-1827) yılında Çorum ve Çorum'a bağlı kaza ve aşiretlerden talep edilen buğdayın kilesi aşağıdaki gibidir:

Tablo.13. 1242 Tarihinde Çorum ve Çorum'a Bağlı Kaza ve Aşiretlerden İstenen Buğday

Çorum ve Çorum'a Bağlı Kaza ve Aşiretler	Kile
Kaza-i Çorum Keyl-i İslamboli Hinta	3.270 kile
Kaza-i İskilip Keyl-i İslamboli Hinta	3.270 kile
Kaza-i Katar Keyl-i İslamboli Hinta	210 kile
Kaza-i Osmancık Keyl-i İslamboli Hinta	1.060 kile
Kaza-i Saz Keyl-i İslamboli Hinta	370 kile
Kaza-i Hacı Hamza Keyl-i İslamboli Hinta	322 kile
Aşiret-i Dersli Keyl-i İslamboli Hinta	580 kile
Aşiret-i Lek Keyl-i İslamboli Hinta	55 kile
Aşiret-i Cihanbeyli Keyl-i İslamboli Hinta	55 kile
Aşiret-i Hocalı Keyl-i İslamboli Hinta	667,5 kile

Aşiret-i Bedirhanlı Arap Keyl-i İslamboli Hınta	502 kile
Aşiret-i Anamuslu Keyl-i İslamboli Hınta	350 kile
Aşiret-i Hatal Keyl-i İslamboli Hınta	148,5 kile
Aşiret-i Kutlu Evcisi Keyl-i İslamboli Hınta	120 kile
Aşiret Ekrad-ı Çorum Keyl-i İslamboli Hınta	900 kile
Aşiret-i Çıyan Burkanı Kayl-i İslamboli Hınta	120 kile
Toplam	12.000 kile buğday ²³³

1242 (1826-1827) yılında 12.000 kile buğday talep edilmiştir ancak her kilenin fiyatının ne kadar olduğuna dair bir bilgi mevcut değildir. 1240 (1825) tarihinde talep edilen buğdayın kilesi 2 kuruş, 1241 tarihinde ise 3 kuruş olarak belirlenmiştir. 1242 (1826-1827) yılında da diğer yıllarda yapılan zam oranı düşünülerek 1 kuruş artırıldığı düşünülmüş 4'er kuruştan alınmış olduğu söylenebilir. Buğday gönderilmesi için emir getiren Ahmed Ağa'ya verilen hizmet parası da yine Çorum ve Çorum'a bağlı kazalardan tahsil edilmiştir. Ahmed Ağa'nın Çorum'a geldiğinde esb kıymeti 600 kuruş, nakit 400 kuruş verilmiştir. Uşaklarına 50 kuruş ve esvâb kıymet 200 kuruş, konak masrafı 135 kuruş, sureti yazan, çuval ve kantariye masrafı 20 kuruş toplamda 1.400 kuruş olup kazalara taksim edilmiştir.²³⁴

Tablo.14. Hizmet Bedeli

Kaza-i Çorum	490 kuruş
Kaza-i İskilip	490 kuruş
Kaza-i Katar	210 kuruş
Kaza-i Osmancık	140 kuruş
Kaza-i Saz	55 kuruş
Kaza-i Hacı Hamza	50 kuruş
Aşiret-i Dersli	80 kuruş
Aşiret-i Lek	15 kuruş
Aşiret-i Cihanbeyli	30 kuruş
Toplam	1.400 kuruş

²³³ ÇŞS, 1754, s.80-3.

²³⁴ ÇŞS, 1754, s.80-3.

Bir diğ er hınta emiri 10 Muharrem 1244 (23 Temmuz 1828) tarihinde gönderilmiştir. Bozok ve Çorum sancaklarından 100.000 keyl hınta talep edilmiştir. Rayiç mübâyaa usulü ile alınan hınta İstanbul'unlâzimesi için istenmiştir. Her kilesinin 5,5 kuruştan alınması uygun görülmüş ancak daha sonra yapılan değişiklikle her kilesi 6'şar kuruştan Bozok ve Çorum sancaklarından talep edilmiştir. Toplanacak olan buğdayın İznikmid iskelesine nakil edilmesi istenmiştir. İskelede toplanan buğdayın bedeli 100.000 kuruşolacaktı. 100.000 keyl talep edilen buğdayın üçte biri Çorum sancağından üçte ikisinde de Bozok sancağından istenmiştir. Çorum'un payına düşen buğdayın hissesi aşağıdaki gibidir:

Tablo.15. 1244 Tarihinde Çorum ve Çorum'a Bağlı Kaza ve Aşiretlerden İstenen Buğday

Çorum ve Çorum'a Bağlı Kaza ve Aşiretler	Kile
Kaza-i Çorum Keyl-i İslamboli Hınta	9.137,5 kile
Kaza-i İskilip Keyl-i İslamboli Hınta	9.137,5 kile
Kaza-i Katar Keyl-i İslamboli Hınta	875 kile
Kaza-i Saz Keyl-i İslamboli Hınta	1.076 kile
Kaza-i Hacı Hamza Keyl-i İslamboli Hınta	938 kile
Kaza-i Osmancık Keyl-i İslamboli Hınta	2.955 kile
Aşiret-i Dersli Keyl-i İslamboli Hınta	1.153,5 kile
Aşiret-i Lek	86 kile
Aşiret-i Kuyumcu	161,5 kile
Aşiret-i Cihanbeyli	161,5 kile
Aşiret Çorum Ekradı Keyl-i İslamboli Hınta Kemişkezan Merbut	2.500 kile
Aşiret-i Hacı	1.863 kile
Aşiret-i Burhan Çamurlu Arap	1.390 kile
Aşiret-i Hatal	463,5 kile
Aşiret-i Anamuslu Keyl-i İslamboli Hınta	732 kile
Aşiret-i Kutlu Evcisi	292,5 kile
Aşiret-i Çıyan Yörükani Zile Voyvodası	183,5 kile

Toplamda Çorum'dan tahsil edilen buğday 33.106 keyl'dir. Çünkü üçte bir olarak istenen buğdayın Çorum'un hissesine düşen payı 33.106 kiledir. Bu tarihte istenen buğdayın üçte ikisi Bozok sancağından temin edilmiştir. İstanbul'un iaşesinde Çorum'un önemli bir yeri olduğunu Çorum'dan her yıl talep edilen buğdaydan

anlamamız mümkün olmaktadır. Yine 3 Ramazân 1244 (9 Mart 1829) tarihinde gönderilen bir buğday talebi emrinde 1243 (1827-1828) yılında başkentin ihtiyacı için Çorum'dan İznikmid iskelesine nakil edilmek şartıyla 100.000 bin keyl buğday istenmiş ancak bu buğdayın tamamı Çorum'dan temin edilememiş, 1244 (1829) yılında gönderilen bir emirle geriye kalan buğdayın peyderpey nakil edilmesi istenmiştir. Buğdayın kilesinin 5,5 kuruştan alınması ön görülmüşken daha sonra yapılan değişiklikle 6,5 kuruşa alınmasına karar verilmiştir. Çorum'dan bu tarihte 11.551 keyl buğday ambar-ı âmireye teslim edilmiştir. Belgede 1243 (1827-1828) yılında 100.000 keyl olarak istenen buğdayın ne kadarının temin edildiği ne kadarının alınmadığı net ifade ile belirtilmemiştir. Ancak gönderilen diğer emirde toplanan ve anbar-ı âmireye gönderilen buğdayın 11.551 keyl olduğu göz önünde bulundurulur ise 1243 (1827-1828) tarihinde Çorum'dan 21.555 keyl buğday tahsil edildiğini söyleyebiliriz.²³⁵ 100.000 kile buğdayın yine bu tarihte de üçte ikisi Bozok Sancağından üçte biride Çorum Sancağından temin edilmiştir. Böylece toplamda Çorum'dan 33.106 kile buğdayın başkente gönderildiğini söyleyebiliriz. 1244 (1829) tarihinde gönderilen bir emirde, İznikmid iskelesine gönderilecek hıntanınAsıtâne-i Saâdet ve askerlerin ihtiyaçları için Çorum'dan istenen buğdayın düzenli bir şekilde gönderilmesi istenmiştir. Öncelik İstanbul'un iaşesi olduğu için Çorum mütesellimine, hassa silahşörlerine ve rayic mübâyaacısına bazı uyarılarda bulunulmuştur. Anbarlarında zehâyir bulunan Yörükân ve diğer milletlerin mevcut olan zehâyirin hiçbir şekilde başka bir yere satılmaması rayic mübâyaya usulü ile mübâyacıya satılarak der-âliyeye gönderilmesi istenmiştir. Talep edilen zehâyirin mübâyacıya verilmesi gerekirken ahalinin bazı kısımları bu talebe muhalefet etmişler ve vermek istememişlerdir. Bu yüzden bu durumun önüne geçilmeye çalışılmıştır. Talep edilen miktarın Çorum ve Çorum'a bağlı kazalarından anbarlarında mevcut olan zehâyiri tespit ederek bir tanesi dahi atlanmayarak toplanmasına dikkat edilmesi istenmiştir. Eğer bu duruma müdahale eden olur, anbarlarında bulunan zehâyiri vermek istemeyen çıkarsa bu kişilerin isimlerinin derhal başkente bildirilmesi istenmiştir.²³⁶ İstanbul'un iaşesi için Çorum'a buğday ve arpa için ayrı ayrı emirler gönderilmiştir. 3 Şa'bân 1245 (28 Ocak 1830) tarihinde gönderilen emirde Çorum Sancağından 20.000 keyl-i İslamboli şair talep edilmiştir. Talep edilen

---

²³⁵ ÇŞS, 1754, s.137-1.

²³⁶ ÇŞS, 1754, s.141-2.

her bir arpanın kilesi 7'şer kuruştan alınmış toplamda 140.000 kuruş ödenmiştir.²³⁷ Buğday talebinin arpaya göre daha çok olduğu istenen buğday ve arpa miktarlarından çıkarmamız mümkün olmaktadır. Buğday talebinin fazla olmasının sebebi ekmek yapımında kullanılmasından dolayıdır. 7 Cemâzi-yel-evvel 1246 (24 Ekim 1830) tarihinde gönderilen bir fermenda, 1243 (1827-1828) senesinde tertib-i evvel ve tertib-i sâni olarak alınmış olan zahirenin hesabı zahire nazırı tarafından incelenmiştir. Yapılan incelemelerde kayıtlara geçen tertib-i evvel ve tertib-i sâni olarak Saz kazasından 14.587,5 kuruş, Hacı Hamza kazasından 10.620 kuruş, Hatal cemâatinden 465 kuruş, Çiyan Yörükânından 2.752,5 kuruş, toplamda 28.426 kuruş bedel ve 4.050,5 keyl buğdayın fazladan alındığı görülmüştür. Saz kazasının ziraat mahali olmadığı belirtilmesine rağmen buradan hem bedel hem de fazladan buğday alındığı görülmüştür. Bu yüzden Saz kazasından alınan bedelin ve fazladan alınan buğdayın ahâliye iade edilmesi için bu ferman gönderilmiştir. Diğer kazalardan alınan zahirenin ise dersaâdete seri bir şekilde İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir.²³⁸ 9 Şa'bân 1250 (11 Aralık 1834) tarihinde gönderilen buğday ve arpa talebi emrinde Samsun iskelesine bağlı Sivas, Amasya, Çorum ve Canik sancakları kazalarından her yıl alındığı üzere her kilesi 2'şer kuruştan olmak üzere 64.000 kile buğday ile her kilesi 40'ar paradan 34.000 kile arpa, 1242 (1826-1827) senesinde tahsil edilmiş ve bu toplanan buğday Sinop ve Anapa kalelerine havale edilmiştir. 1243 (1827-1828) tarihinde de tahsil edilen buğdayın (Ancak bu tarihte ne kadar buğday tahsil edildiği net bir ifade ile belirtilmemiştir.) bir miktarı Samsun ve Trabzon kalelerine verilmiş, geriye kalan 15.000 keyl hinta ile 16.000 keyl şair anbar-ı amireye getirilmiş, geriye kalan 39.000 keyl hinta ile 12.000 keyl şair Cabeça kalesine gönderilmiştir. Lüzumlu olan buğday ve arpa miktarının geride kalan kısmı da rayiç mübâyaa usulü ile tahsil edilerek dersaâdete gönderilmesi istenmiştir. Tahsil edilemeyen kısmın ise affedildiği belirtilmiştir. Zahire için gönderilmiş olan bu emrin usulünce yerine getirilmesi istenmiş söylenenin dışında hareket edilmemesi için kadılar, kadı yardımcıları, ayân ve zabîtân olan kimselere uyarıda bulunulmuştur. 1242(1826-1827) ve 1243(1827-1828) senesi içinde toplanması gereken zahirenin düzenli bir şekilde alınması istenmiştir. Ayrıca Samsun iskelesi anbarlarında toplanıp da gönderilmeyen zahire var mı ya da mübâyaaacının

---

²³⁷ ÇŞS, 1754, s.162-1.

²³⁸ ÇŞS, 1754, s.206-2.

zimmetine geçirmiş olduğu zahire var mı diye bunlar titizlikle incelenerek bu tür yolsuzlukların önüne geçilmeye çalışıldığı görülmüştür.²³⁹ Bu emirnâme-yi getirmekle Ahmed Tevfik Bey görevlendirilmiştir. Ahmet Tevfik Bey'in masrafları Çorum ve Çorum'a bağlı kaza ve aşiretlerden tahsil edilmiştir. Ahmet Tevfik Beyin toplam masrafı 2.230 kuruştur.²⁴⁰ Masrafların kazalara ve aşiretlere taksimi aşağıdaki gibidir:

Tablo 16.Hizmet Bedeli

Çorum ve Çorum'a Bağlı Kaza ve Aşiretler	Guruş
Kaza-i Çorum	764 kuruş
Kaza-i İskilip	764 kuruş
Kaza-i Katar	89 kuruş
Kaza-i Saz	98 kuruş
Kaza-i Osmancık	254,5 kuruş
Aşiret-i Dersli	105,5 kuruş
Aşiret-i Cihanbeyli	52,5 kuruş
Aşiret-i Lek	26,5 kuruş
Aşiret Kuyumcu	52,5 kuruş
Aşiret-i Çakallı	26,5 kuruş ²⁴¹

Evasıt Şa'bân 1250 (12-22 Aralık 1834) tarihinde gönderilen emirde Asitâne-i Saâdetin lâzimesi için İznikmid ve Samsun iskelelerine nakil olunması için Bozok ve Çorum sancaklarından mübâyaacı aracılığı ile 50.000 keyl zahirenin rayic fiyattan alınması istenmiştir. Talep edilen 50.000 keyl zahirenin ne kadarının Çorum'dan ne kadarının Bozok sancağından toplandığına dair net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak kayıttaki geçen "tertib-i sâni" ifadesinden anlaşıldığına göre daha önce aynı miktarda zahire Çorum ve Bozok'tan talep edilmiş ve ilk taksit olarak 50.000 kile zahire gönderilmiştir. Önceki kayıtlarda olduğu gibi yine Çorum sancağından üçte bir, Bozok sancağından da üçte iki oranında buğday gönderildiğini söyleyebiliriz. Bu işlem yapılırken bu ana kadar ne mikdar keyl zahire alındığı, ne kadarının İznikmid ve Samsun iskelelerine nakil edildiğinin araştırılması istenmiştir. Bu işlemler yapıldıktan sonra

²³⁹ ÇŞS, 1754, s.173-2.

²⁴⁰ ÇŞS, 1754, s.174-1.

²⁴¹ ÇŞS, 1754, s.174-1.

mübâyaacı aracılığı ile zahire hazinesine talep edilen zehâyirin teslim edilmesi istenmiştir.²⁴²

Sonuç olarak 1240 (1825) tarihi ile 1250 (1834) tarihleri arasında her yıl Çorum'a İstanbul'un iaşesi için emir ve fermanlar gönderilmiştir. Bu tarihler arasında Çorum'dan İstanbul'a gönderilen toplam buğday 109.089,5 kiledir. Başkent her zaman buğdayın kendisini talep etmemiş bazı dönemler buğday bedelinin gönderilmesi için emir göndermiştir. Çorum'dan 12.000 kile buğday bedeli karşılığı olarak üreticiden 36.000 kuruş alındığı görülmüştür. Buğdayın yanı sıra arpa talebinde de bulunulmuş. 20.000 kile arpa başkente gönderilmiştir. Bu tarihler arasında Çorum'dan İstanbul'a 129.089,5 kile zahirenin İstanbul'un iaşesi için gönderildiği kayıtlara geçmiştir. 1242(1826-1827) ve 1243 (1827-1828) yıllarında Çorum, Amasya, Sivas, Canik sancaklarından talep edilen buğday ve arpanın her sancaktan talep edilen miktarları ayrıca belirtilmemiştir. Bu yüzden bu tarihlerde Çorum'dan ne kadar buğday ve arpa tahsil edildiğine dair bir kayıt mevcut değildir.

4. ÇORUM'DAN TAHSİL EDİLEN İMDÂD-I HAZARİYYE VERGİSİ

4.1. Osmanlı Devleti'nde Vergi Sistemi

Vergi, devletin kamu giderlerini karşılamak amacıyla kişilerden cebren ve karşılıksız olarak almış olduğu ekonomik değeri ifade etmektedir. Vergi, devletin ekonomik gücünü meydana getiren temel kaynak, kişilerin de vatandaşlık görevleri arasında kabul edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde de vergi ile ilgili pek çok terim kullanılmıştır. Kaynaklarda daha çok “*virgü*” olarak kullanılmıştır.²⁴³ Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bugünkü şekli ve kapsamı ile kullanılmaya başlanmıştır. Klasik dönemde Osmanlı Devleti'nin vergi yükümlülüklerini ifade etmek için kullandığı en yaygın terim tekâlif kavramıdır. Tekâlif (vergiler), tekâlif-i şer'iyye ve tekâlif-i örfiyye diye ikiye ayrılır. Tekâlif-i örfiyye; şer'îen alınması gereken vergilerden, yani cizye, haraç ve öşürden başka her memleketin ekonomik durumuna uygun olarak halktan örfen alınan vergidir. Başlıca tekâlif-i örfiyye vergileri şunlardır: İmdâd-ı seferiyye, İmdâd-ı hazariye, mücerret, raiyyet, bennak, badihava, arusiye, cürüm ve cinayet, ihtisap, çift bozan, çift tapu, bağ ve bahçe ve bostan, kovan, çift ve

²⁴² ÇŞS, 1754, s.173-1.

²⁴³ M.Macit Kenanoğlu, “Vergi”, *TDVİA*, C.43, 2003,s.56.

ağıl yaylak ve kışlak, balta, bâc-ı pazar ve gümrük resimleridir.²⁴⁴ Tekâlîf-i şer’iyye vergisi ise şer’iat hükümlerine dayanılarak alınan vergilerdir. Şer’i vergiler; zekât, öşür, haraç ve cizye’dir.²⁴⁵

Osmanlı Devleti’nde ilk vergi olarak Osman Gazi zamanında uygulanan “bâc-ı pazar resmi” gösterilir; ancak bu bilgi de kesin değildir. Osmanlı Devleti’nde mali teşkilatın Osman Bey zamanında başladığı kabul edilmektedir. Osmanlı hukukunda tekâlîf-i örfiyyenin başlangıç tarihi olarak 915’te (1509) yürürlüğe giren avarız vergisi uygulaması gösterilirse de bunun daha eskiye dayandığı düşünülmektedir. Seferlere destek olmak için yapılan tekâlîfe “İmdâdiyye-i seferiyye” denilmiştir. Tekâlîf-i örfiyye ilk zamanlarda hazineden ödenerek halktan temin edilmiştir. Daha sonraları ise tekâlîf-i örfiyye olarak yerleşmiştir. Tekâlîf-i örfiyye zamanla Osmanlı halkı üzerinde ağır bir yük oluşturmaya başlamış, yolsuzluk ve kuralsızlık sonucunda halk ezilmiştir. Mahalli idareciler halktan çeşitli adlar altında kanun dışı vergiler toplamışlardır. Tekâlîf-i örfiyye ve tekâlîf-i şer’iyye vergi çeşidi dışında kalan, kanunnamelere ve şer’iata uygun olup olmadığı düşünülmeden alınan bir vergi çeşidi daha bulunmaktadır. “Tekâlîf-i Divâniyye” ya da “Avârız-ı Divâniyye” de denilen bu vergi ilk zamanlarda sefer için gerekli olduğunda halktan alınmaya başlanmıştı ancak sonraları devamlı hale gelmiştir.²⁴⁶ Bu vergilerin her yıl ne kadar alınacağı fermanlar ile belirlenmiştir. Alınan bu vergi çeşitleri içerisinde ordunun geri hizmetlerinde çalıştırılmak ya da donanmada görevlendirilmek için kürekçi, kalyoncu neferi veya bedelleri, senede iki taksit ile istenen avarız ve nüzül akçesi, İmdâd-ı Hazeriye, İmdâd-ı Seferiye gibi vergiler tekâlîf-i divâniyye vergileri arasında yer almıştır. Bu vergiler şehir ve köy farkı olmadan bütün halktan alınmış ve net bir miktarı yoktur. Ordunun ve İstanbul halkının ihtiyaçlarını karşılamak için duruma göre toplanan zahire veya bedeli, sefer sırasında ordunun et ihtiyacını karşılamak için koyun, sığır, deve ya da karşılığı para olarak alınmıştır.

Osmanlı Devleti’nde şer’i vergilerin yanı sıra örfi vergilerin de oluşturulmasının arkasında İslâm hukukunun oluşum biçimi ile Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu siyasi, idari ve hukuki şartlar ile olan ilişkisinin önemi büyüktür. Devletin içinde bulunmuş olduğu siyasi, askeri ve idari şartlar yeni düzenlemeler yaparken bu esasları

---

²⁴⁴ Ünal, a.g.e. s.675.

²⁴⁵ A.g.e. s.675.

²⁴⁶ Çadircı, a.g.e. s.106.

dikkate almayı gerektirmiştir. Tekâlif-i şer'iyeye vergileri grubu içerisinde yer alan zekat, öşür, cizye, haraç gibi vergiler devletin mevcut imkanlarını karşılamakta yetersiz kalması sonucu Osmanlı padişahlarının kendilerine verilen kanun koyma yetkisi ve hakkı ile şer'iat kurallarına aykırı olmamak kaydıyla örf adı altında vergi kanunları vücuda getirmişlerdir.²⁴⁷

4.2. Osmanlı Devleti'nde Vergi Çeşitleri

Osmanlı Devleti'nin temeli şer'i vergiler, örfi vergiler, tekâlif-i adiya ve tekâlif-i şakka vergi gruplarına dayanmaktaydı. Şer'i vergiler grubu içerisinde yer alan zekât, cizye, öşür ve haraç adı altında alınan vergilerin kaynağı Kur'an, sünnet, icma ve kıyas hükümlerinden meydana gelmiştir. İslâmın kaynağı Kur'andır ve Kur'an ilk başvuru kaynağı olmuştur. Şer'i vergiler içerisinde yer alan zekât; belli bir geliri olan zenginlerin Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla malının kırkta birini fakirlere vermesidir. Bu vergi bir yönü ile mali bir ibadet görünümündedir. Bir diğer vergi Müslümanlardan alınan öşür'dür. Ürün üzerinden alınan bir vergidir.²⁴⁸ Miktarı onda bir ile ikide bir arasında değişmekteydi. Şer'i vergiler arasında yer alan bir diğer vergi çeşidi haraçtır. Haraç; gayr-i müslimlerin tasarrufunda bırakılan arazilerden alınan vergidir.²⁴⁹ Bir diğer şer'i vergi cizyedir. Gayrimüslimlerin askerlik yapmamaları karşılığında ödemekle yükümlü oldukları bir vergi çeşididir. Osmanlı Devleti'nde şer'i vergilerin yanı sıra ihtiyaçlardan kaynaklanan ve örfeye dayanan bir diğer vergi türü de tekâlif-i örfiyedir. Osmanlı Devleti kendinden önceki devletlerde olduğu gibi örfi vergileri belirleyip koymak zorundaydı. Çünkü savaşlar durmaksızın devam ediyordu. Şer'i olarak alınan vergiler devletin bu ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çekiyordu. Devlet bu örfi vergileri belirlerken şer'i hükümlere aykırı davranmamıştır.

Tekâlif-i şakka grubu vergiler kanunnamelerde ön görülmediği ve defterlerde bulunmadığı halde devlet hizmeti yürüten görevlilerce halktan salgun, salma gibi isimler adı altında toplamış oldukları vergilerdir.²⁵⁰ Bu vergilerin özellikle 17. yüzyıldan itibaren ortaya çıktığı görülmüştür. Hükümdarlar bu çeşit vergilerin reaya üzerine yüklenmesini engellemek için adâletnameler yayınlamışlardır. Tekâlif-i adiyeye

²⁴⁷Levent Küçük, *Osmanlı Vergi Hukukunda Avarız Kavramı ve Avarızın İdaredeki Rolü*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007,s.29.

²⁴⁸ Ünal, a.g.e. s.534.

²⁴⁹ A.g.e. s.293.

²⁵⁰ A.g.e. s.675.

vergisi ise devletin aralıksız devam eden savaşlar ve bunların doğurmuş olduğu mali krizlerin sonucu ortaya çıkmıştır.

4.3. Avarız Vergileri

Avâriz, avâriz-ı dîvâniye veya tekâlîf-i örfiyye, 16. yüzyılın sonlarına kadar, olağanüstü zamanlarda alınan ve miktarı doğrudan dîvân-ı hümâyun tarafından belirlenen bir vergi türüdür. Avarız vergileri halktan nakit olarak alınabildiği gibi aynî ve hizmet olarak da istenebilirdi. Bu mânada örneğin; kürekçi bedeli hizmet olarak, nüzül zahiresi de aynî olarak alınırdı.²⁵¹ Ancak 16. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti'nin mali açıdan zor duruma düşmesi, vergi düzeninin ıslah edilemeyeşi sebeplerinden dolayı avarız vergisi her yıl alınan nakdi bir vergi haline dönüşmüştür. Yine sefer zamanlarında halktan un ve hububat olarak toplanan nüzül zahiresi de aynı olmaktan çıkmış nakdi olarak toplanan bir vergi haline dönüşmüştür.

4.4. İmdâdiye Vergileri

Osmanlı Devleti'nde XVII. yüzyılının başlarından itibaren mali baskılar artmış, ekonomik alanda yeni bir uygulama başlamıştır. Bu uygulama önce tımar topraklarının merkezi hazineye bağlanmasına yani iltizamlaşmasına daha sonra da iltizam topraklarının malikâneleşmesine sebep olmuştur. İltizam sistemi devletin maaş ödemesi ve savaşların ekonomik yükünün karşılanması amacıyla başlatılmıştı. Osmanlı Devleti'nin savaş masraflarını karşılamak amacıyla halktan örfî olarak almış olduğu vergiye imdâd-ı seferiye denilmiştir. Bu vergi ilk zamanlarda geçici bir özellik taşımaktayken XVIII. yüzyıldan itibaren “imdâd-ı seferiyye” ve “imdâd-ı hazariyye” diye ikiye ayrılarak düzenli bir hale gelmiştir. Avarız türü bu olağanüstü vergiler, daha sonra beylerbeyi ve sancak beyi gibi yüksek dereceli taşra görevlilerinin de gelirleri arasında yer almıştır. Savaş yıllarına özgü bir vergi olan imdâd-ı seferiyyenin yanında yaklaşık onun yarısı miktarında olup barış yıllarında toplandığı için “imdâd-ı hazariyye” adını alan yeni ve düzenli bir vergi ilk defa 1718 tarihinde alınmaya başlanmıştır.²⁵² Avarız türü vergi çeşidi olan imdâd-ı hazariyye bazen iki bazen üç taksitle toplanmıştır. Bu vergiler besleyecekleri askerlere sarf edilmek için eyalet veya sancak mutasarrıflarına tahsis edilmiştir. Bu uygulamanın başlıca gerekçesi olarak eyalet ve

²⁵¹ Halil Sahillioğlu, “Avarız”, *TDVİA*, C.4, 1991, s.109.

²⁵² Ahmet Tabakoğlu, “İmdadiyye”, *TDVİA*, C.22, 2000, s.222.

sancak mutasarrıflarının savaşa götürmekle yükümlü oldukları kapı halkı denilen askerlerini beslemekte zor duruma düşmeleriydi. Böylece askerlerin ihtiyaçları daha rahat karşılanmaya çalışılmıştır.

4.5 Çorum'dan Tahsil Edilen İmdâd-ı Hazariyye Vergisi

İncelenen defterde hazariyye vergisinin Çorum mutasarrıfları ve Çorum sancağının bağlı bulunduğu Sivas eyaleti valileri için alındığı kaydedilmiştir. 1754 numaralı Çorum Şer'iyye sicil belgelerinde Çorum'dan tahsil edilen imdâd-ı hazariyye vergisi ile ilgili 1 Muharrem 1241 (16 Ağustos 1825) tarihi ile 1 Ramazân 1248 (22 Ocak 1833) tarihleri arasında senede üç taksit ile alınan toplam yirmi kayıt mevcuttur. İmdâd-ı seferiyye vergisi bir defada toplanma şartına bağlı iken imdâd-ı hazariyye iki ya da üç taksit ile toplanmıştır. Çorum'dan imdâd-ı hazariyye vergisi senede üç taksit ile toplanmıştır. İmdâd-ı hazariyye vergisi ile ilgili olarak Ahmet Yaramış'ın "Çorum'un H.1240-1254/M.1824-1836 Tarihli Şer'iyye Sicili'nin, H.1240-1241/M.1824-1826 Yılları Arası Transkripsiyon ve Değerlendirme" başlıklı yüksek lisans tezinde de bahsedilmiştir.²⁵³ Belgelerde ilk imdâd-ı hazariyye vergisi 1 Ramazân 1240 (19 Nisan 1825) tarihinde kayda geçmiştir. Bu kayıt imdâd-ı hazariyye vergisinin üçüncü taksitinin toplanması ile ilgilidir. 1 Ramazân 1240 (19 Nisan 1825) tarihine gelene kadar imdâd-ı hazariyye vergisinin iki taksitinin daha Çorum'dan tahsil edildiğini söyleyebiliriz. Örneğin; tevzi defterindeki kayıta Çorum'dan 1240 tarihinde imdâd-ı hazariyye vergisinin alındığı kaydedilmiştir.²⁵⁴ 1 Muharrem 1241 (16 Ağustos 1825) tarihli kayıta Çorum'dan tahsil edilmesi istenen imdâd-ı hazariyye vergisinin örneği şöyledir:

"İşbu kırk bir senesine mahsûben re's-i gurre-i Muhârrem-ül-harâm itibârıyla senede üç taksit üzere edâ olunmak şartıyla bâ-fermân-ı âlî Çorum sancağı mutasarrıflarına tâyin kılınan imdâd-ı hazariyye taksit-i evveli 750 guruş.

Kaza-i Çorum	Kaza-i İskilip	Kaza-i Katar	Kaza-i Osmancık	Kaza-i Saz
294 guruş	294 guruş	32 guruş	95 guruş	35 guruş" ²⁵⁵

²⁵³ Ahmet Yaramış'ın yüksek lisans tezinde imdâd-ı hazariyye vergisi ile ilgili bilgi verilmiştir. Ancak ayrıntılı değerlendirme yapılmamıştır. Sadece Çorum mutasarrıflarına tahsil edilen imdâd-ı hazariyye vergisinin 3.taksitinin 750 guruş olduğunu ve Sivas valilerine tertib edilen imdâd-ı hazariyye vergisinin ise 970 guruş olduğu bilgisi verilmiştir.. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yaramış, a.g.t.,s.60.

²⁵⁴ ÇŞS, 1754, s.2.

²⁵⁵ ÇŞS, 1754, s.19-4.

Tahsilâtta yılbaşı olarak Muharrem ayı esas alınmıştır. 1241 (1825) yılında imdâd-ı hazariyye vergisinin ilk taksiti olarak 750 guruş istenmiştir. Bu para Çorum ve Çorum'a bağlı kazalardan ekonomik durumlarına göre tahsil edilmiştir. 1241 (1825) yılında imdâd-ı hazariyye vergisinin 2.taksiti 1 Cemâzi-yel-evvel 1241 (12 Aralık 1825) tarihinde tahsil edilmiştir. İkinci taksitin örneği şöyledir:

*“Oldur ki işbu bin iki yüz kırk bir senesine mahsûben gurre-i Cemâzi-yel-evvel itibarıyla senede üç taksit üzere edâ olunmak şartıyla Çorum sancağı mutasarrıflarına tertib kılınan imdâd-ı hazariyye **taksit-i sâninin** vakit ve zamanı hulûl itmekte imdâd-ı hazariyye 750 guruş.*

<i>Kaza-i Çorum</i> 294 guruş	<i>Kaza-i İskilip</i> 294 guruş	<i>Kaza-i Katar</i> 32 guruş	<i>Kaza-i Osmancık</i> 95 guruş	<i>Kaza-i Saz</i> 35 guruş” ²⁵⁶
----------------------------------	------------------------------------	---------------------------------	------------------------------------	---

Çorum'da senede üç taksit ile tahsis edilen imdâd-ı hazariyye vergisinin üçüncü taksitinin örneği şöyledir:

*“İşbu bin iki yüz kırk bir senesi mâh-ı Ramazân-ı şerif guresinde livâ-i Çorum mutasarrıflarına tahsis kılınan imdâd-ı hazariyye **taksit-i sâlisin** vakit ve zamanı hulûl itmekle imdâd-ı hazariyye taksit-i sâlise yedi yüz elli guruşu havi olduğu kazalara taksim olunduğu u mahalle kaydı şüü.*

<i>Kaza-i Çorum</i> 294 guruş	<i>Kaza-i İskilip</i> 294 guruş	<i>Kaza-i Katar</i> 32 guruş	<i>Kaza-i Osmancık</i> 95 guruş	<i>Kaza-i Saz</i> 35 guruş” ²⁵⁷
----------------------------------	------------------------------------	---------------------------------	------------------------------------	---

1 Muharrem 1241 (16 Ağustos 1825) tarihinde ilk taksitinin alınması istenen imdâd-ı hazariyye vergisinin diğer taksitleri Cemâzi-yel-evvel ve Ramazân aylarında tahsil edilmiştir. Her taksiti 750 kuruş olup 1241 (1825-1826) tarihinde Çorum'dan toplamda 2.250 kuruş imdâd-ı hazariyye vergisi alınmıştır. İmdâd-ı hazariyye vergisi her yıl düzenli olarak halktan talep edilmiştir. 1241 (1825-1826) yılında üç taksitle tahsil edilmesi istenen imdâd-ı hazariyye vergisinin 1242 (1826-1827) yılında da aynı şekilde toplanması geleneği devam etmiştir. 1242 (1826-1827) yılında imdâd-ı hazariyye

²⁵⁶ ÇŞS, 1754, s.29-2.

²⁵⁷ ÇŞS, 1754, s.40-6.

vergisinin, birinci, ikinci ve üçüncü taksitlerinin tahsil edilmesi emirlerinin örnekleri aşağıdaki gibidir:

*“İşbu iki yüz kırk iki senesine mahsûben Çorum sancağı mutasarrıflarına bâ fermân-ı âli tertib kılınan imdâd-ı hazariyye Muharrem itibarıyla **taksit-i evvelinin** vakit ve zamanı hulûl itmekle taksit-i evveli mâl-ı hazariyye livâ-i mezkûrun havi olduğu kazalara yedi yüz elli guruş taksim olundu.*

<i>Kaza-i Çorum</i> 294 guruş	<i>Kaza-i İskilip</i> 294 guruş	<i>Kaza-i Katar</i> 32 guruş	<i>Kaza-i Osmancık</i> 95 guruş	<i>Kaza-i Saz</i> 35 guruş” ²⁵⁸
----------------------------------	------------------------------------	---------------------------------	------------------------------------	---

*“Oldur ki iki yüz kırk iki senesine mahsuben bâ fermân-ı âli Çorum sancağından mutasarrıflarına tertib kılınan imdâd-ı hazariye Cemâziyel-evveli gurre-i itibarıyla taksid-i sâninin vakit ve zamanı hulûl itmekle **taksit-i sâni** mâl-ı hazariye yedi yüz elli guruşa bâliğ olub (750 guruş) kazalara taksim olunduğu bu mahalle kaydı şüdü.*

<i>Kaza-i Çorum</i> 294 guruş	<i>Kaza-i İskilip</i> 294 guruş	<i>Kaza-i Katar</i> 32 guruş	<i>Kaza-i Osmancık</i> 95 guruş	<i>Kaza-i Saz</i> 35 guruş” ²⁵⁹
----------------------------------	------------------------------------	---------------------------------	------------------------------------	---

*“Oldur ki iş bu bin iki yüz kırk iki senesi Ramazân-ı şerif gurre-i itibarıyla sene de üç taksit eda olunmak üzere şartıyla bâ fermân-ı âli Çorum sancağından ber mutâd kadîm mutasarrıflarına tertib ve tahsis kılınan imdâd-ı hazariyye taksit-i sâlisinin vakit ve zamanı hulûl itmekle **taksit-i sâlise** mâl-ı hazariyye yedi yüz elli guruş livâ-i mezkûrun hâvi olduğukazalara taksim olunduğu bu mahalle kaydı şüdü gurre-i Ramazân sene 1242.*

<i>Kaza-i Çorum</i> 294 guruş	<i>Kaza-i İskilip</i> 294 guruş	<i>Kaza-i Katar</i> 32 guruş	<i>Kaza-i Osmancık</i> 95 guruş	<i>Kaza-i Saz</i> 35 guruş” ²⁶⁰
----------------------------------	------------------------------------	---------------------------------	------------------------------------	---

1242 (1826-1827) senesinde Çorum’dan üç taksitle alınması istenen imdâd-ı hazariyye vergisinin her taksiti 750 kuruştur. 1242 (1826) yılında Çorum’dan toplamda

²⁵⁸ ÇŞS, 1754, s.56-2.

²⁵⁹ ÇŞS, 1754, s.63-7.

²⁶⁰ ÇŞS, 1754, s.72-3.

2.250 kuruş imdâd-ı hazariyye vergisi tahsil edildiği görülmüştür. 1241 (1825) senesinde olduğu gibi yine ilk taksit Muharrem ayında, ikinci taksit Cemâziyel-evvel ayında, üçüncü taksit Ramazân ayında alınması için emir gönderilmiştir. Her üç taksitin kazalardan istenen bedeli aynıdır. Taksitler arasında dört aylık zaman farkı gözetilmiştir. 1243 (1827-1828) senesinde imdâd-ı hazariyye vergisi kayıtları yine diğer senelerde olduğu gibi üç taksit ile tahsil edilmiştir. 1243 (Temmuz/Ağustos 1827) senesinin ilk taksiti Muharrem ayında toplanması istenmiş bedeli yine 750 kuruştur.²⁶¹ 1243 (Mart/Nisan 1828) senesinin üçüncü taksitide 750 kuruştur ve Ramazân ayında toplanması için emir gönderilmiştir.²⁶² 1243 (1827) senesinin ikinci taksitinin kaydı kayıtlarda bulunmamaktadır ancak Muharrem ayında imdâd-ı hazariyye vergisinin tahsil edilmesi için gönderilen emirden senede üç taksit ile toplanması belirtilmiştir. Yine Ramazân ayında üçüncü taksitin alınması için emir gönderilmesi ikinci taksitin Çorum'dan alındığı gerçeğini kuvvetlendirmektedir. Böylece geçmiş yıllarda olduğu gibi ikinci taksitinde Cemâzi-yel-evvel ayında alınmış olduğu söylenebilir. Çorum'da 1248 (1832-1833) yılına kadar imdâd-ı hazariyye vergisinin emirlerinin gönderildiği ve düzenli olarak da Çorum ve Çorum'a bağlı kazalardan tahsil edildiği belgelerde görülmüştür. 1241 (1825) yılından 1248 (1832-1833) yılına kadar 1248 senesi de dâhil Çorum'dan her yıl 750 kuruş taksitle, senede 2.250 kuruş tahsil edilmiş ve Çorum'dan sekiz yılda toplam 18.000 kuruş imdâd-ı hazariyye vergisi tahsil edilmiştir.

4.6. Sivas Valilerine Tertib Edilen İmdâd-ı Hazariyye Vergisi

İmdâd-ı hazariyye vergisi Çorum mutasarrıflarına ve Çorum sancağının bağlı olduğu Sivas eyaletinden ayrı ayrı tahsil edilmiştir. İmdâd-ı hazariyye vergisi Çorum mutasarrıflarına senede üç taksit ile tahsil edilmesi istenirken Sivas'tan iki taksitle toplandığı görülmüştür. İncelenen defterde imdâd-ı hazariyye vergisinin Sivas'tan alındığının ilk kaydı tevzi defterinde geçen "*Muharrem itibarıyla Sivas valilerine tahsis kılınan imdâd-ı hazariyye taksit-i evvelinden mansıb 496 guruş*"²⁶³ kayıdır. 1 Receb 1240 (19 Şubat 1825) tarihli imdâd-ı hazariyye vergisinin ikinci taksitinin emrinin kaydı örneği ise şöyledir:

²⁶¹ ÇŞS, 1754, s.83-1

²⁶² ÇŞS, 1754, s.106-3.

²⁶³ ÇŞS, 1754, s.2.

“Oldur ki iş bu kırk senesine mahsûben bâ-fermân-ı âli senede iki taksit üzere edâ olunmak şartıyla Sivas eyaleti valilerine tertib kılınan imdâd-ı hazariyye **taksit-i sâninin** vakt-i hulûl receb-ül ferd gurresi itibarıyladır.

İmdâd-ı hazariyye	970 guruş 9 akçe
Hizmet-i mübaşiriyye	400 guruş
Beş adama sekiz gün konak masarifi	80 guruş
Kahve kıyye ile dûhan kıyye iki bahası	20 guruş
Toplam	1.420 guruş

Kaza-i Çorum	Kaza-i İskilip	Kaza-i Katar	Kaza-i Osmancık	Kaza-i Saz
580 guruş	580 guruş	60 guruş	190 guruş	66 guruş ²⁶⁴

1 Receb 1240 (19 Şubat 1825) tarihinde tahsil edilecek olan imdâd-ı hazariyye vergisi toplamda 1.420 kuruştur. Ancak Çorum ve kazalarından alınan verginin toplam tutarı 2.346 kuruştur. 876 kuruş fazladan para alındığı görülmüştür. Alınan fazla paranın nereye nasıl harcılandığına dair herhangi bir bilgi mevcut değildir. İmdâd-ı hazariyye vergisinin 1 Muharrem 1241 (16 Ağustos 1825) tarihindeki kaydı şöyledir:

“Oldur ki işbu sene gur-re-i Muharrem-ül haram itibarıyla bâ-fermân eyalet-i Sivas valilerine tertib kılınan imdâd-ı hazariyye **taksit-i evveli** olmak üzere

An asl-ı taksit-i evveli 970 guruş 9 akçe

Hizmet-i mübaşiriyye 400 guruş

Kahve, duhan, ta'amiyye 50 guruş

1.420 guruş²⁶⁵

Kaza-i Çorum	Kaza-i İskilip	Kaza-i Saz	Kaza-i Osmancık	Kaza-i Katar
567 guruş	567 guruş	62 guruş	175 guruş	58 guruş ²⁶⁶

²⁶⁴ÇŞS, 1754, s.11-1.

²⁶⁵Sivas eyaletine tahsil edilecek olan imdâd-ı hazariyye vergisinin 1.870 guruş tahsil edilmesi gerekirken 1420 olarak alınması kayda geçmiştir. Bir önceki kayıta 876 guruş fazladan alınan paranın burada kullanılıp kullanılmadığı da bilinmemektedir.

²⁶⁶ÇŞS, 1754, s.21-2.

Çorum mutasarrıflarına tahsil edilmesi istenen imdâd-ı hazariyye vergisi her yıl düzenli bir şekilde Çorum ve Çorum’a bağlı kazalardan tahsil edilmiştir. Ödenecek olan paranın miktarında herhangi bir artış ya da azalma görülmezken Sivas valilerine tertib kılınan imdâd-ı hazariyye vergisinin ödemelerinin sürekli olarak değiştiği görülmüştür. Tahsil edilmesi istenen ücretin değişmesinin yanı sıra fazladan para alındığı da verilen rakamlardan anlaşılmaktadır.1241 (Şubat/Mart 1826) senesinin ikinci taksitinin tahsilinin örneği şöyledir:

“İşbu iki yüz kırk (bir) senesinde Receb-ül ferd itibarıyla Eyalet-i Sivas valilerine tertib kılınan imdâd-ı hazariyyeden Çorum sancağından matlub buyrulan imdâd-ı hazariyye taksit-i sâni 970 guruş 9 akçe

Hizmet 400 guruş

Kahve duhan ve konak masarifi 50 guruş

1.420 guruş

<i>Kaza-i Çorum</i>	<i>Kaza-i İskilip</i>	<i>Kaza-i Osmancık</i>	<i>Kaza-i Saz</i>	<i>Kaza-i Katar</i>
<i>567 guruş</i>	<i>567 guruş</i>	<i>175 guruş</i>	<i>62 guruş</i>	<i>58 guruş”²⁶⁷</i>

1242 (1826) tarihinde Sivas Eyaleti valilerine tertib kılınan imdâd-ı hazariyye vergisi birinci taksiti 1 Muharrem 1242 (5 Ağustos 1826) tarihlidir. Bu kayda göre: 1242 (Ağustos 1826) senesine mahsub bâ-fermân-ı âli Çorum sancağından Eyalet-i Sivas valilerine tertib kılınan imdâd-ı hazariyye taksit-i evveli 970 kuruş 9 para olarak belirlenmiştir. Yine Ömer Efendi’ye verilen hizmet-i mübaşiriyye 300 kuruş, beş atlı dört gün konak masrafı 65 kuruş, kahve, duhan baha 30 kuruş ve menzil bedeliyesi için bâ buyruldu Osmancıklının galebesi için diğer memurine verilen hizmet-i mübaşiriyye 485 kuruş toplamda 1.850 kuruş’tur. Kazalara taksimi şöyledir:

<i>Kaza-i Çorum</i>	<i>Kaza-i İskilip</i>	<i>Kaza-i Katar</i>	<i>Kaza-i Osmancık</i>	<i>Kaza-i Saz</i>
<i>725 guruş</i>	<i>725 guruş</i>	<i>79 guruş</i>	<i>234,5 guruş</i>	<i>87 guruş²⁶⁸</i>

Çorum’dan Sivas valilerine toplamda 1.850,5 kuruş para tahsil edilmiştir. 1242 (Ocak/Şubat 1827) senesinin ikinci taksiti Recep ayında kayda geçmiştir. Çorum

²⁶⁷ ÇSS,1754, s.39-2.

²⁶⁸ ÇSS, 1754, s.57-4.

mutasarrıflarına tertib kılınan imdâd-ı hazariyye vergisi 3 taksit ile ve 4 aylık zamanlara ayrılarak tahsil edilmiştir. Sivas valilerine tertib edilen imdâd-ı hazariyye vergisi ise 2 taksitle 6 aylık zamana ayrılarak ikinci taksit Receb ayında alınmıştır. 1 Receb 1242 (29 Ocak 1827) tarihli imdâd-ı hazariyye vergisinin ikinci taksitinin örneği şöyledir:

“Oldur ki işbu bin iki yüz kırk iki senesi receb-i ferd gurre-i itibâriyle sene de iki taksit üzere edâ olunmak şartıyla eyalet-i Sivas valilerine tertib ve tahsis kılınan imdâd-ı hazariyye taksit-i sâninin vakit ve zamanı hulûl itmekle taksit-i sâni mâl-i hazariyye kaza taksim kaydı şüid. Fi 27 Şabân sene 1242.

	1100 guruş
Hizmet Mübaşiriye	0450 guruş
Kahve duhan baha	0021 guruş
Dört atlı konak masarifi	0050 guruş
	1.621 guruş

Kaza-i Çorum 636 guruş	Kaza-i İskilp 636 guruş	Kaza-i Katar 69 guruş	Kaza-i Osmancık 216 guruş	Kaza-i saz 76 guruş ²⁶⁹
---------------------------	----------------------------	--------------------------	------------------------------	---------------------------------------

1242 (1826) senesinde Sivas valilerine tertib kılınan imdâd-ı hazariyyenin toplam tahsil edilmesi gereken miktar 1.620 kuruş olarak belirlenmiştir. Ancak Çorum ve Çorum’a bağlı kazalardan toplam 1.633 kuruş para tahsil edilmiştir. 12 kuruş fazladan para alındığı görülmüştür. 1243 (1827)yılında imdâd-ı hazariyye vergisi taksit örneği şöyledir:

“İşbu bin iki yüz kırk üç senesi gurre-i res Muharrem-ül harâm itibâriyle senede iki taksit üzere edâ olunmak şartıyla bâ fermân-ı âli Çorum sancağından eyalet-i Sivas valilerine tertib ve tahsis kılınan taksit-i evveli mâl.

Mal-ı hazariyye	1100 guruş
Hizmet-i mübaşiriye	0450 guruş
Kahve duhan masarifi	0021 guruş
Konak masarifi	0050 guruş
	1.621 guruş

²⁶⁹ ÇŞS, 1754, s.72-5.

<i>Kaza-i Çorum</i> 636 guruş	<i>Kaza-i İskilp</i> 636 guruş	<i>Kaza-i Katar</i> 69 guruş	<i>Kaza-i Osmancık</i> 216 guruş	<i>Kaza-i saz</i> 76 guruş ²⁷⁰
----------------------------------	-----------------------------------	---------------------------------	-------------------------------------	--

Yine bu senede alınan imdâd-ı hazariyye vergisi Çorum ve Çorum'a bağlı kazalardan 12 kuruş fazladan tahsil edilmiştir.1243 (1828) senesinin imdâd-ı hazariyye vergisinin ikinci taksiti Çorum ve Çorum'a bağlı kazalardan tahsil edildiği görülmüştür. İkinci taksitin emrinin örneği şöyledir:

*“Oldur ki işbu iki bin kırk üç senesine mahsûben gurre-i Receb-ül ferd itibâriyla senede iki taksit üzere edâ olunmak şartıyla Çorum sancağından bâ fermân âli eyâlet-ı Sivas valilerine tahsis kılınan imdâd-ı hazariyye taksit-i sâninin vakit ve zamanı hulûl itmekle **taksit-i sâni** mâl hazariyye bin yüz guruş kazalara taksim olunduğu bu mahalle kaydı şüud. Fi 27 Şevvâl sene 1243.*

<i>Kaza-i Çorum</i> 433 guruş	<i>Kaza-i İskilp</i> 433 guruş	<i>Kaza-i Katar</i> 45 guruş	<i>Kaza-i Osmancık</i> 137guruş	<i>Kaza-i saz</i> 54 guruş ²⁷¹
----------------------------------	-----------------------------------	---------------------------------	------------------------------------	--

1243 (1827) senesinin ikinci taksitinde iki kuruş fazladan aldığı görülmüştür. 1243 (1827-1828) senesinden 1246 (1830-1831) senesine gelinceye kadar Sivas valilerine Çorum'dan imdâd-ı hazariyye vergisi alınıp alınmadığına dair kayıt mevcut değildir. Ancak 1246 (1830) senesinde imdâd-ı hazariyye vergisinin birinci taksitinin tahsil edilmesi için gönderilen emrin örneği şöyledir:

*“Oldur ki işbu bin iki yüz kırk altı senesine mahsûben bâ re's-i sene gurre-i Muharrem itibâriyla senede iki taksit üzere edâ olunmak şartıyla Çorum sancağından bâ-fermân-ı âli eyalet-i Sivas valilerine tertib ve tahsis kılınan Sivas mahkemesinden mahrec pusula-i şer'iyeye imdâd-ı hazariyye **taksit-i evvelinin** vakit ve zamanı hulûl itmekle imdâd-ı hazariyye bin yüz guruş ve hizmet-i mübaşiriyye 500 guruş ve kahve duhan yevmiyesi 150 guruş cem'an 1.750 guruşa baliğ olub cümle marifet ve marifet-i şer'le ber-taksim-i hazariye kazalara taksim olunduğu ber vech-i ati zikr olunur. 3 Cemâzi-yel-evvel 1246.*

²⁷⁰ÇŞS, 1754, s.72-5.

²⁷¹ÇŞS, 1754, s.108-3.

<i>Kaza-i Çorum</i> 697 guruş	<i>Kaza-i İskilip</i> 697 guruş	<i>Kaza-i Katar</i> 72 guruş	<i>Kaza-i Saz</i> 79 guruş	<i>Kaza-i Osmancık</i> 216 guruş ²⁷²
----------------------------------	------------------------------------	---------------------------------	-------------------------------	--

1246 (1830) senesinde Çorum'dan imdâd-ı hazariyye vergisinin birinci taksitinde toplamda Çorum ve Çorum'a bağlı kazalardan 1.776 kuruş tahsil edilmiştir. 26 kuruş fazladan para alındığı görülmüştür. 1246 senesinin imdâd-ı hazariyye vergisinin ikinci taksitinin tahsil edilmesi için emir gönderilmiştir. 1 Muharrem 1246 (22 Haziran 1830) tarihli kayıt örneği şöyledir:

*“İşbu 1246 senesine mahsûben re's-i sene gurre-i Muharrem-ül-harâm itibâriyle senede iki taksit ve beher taksit vakit ve zamanıyla edâ olunmak şartıyla eyalet-i Sivas'dan bâ-fermân-ı âli vülât-ı azâm hazretlerine tayin ve tahsis kılınan imdâd-ı hazariyyenin **taksit-i sânid**en sicil-i mahfuzda olduğu vech üzere hassa-i livâ-i Çorum'a isabet iden yalnız 1.100 guruştur.*

500 guruş Mebâliğ-i mezkûrun bâ buyruldu tahsiline ikinci gavasa verilen hizmet,

40 guruş mübaşir merkum yevmiyesi

5 guruş suret yazan katibiyye ücret

Yalnız 1.645 guruş mebâliğ livâ-i Çorum'un havi olduğu kazalara taksim olunduğu ber vechi ati zikr olunur.

<i>Kaza-i Çorum</i> 633 guruş	<i>Kaza-i İskilip</i> 633 guruş	<i>Kaza-i Katar</i> 74 guruş	<i>Kaza-i Saz</i> 75 guruş	<i>Kaza-i Osmancık</i> 220 guruş ²⁷³
----------------------------------	------------------------------------	---------------------------------	-------------------------------	--

1246 (1830-1831) senesinde Çorum'dan Sivas valilerine tertib edilen imdâd-ı hazariyye vergisinin toplamda 1.645 kuruş alınması gerekirken 1.635 kuruş tahsil edilmiştir. 10 kuruşu eksik alındığı görülmüştür. 1247 (1831) senesinde imdâd-ı hazariyye vergisinin ilk taksiti 1 Muharrem 1247 (12 Haziran 1831) tarihlidir. İlk taksit 1.100 kuruş ve hizmet mübaşiriye 500 kuruş toplam 1.600 kuruştur. Çorum ve Çorum'a bağlı kazalara bu para paylaştırılmıştır.

²⁷²ÇŞS, 1754, s.199-6.

²⁷³ÇŞS, 1754, s.209-5.

<i>Kaza-i Çorum</i> 625 guruş	<i>Kaza-i İskilip</i> 625 guruş	<i>Kaza-i Katar</i> 72 guruş	<i>Kaza-i Osmancık</i> 215 guruş	<i>Kaza-i Saz</i> 83 guruş ²⁷⁴
----------------------------------	------------------------------------	---------------------------------	-------------------------------------	--

1247 (1831)yılında Çorum'dan 20 kuruş fazladan imdâd-ı hazariyye vergisi tahsil edilmiştir. 1247 (1831) yılında senesinin ikinci taksitinin Receb ayında tahsil edilmesi istenmiştir. Çorum ve Çorum'a bağlı kazalardan 13 Şa'bân 1247 (17 Ocak 1832) tarihinde bu para tahsil edilmiştir. İmdâd-ı hazariyye 1.100 guruş, hizmet mübaşiriyye 550 kuruş, iki atlı beş gün yevmiyesi 30 kuruş toplam 1.680 kuruş Çorum ve Çorum'a bağlı kazalardan tahsil edilmiştir.

<i>Kaza-i Çorum</i> 646,5 guruş	<i>Kaza-i İskilip</i> 646,5 guruş	<i>Kaza-i Katar</i> 75,5 guruş	<i>Kaza-i Osmancık</i> 222,5 guruş	<i>Kaza-i Saz</i> 86,5 guruş ²⁷⁵
------------------------------------	--------------------------------------	-----------------------------------	---------------------------------------	--

1247 (1831-1832) senesinde Çorum ve Çorum'a bağlı kazalardan toplamda 1.677,5 kuruş tahsil edilmiştir. 2.5 kuruş eksik tahsil edildiği görülmüştür. 1248 (1832) senesinin birinci ve ikinci imdâd-ı hazariyye vergisi taksitinin tahsil edilmesi için emir gönderilmiştir. İmdâd-ı hazariyye taksiti 1.100 kuruş, hizmet 500 kuruş toplam 1.600 kuruştur. İmdâd-ı hazariyye vergisinin ikinci taksiti içinde 1.600 kuruş tahsil edilmesi istenmiş (toplamda 3.200 kuruş) hizmet mübaşiriye senede Çorum'dan 1.000 kuruş alınmış ve Çorum ve Çorum'a bağlı kazalardan toplam 4.200 kuruş tahsil edilmesi istenmiştir.

<i>Kaza-i Çorum</i> 1.633 guruş	<i>Kaza-i İskilip</i> 1.663	<i>Kaza-i Katar</i> 174 guruş	<i>Kaza-i Saz</i> 189,5 guruş	<i>Kaza-i Osmancık</i> 512,5 guruş ²⁷⁶
------------------------------------	--------------------------------	----------------------------------	----------------------------------	--

1248 (1832-1833) senesinde Çorum'dan imdâd-ı hazariyye vergisi Çorum ve Çorum'a bağlı kazalardan toplamda 4.172 kuruş tahsil edildiği taksim edilen paradan çıkarılmıştır. 28 kuruş eksik tahsil edildiği görülmüştür. Çorum mutasarrıflarına tahsil edilen imdâd-ı hazariyye vergisinin belli bir ödeme planı ve ödeme miktarı varken Sivas valilerine tertib edilen imdâd-ı hazariyye vergisinin ödeme miktarı sürekli olarak

²⁷⁴ÇŞS, 1754, s.216-4.

²⁷⁵ÇŞS, 1754, s.229-4.

²⁷⁶ÇŞS, 1754, s.276-1.

değişim göstermiştir. Belli yıllarda fazladan para alındığı görüldüğü gibi bazı yıllarda ise eksik tahsilât yapıldığı görülmüştür. Çorum'dan Sivas valileri için toplamda 21.327 kuruş imddâd-ı hazariye vergisi tahsil edilmesi gerekirken 971 kuruş fazladan para tahsil edildiği görülmüştür.

5. XIX. YÜZYILDA YUNAN İSYANININ ÇORUM'A YANSIMALARI

5.1. Yunan İsyanının Sebepleri

Yunanlılar, Osmanlı Devleti'nin topraklarının hemen hemen her bölgesine yerleşmişler ve en yoğun yaşadıkları bölgeler Mora, Teselya ve Ege Adaları olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda Rum halkı diğer Hristiyan azınlıklara göre ayrıcalıklı bir konumda olmuşlardır. Devlet görevlerine gayr-i müslimlerin getirilmesi görülmezken, Rum halkına divân-ı hümayûn tercümanlığı, Eflak- Boğdan Beylikleri gibi önemli ve gizli görevler verilmiştir.²⁷⁷ Verilen bu görevler Osmanlı Devleti'nin Rum halkına önem verdiğini ve güvendiğini göstermiştir. Taşrada yaşayan Rum halka da her alanda geniş haklar tanınmıştır. Adaletli bir yönetim uygulanmış, mülkiyet hakkı verilmiş, rahat ve huzur içerisinde yaşamışlardır.²⁷⁸ Osmanlı toprakları sınırları içerisinde yaşayan Rumlar son derece rahat bir hayat yaşamalarına ve devletin sağlamış olduğu imkânlardan faydalanmalarına rağmen devletin sosyal ve ekonomik alanda yaşamış olduğu zor ve sıkıntılı günlerinde bağımsızlıklarını elde etmek için isyanlar çıkarmaya başlamışlardır.

19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunda büyük değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir yüzyıl olmuştur. Avrupa'da ortaya çıkan devrim fikirleri kendi sınırlarını aşarak o dönemde yaşayan devlet ve imparatorlukları etkisi altına almıştır. Osmanlı İmparatorluğu da üç kıtaya yayılan toprakları ve çok uluslu yapısından dolayı Avrupa'da yaşanan "*milliyetçilik*" ve "*bağımsızlık*" fikirlerinden nasibini almıştır. Bu bilinçle hareket eden toplumlar bağımsızlıklarını elde etmek için mücadeleye başlamışlardır. 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki azınlıklar, Fransız Devrimi ile ortaya çıkan milliyetçi ve özgürlükçü düşüncelerden etkilenmeye başlamışlardır. Milliyetçilik ve özgürlük fikirleri devletin içinde bulunmuş olduğu sosyal, ekonomik, siyasi problemlerle birleşmiş ve sonuçta isyanlar çıkmaya başlamıştır. 1821 yılında

---

²⁷⁷ Zekeriya Türkmen, "Girit Adasını Osmanlı İdaresinden Ayırma Çabaları: Yunan İsyanını Takip Eden Dönemdeki Gelişmeler (1821-1869)", *OTAM*, S.12, 2001, s.221.

²⁷⁸ Türkmen, a.g.m. s.221.

Mora’da ortaya çıkan isyan bu sürecin bir ürünü olarak çıkmıştır.²⁷⁹ Osmanlı Devleti bu bölgede daha önce Sırpların isyanı ve Tepedelenli Ali Paşa’nın isyanı ile karşılaşmış bu isyanların hepsini bastırmıştır. Mora’da çıkan bu isyanı da bu şekilde bastırabileceğini düşünmüştür. Bu amaçla bir takım tedbirler alma yoluna gitmiştir. Devlet çıkan bu isyanı ayrılıkçı bir hareket olarak görmemiş fitne ve fesadlık çıkarma olarak düşünmüştür. Ancak isyan beklenilenden daha büyük bir etki meydana getirmiş ve kısa zamanda Balkanlar, Ege Adaları ve Batı Anadolu’da birçok taraftar bulmuştur.²⁸⁰ 1821 de başlayan bu isyan 1829’da Edirne Antlaşmasının imzalanmasıyla Yunanlıların bağımsızlığı ile sonuçlanmıştır. Batılı Devlet’lerin Yunanlılar lehine izlemiş olduğu politikalar da Yunanlıların bağımsızlıklarını elde etmelerinde en etkili ve önemli faktördür. İngiliz, Fransız ve Rus hükümetleri Rumlara para ve silah yardımıyla bulunmuşlar, Rumların yapmış oldukları tüm eylemlere göz yummuşlar ayrıca kendi haberleşme servisleri ile de onlara yardım etmişlerdir. Rumları ayaklandırmanın ilk adımını Ruslar atmış ve isyanı desteklemede birinci sırada yer almışlardır.²⁸¹ Osmanlı Devleti’nde yaşayan Hristiyan tebayı koruma adı altında yardım ederek Yunanistan’ın Osmanlı Devleti’nden ayrılma sürecine destek olmuşlardır.

5.2. Osmanlı Devleti’nin Almış Olduğu Güvenlik Önlemleri

1821 yılında ortaya çıkan bu isyan, başta Mora ve yakın çevresi ile birlikte Rum nüfusun diğer bölgelere oranla daha fazla olduğu yerleri etkisi altına almıştır. İsyandar ilk önce Ege’de ortaya çıkmıştır. Mora’dan sonra Eğriboz, Suluca, İpsara adaları da isyana katılmışlardı. Adalıların büyük gemileri isyanda kullanılmaya başlanmış ve Akdeniz’in güvenliğini sarsıcı eylemler gerçekleştirmişlerdir. Osmanlı Devleti, isyanın dışında kalan bölgelerde ayaklanmanın daha fazla yayılmasını engellemek amacıyla bir dizi önlem almıştır. Bu önlemler şunlardır; Anadolu ve Rumeli’nin doğu-batı ve orta kısımlarının büyük bir bölümünü içine alan sınırlar belirlenerek bu sınırlar içinde kalan yerlerin korunması sağlanmıştır. Bu bölgelerde yaşayan Rum halkının elindeki silahlar toplanmış ve Anadolu ve Rumeli’ye gidiş gelişlerde tezkire alınması zorunluluğu getirilmiştir.²⁸² Devlet, sadece Rumlara karşı tedbir almamış aynı zamanda isyanın

²⁷⁹ Filiz Yaşar, “Yunan İsyânında Osmanlı’nın Rumeli’de ve Anadolu’da Aldığı Güvenlik Önlemleri: Tedâbîr-i Osmâniyye”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.32, S.2, 2015,s.279.

²⁸⁰ A.g.m. s.279.

²⁸¹ Filiz Yaşar, *Yunan Bağımsızlık Savaşı’nda Sakız Adası*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2005,s.30.

²⁸² Yaşar, a.g.m., s.280.

bastırılması sırasında çaba göstermeyen devlet görevlileri için de önlemler almıştır. Osmanlı Devleti Rum isyanının hızla büyümesi sonucunda isyan bölgelerine Anadolu'dan yardım sevk edilmesi için gerekli hazırlıkların yapılması için birçok emir çıkarmıştır. Anadolu ve Rumeli'nin iç bölgelerinden kısa zamanda asker ve yiyecek sevkiyatı yapılmaya başlanmıştır. İsyanın en etkili olduğu Ege bölgesine donanma sevk ederek buradaki eşkıyalık hareketlerinin önüne geçmeye çalışmıştır. Donanma kuvvetleri Ege bölgesindeki isyanı bastırmada önemli rol oynamış, kısmen başarılı olduysa da yine de Rumların mücadeleleri karşısında etkisiz kalmış ve bağımsızlık isteklerinin önüne geçememiştir. Osmanlı Devleti isyanı bastırmak için başvurduğu bir diğer yöntem de Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemek olmuştur. Mehmet Ali Paşa vergi toplamadaki etkinliği, dış ticarete devlet müdahalesine ve devlet tekellerine ağırlık veren politikaları sayesinde maliyeyi güçlendirmiş, sağlamış olduğu mali kaynaklar ile sanayide önemli devletçi girişimler başlatmış, güçlü bir ordu ve donanma kurmuştur.²⁸³ Ekonomik ve askeri olarak gücünü ispat eden Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Devleti'ne Girit ve Mora valiliklerinin de kendisine verilmesi koşulu ile yardım etmiştir. Mora isyanında Osmanlı-Mısır kuvvetleri beraber hareket etmişler önemli başarılar elde etmişlerse de Avrupalı Devletlerin bu başarılar karşısında isyan lehine çalışmalar yapmaları Mora İsyasının ve Yunanistan'ın bağımsız olmasını engelleyememiştir.

Tüm bu süreç devam ederken Osmanlı Devleti, Anadolu'nun iç kesimlerine Rum isyanını engellemek amacıyla birçok emir göndermiştir. Bu bölgelerden askerlerin ulufelerini ve erzaklarını karşılamayı amaçlamıştır. Bu maksatla asker bedeliyesi adı altında para tahsil etmiştir. Asker bedeliyesi emrini gönderdiği bölgelerden biri de Çorum'dur. Çorum'a gönderdiği emirlerde Rumların çıkarmış olduğu isyanın sıkıntılarından bahsedilmiş ve devletin ekonomik açıdan zor durumda olduğu belirtilerek askerlerin Rum fesadına karşı daha iyi mücadele edebilmeleri için aylıklarının ödenmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması gerekliliği üzerinde durmuştur.

5.3. Çorum'dan İstenen Asker Bedeliyesi

Osmanlı Devleti, Rumların çıkardığı isyanların önüne geçebilmek amacıyla çeşitli önlemler almıştır. 1821 yılında Mora ve çevresinde başlayan isyan kısa sürede

---

²⁸³ Pamuk, a.g.e., s.199.

büyümüş, isyancılar Balkanlar'da ve Ege Adalarında etkisini göstermiştir. Çıkan bu isyanlar devletin ekonomisini büyük oranda etkilemiştir. Osmanlı Devleti, sancaklara göndermiş olduğu “*asker bedeli*” emir ve fermanları ile Rum isyanının ekonomik yükünü karşılamayı amaçlamıştır. Asker bedeli bu amaçla devletin Rum isyanlarına karşı askerlerin maaşlarını ödeyebilmek ve ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla sancaklardan istemiş olduğu asker bedeli parasıdır. 1821 tarihinde Mora'da çıkan isyanile bağlantılı olarak Çorum'dan da birçok kez asker bedeli istenmiş ve bunlar kayıtlara geçmiştir. 1754 numaralı Çorum Şer'iyeye Sicil belgelerinde 1240-1254 (1824-1838) yılları arasında asker bedeliyesi ile ilgili 6 kayıt mevcuttur.

Asker bedeliyesi ile ilgili hükümlerin konu bütünlüğünün sağlanması ve istenen asker bedeli parasının yıllar arasında değişimi ve kazalara paylaştırılması noktasında karşılaştırılması amacıyla kayıtlara geçen tüm asker bedeli hükümleri değerlendirilmiştir. İncelemiş olduğumuz sicilin ilk asker bedeliyesi emri örneği şöyledir;

“Bâdi-i tescîl budur ki iki yüz kırk senesinde Mora cânibine müretteb olan asâkirden Çorum sancağından bâ fermân-ı âli matlûb buyrulan beş yüz nefer süvari asker bedeli beher nefer başına ikişer yüz ellişer gurus bedeli verilmek üzere cümle mârifet ve mârifet-i şer' ve mübâşiri mârifetiyle livâ-i mezkûrun hâvi olduğu kazalara ber taksim-i hazeriyye taksim olunduğu ber vechi âti zikr olunur.”²⁸⁴

Çorum'dan her asker için 250 kuruş karşılığında 500 atlı askerin bedeli istenmiştir. İstenen 500 atlı asker bedeli Çorum'a bağlı kazalardan temin edilmiştir. Aşağıdaki tabloda Çorum ve Çorum'a bağlı kazalardan istenen asker bedeli parası gösterilmiştir.

Tablo.17. 1240 Senesinde Çorum'a Bağlı Kazalardan İstenen Asker Bedeli

Kaza Adı	İstenen Asker Sayısı	Bedeli
Kaza-i Çorum	152 aded nefer	38.000 kuruş
Kaza-i İskilip	152 aded nefer	38.000 kuruş
Kaza-i Osmancık	50 aded nefer	12.500 kuruş
Kaza-i Saz	19 aded nefer	4.750 kuruş
Kaza-i Katar	17,5 aded nefer	4.375 kuruş
Kaza-i Hacı Hamza	17,5 aded nefer	4.375 kuruş

²⁸⁴ ÇSS, 1754, s.3-3.

Aşiret-i Dersli	15 aded nefer	3.750 kuruş
Aşiret-i Çorum Ekradı	15 aded nefer	3750 kuruş
Aşiret-i Cecelü	14 aded nefer	3.500 kuruş
Aşiret-i Bedirhani	12 aded nefer	3.000 kuruş
Ballu Yörükanı	12 aded nefer	3.000 kuruş
Aşiret-i Atamuslu	9 aded nefer	2.250 kuruş
Aşiret-i Hatal	3 aded nefer	750 kuruş
Aşiret-i Kutlu Uhbe	3 aded nefer	750 kuruş
Çıyan Yörükanı	3 aded nefer	750 kuruş
Aşiret-i Cihanbeyli	2 aded nefer	500 kuruş
Aşiret-i Kuyumcu	2 aded nefer	500 kuruş
Aşiret-i Lek	1 aded nefer	250 kuruş
Aşiret-i Çakallu	1 aded nefer	250 kuruş
Toplam	500 nefer	125.000 kuruş

1240 (1824-1825) yılında Çorum'a bağlı kazaların isimlerini asker bedeliyesinin taksiminden öğrenmemiz mümkün olmuştur. Çorum'a bağlı kazalar; İskilip, Osmancık, Saz, Katar ve Hacı Hamza'dır. İskilip kazasının göndermiş olduğu asker bedeliyesi Çorum'a düşen bedel ile aynı olduğu görülmüştür. Böylece İskilip ve Çorum'un ekonomik açıdan benzer koşullarda olduğu düşünülebilir. Çorum ve İskilip'ten sonra Osmancık'ın daha sonra Saz kazasının ekonomik durumunun diğer kazalara göre iyi olduğu, hisselerine düşen asker bedeliyesi ücretlerinden çıkarmamız mümkün olmuştur. Katar ve Hacı Hamza kazalarından istenen eşit asker bedeliyesi ücretinden her iki kazanında ekonomik durumlarının benzer olduğu söylenebilir. Kazaların isimlerinin yanı sıra Çorum'a bağlı aşiretlerin isimlerini de öğrenebilmemiz mümkün olmuştur. Dersli ve Çorum Ekradı aşiretlerine düşen asker bedeliyesi hisselerinden Çorum'a bağlı en büyük aşiretlerin ikisi olduğu söylenebilir. Diğer aşiretlerden de ekonomik durumlarına göre asker bedeliyesi ücreti tahsil edildiği görülmüştür.

Evail-i Cemâzi-yel-evvel 1240 (22-31 Aralık 1824) tarihinde kayda geçen asker bedeli ile ilgili bir diğer kayıta, Rumların çıkarmış olduğu fesadın henüz çözümlenemediği ve devletin isyanı bastırmak için aylıklı asker kullandığını ancak bu askerlerin ulufeleri zamanında ödenmediği için Rumlara karşı başarı elde edilemediği kaydedilmiş ve Rum isyanlarını sona erdirmek için askerlerin ihtiyaçlarının

karşılanması gerekli görüldüğünden dolayı Anadolu ve Rumeli’de münasip mahallelerden asker bedeli tertib edilmesi kararlaştırılmıştır. Çorum sancağına bağlı kazalardan da beş yüz nefer atlı asker bedelinin gönderilmesi için emir gönderilmiştir. Her biri iki yüz ellışer kuruşdan toplamda yüz yirmi beş bin kuruş asker bedeli tahsil olunacaktı. Çorum sancağından istenen asker bedelinin derhal tahsil edilerek der-saâdete gönderilmesi ve darbhâne-i âmireye teslim edilmesi istenmiştir.²⁸⁵ Gönderilen bu fermanda sadece Çorum ve Çorum’a bağlı kazalardan beş yüz atlı asker bedeliyesi istenmiş ancak hangi kazadan ne kadar asker bedeli istendiği kaydedilmemiştir. 10-20 Şa’bân 1240 (30 Mart-9 Nisan 1825) tarihli asker bedeliyesi kaydında Rumeli ordusunda istihdam edilmek için aylıklı askerin ulufe ve diğer masrafları için Çorum sancağına bağlı kazalardan beş yüz atlı asker bedeli istenmiş ve her biri iki yüz ellışer kuruşdan toplamda yüz yirmi beş bin kuruş tahsil edilerek darbhâne-i âmireye teslim edilmesi istenmiştir. Çorum’a bağlı kazalardan Cecelü Cemâatine 16 nefer, Ber-Bahreyn reâyası ile Cecelü Arap Hissesine 12 nefer, Anamuslu Cemâatine 9 nefer, Hatal Cemâatine 3 nefer, Evcî Cemâatine 3 nefer ve Zile voyvodalığına bağlı Ballu Yörükânı hissesine 12 nefer ve Çayan yörükânı hissesine 3 nefer paylaştırılmıştır. Bunların hisseleri Kayseri ve Bozok sancakları mutasarrıfı ve Zile voyvodası tarafından tahsil edilerek geriye kalan dört yüz kırk dört nefer bedeli yüz on bir bin kuruşun Çorum kazasından tahsil edilerek darbhâne-i âmireye gönderilmesi istenmiştir.²⁸⁶ 10-20 Şa’bân 1241 (20-30 Mart 1826) tarihli asker bedeli kaydında Çorum Sancağından 367 atlı asker bedeliyesi istenmiştir. Her biri iki yüz ellışer kuruşdan toplamda doksan bir bin yedi yüz elli kuruş Çorum Sancağı ve kazalarından tahsil edilmesi için emir gönderilmiştir.²⁸⁷ Gönderilen bir diğer asker bedeli emrinde Karahisar-ı Timürlüde sakin Kayseri valilerine, Yörükân-ı Zile voyvodoluğına ve Çorum Ekrad Beyi Kırşehirî yakınlarında olan maden-i hümayuna bağlı yerlerden kırk iki nefer süvari asker bedeliyesi yani on bin beş yüz kuruş tahsil edilmesi gerekmediği kaydedilmiştir. Dolayısıyla 367 süvari asker bedelinden sadece 325 süvari asker bedeli istenmiş ve toplamda seksen bir bin iki yüz elli kuruş tahsil edilmiştir.²⁸⁸

---

²⁸⁵ ÇŞS, 1754, s.5-1.

²⁸⁶ ÇŞS, 1754, s.11-4.

²⁸⁷ ÇŞS, 1754, s.41-2.

²⁸⁸ ÇŞS, 1754, s.43-2.

Tablo.18. 1241 (1826) Senesinde Çorum'a Bağlı Kazalardan İstenen Asker Bedeli

Kaza Adı	İstenen Asker Sayısı	Bedeli
Kaza-i Çorum	115 aded nefer	28.750 kuruş
Kaza-i İskilip	115 aded nefer	28.750 kuruş
Kaza-i Osmancık	39 aded nefer	9.750 kuruş
Kaza-i Saz	15 aded nefer	3.750 kuruş
Kaza-i Katar	14 aded nefer	3.500 kuruş
Kaza-i Hacı Hamza	14 aded nefer	3.500 kuruş
Aşiret Dersli	11 aded nefer	2.750 kuruş
Aşiret Cihanbeyli ve Kuyumcu Aşiretleri	2 aded nefer	500 kuruş
Toplam	325 aded nefer	81.250 kuruş

1240 (1825) yılında 500 asker bedeliyesi istenmiştir. Bu sayı Çorum'a bağlı 19 ayrı bölgeden tahsil edilmiştir. 1241 (1826) yılındagönderilen emirde, 1240 senesinde yani bir yıl önce talep edilen 500 asker bedeliyesi sayısı 367 ye düşmüştür. Daha sonra gönderilen asker bedeliyesi emriyle Çorum ve Çorum'a bağlı kaza ve aşiretlerden toplamda 325 asker bedeliyesi istenmiştir. Bu yüzden Çorum'da dâhil toplam da 8 ayrı bölgeye asker bedeli paylaştırılmıştır. Çorum Kazasından bu tarihte toplamda 81.250 kuruş atlı asker bedeli tahsil edilmiştir. Çorum Sancağından bu tarihte toplamda 456.250 kuruş asker bedeli parası tahsil edilmiştir. 1240 (1825) yılında Ballu kazasının hissesine düşen asker bedeli parası Sivas kazasına teslim edilirken bu tarihte gönderilen bir emirle Ballu kazasının hissesinin de Çorum'dan alınacağı bildirilmiştir. Ballu kazasının hissesine düşen 12 atlı süvari yani 3.000 kuruş bedeli de Çorum'dan tahsil edilmiştir. 12 nefer atlı süvari bedeli olan 3.000 kuruşun Çorum ve Çorum'a bağlı kazalardan tahsili aşağıdaki gibidir:

Tablo.19.Ballu Kazası Hissesine Düşen Asker Bedelinin Çorum'dan Tahsili

<i>Kaza-i Çorum</i> 1.080 kuruş	<i>Kaza-i İskilip</i> 1.080 kuruş	<i>Kaza-i Katar</i> 124 kuruş	<i>Kaza-i Osmancık</i> 350 kuruş
------------------------------------	--------------------------------------	----------------------------------	-------------------------------------

<i>Kaza-i Saz</i> 134 kuruş	<i>Aşiret-i Cihanbeyli</i> <i>Kuyumcu</i> 75 kuruş	<i>Kaza-i Hacı Hamza</i> 80 kuruş	<i>Aşiret-i Dersli</i> 100 kuruş ²⁸⁹
--------------------------------	---	--------------------------------------	--

Çorum'dan istenen asker bedeliyesi parasının yanında bir de asker bedeliyesi emrinin yazılması ve getiren görevlilerin masraflarının ücretleri de Çorum'dan karşılanmıştır. 1240 (1825) yılında Çorum sancağından istenen 500 asker bedeliyesinin tahsilinde çıkan masraf aşağıdaki gibidir;

Tablo.20. Asker Bedeliyesi Tahsili Sırasında Çıkan Masraf Kaydı

Zile Yörükânında olan asker bedeliyesi için Sivas'a giden Süleyman Ağa'ya verilen hizmet	120 guruş
Zile'ye giden Hacı Abdullah ve arasında giden sa'iyye ücret	30 guruş
Kayseriye'ye giden Hacı Abdullah Ağa'ya ve arasında giden sa'iyye ücret	80 guruş
Hazine bend oldukda torba sayı 160 kıymet 16, sicim kıyye 42 kıymet 83, keçe 6 kıymet 13	112 guruş
Kayseri valisine ve Zile voyvodasına hitaben asker bedeliyesi için yazılan iki kıta emrin masarifi	100 guruş
Samsun mübâyaacısı ağanın bakâya için evvel gelen adamına hizmet ve konak masarifi	45 guruş
Gelen mübâyacı ağanın çukadarına verilen hizmet	50 guruş
Hazine bağlayan adamlara ve kiselerin fenâsına alınan kise bahâ	30 guruş
Toplam	567 guruş

Çıkan bu masraf Çorum ve Çorum'a bağlı kaza ve aşiretlerden tahsil edilmiştir. Kaza ve aşiretlere düşen masraf paylaşımı aşağıdaki gibidir;

Tablo.21. Masrafların Kaza ve Aşiretlere Taksimi

<i>Kaza-i Çorum</i> 175 guruş	<i>Kaza-i İskilip</i> 175 guruş	<i>Kaza-i Osmancık</i> 75 guruş	<i>Aşiret-i Dedesli</i> 30 guruş	<i>Kaza-i Saz</i> 28 guruş
----------------------------------	------------------------------------	------------------------------------	-------------------------------------	-------------------------------

<i>Aşiret-i Ekrad-ı Lek</i>	<i>Kaza-i Katar</i> 25 guruş	<i>Aşiret-i Cihanbeyli</i>	<i>Aşiret-i Kuyumcu</i>	<i>Aşiret-i Lek</i> 10 guruş	<i>Aşiret-i Çakallu</i>
-----------------------------	---------------------------------	----------------------------	-------------------------	---------------------------------	-------------------------

²⁸⁹ Çorum ve Çorum'a bağlı kaza ve aşiretlerden toplamda 3.023 kuruş tahsil edilmiştir. 23 kuruş fazladan alınmıştır. Ancak 23 kuruşun asker bedeli olarak gönderilip gönderilmediği kayıtlarda mevcut değildir. Ayrıntılı bilgi için bkz. ÇŞS, 1754, s.43-3.

30 guruş		20 guruş	20 guruş		10 guruş
----------	--	----------	----------	--	----------

Toplamda çıkan masraf 567 kuruştur ancak Çorum ve Çorum'a bağlı kaza ve aşiretlerden tahsil edilmiş olan para toplamda 598 kuruştur. Tahsil edilen paradan masraflar çıkarıldıktan sonra geriye kalan 31 kuruşun ne için harcandığına dair bir kayıt mevcut değildir.²⁹⁰ 1 Şevvâl 1241 (9 Mayıs 1826) tarihinde Çorum'dan tahsil edilen asker bedeliyesi masraf kaydı şöyledir;²⁹¹

Tablo.22.Çorum'dan Tahsil Edilen Asker Bedeliyesi Masraf Taksimi

<i>Asker bedeliyesi</i> 115 aded nefer 28.750 guruş	<i>Masarıf</i> 1.080 guruş	<i>Bedellü Askeri</i> 1.080 guruş	<i>İkramiye</i> 5.000 guruş	<i>Tahsildariye</i> 2.500 guruş
---	-------------------------------	--------------------------------------	--------------------------------	------------------------------------

<i>Çayır Harcı</i> 1.000 guruş	<i>Mal</i> 1.500 guruş	<i>Kethüdadiye</i> 750 guruş	<i>Def'a</i> 250 guruş	<i>Toplam</i> 41.910 guruş
-----------------------------------	---------------------------	---------------------------------	---------------------------	-------------------------------

<i>Serdara</i> 110 guruş	<i>Nakibe</i> 60 guruş	<i>Toplam</i> 42.080 guruş	<i>Hâkim Efendiye ber mutad</i> 1.052 guruş	<i>Toplam</i> 43.132 guruş
-----------------------------	---------------------------	-------------------------------	--	-------------------------------

<i>Yalar (?)</i> 2.639 guruş	<i>Toplam</i> 45.771 guruş
---------------------------------	-------------------------------

Çorum'a düşen masrafların (asker bedeliyesi parası da dâhil olmak üzere) toplamda 45.771 kuruşlaştığı görülmektedir. Bu tarihte (1241=1826) 325 asker bedeli istenmiştir. Çorum'un hissesine 115 asker düşmüştür. 115 asker her biri 250'şer kuruştan toplam 28.750 kuruş sadece Çorum'dan asker bedeli parası tahsil edilmiş, paranın geri kalanı ise diğer masraflar için alınmıştır. Evail Receb 1242 (19-29 Ocak 1827) tarihli kayıta Çorum sancağına bağlı kazaların kadılarına, naiblerine, Çorum sancağı mütesellimine, der-saâdetten mübâşir tayin edilen Mehmed Emin'e ayan ve

²⁹⁰ ÇŞS, 1754, s.13-2.

²⁹¹ ÇŞS, 1754, s.44-1.

voyvodalara gönderilen bir emirnâmede Müslüman memleketinde, Rum ahalesinin çıkarmış olduğu isyanları yok etmek için Mısır valisi Mehmed Ali Paşa ve Cidde ve Mora valisi İbrahim Paşa'nın bu isyanları önlemek için Rum fesadına karşı askerleri ile beraber büyük bir gayretle çalıştıkları, bu isyanın eninde sonunda bitirileceği, ancak bunun içinde isyancılar ile savaşmaktan geri kalınmayacağını ve sıkı önlemler alınması gerektiği üzerinde önemle durulmuştur. İsyancıları durdurmak için asker ve mühimmat tertib edilmesi istenmiştir. İsyancıları daha iyi önlemek için aylıklı asker istihdamı yapılmış, Anadolu ve Rum ili kazalarından asker ve zahire bedeli namı ile bir miktar bedeliye akçeleri alınmıştır. Devlet, alınan bu bedeliye akçelerinin fukara üzerinde zorluk oluşturduğunun farkındadır ancak Rum isyanlarının devlet ve millet için daha büyük zararlar açacağından korkmakta ve bir an önce bu isyanları yok etmenin gayesindedir. Bu maksatla Çorum ve Çorum'a bağlı kazalardan 82.575 kuruş asker bedeli talep edilmiştir. Tahsil için kadı, naib, mütesellim görevlendirilmiştir. Çorum'a bağlı olan kazaların ekonomik durumlarına göre bu paranın paylaşılması uygun görülmüştür. Fukaranın haklarının gözetilmesi üzerinde de durulmuştur. Para tahsil edildikten sonra derhal dikkat ve itina ile der-saâdete sevk edilmesi istenmiştir.²⁹² Çorum'dan istenen asker bedeli görevlendirilen kişiler tarafından tahsil edilmiştir. Çorum'a bağlı kazalardan İskilip, Hacı Hamza, Saz ve Osmancık kazalarından tahsil edilen toplam miktar 62.739 kuruştur. Geriye kalan 19.841 kuruş aşiretler arasında paylaştırılmıştır.²⁹³ Ancak bu para Çorum'dan parayı tahsil eden görevliler tarafından alınmamıştır. Cecelü Aşireti hissesine 4.669 kuruş, Cumalı Arap Aşireti hissesine 3.506 kuruş, Avcı Aşireti hissesine 940 kuruş, Ekrad-ı Çorum hissesine 6.300 kuruş, Çayan Borkanı aşireti hissesine 940 kuruş olarak paylaştırılmıştır.²⁹⁴ Der-saâdete kapu kethüdaları tarafından gönderileceği kaydedilmiştir. Devletin Çorum'dan asker bedeli olarak, incelenen dönemde 541.845 kuruş asker bedeli talep ettiği görülmüştür.

---

²⁹² ÇŞS, 1754, s.73-3.

²⁹³ Çorum'dan asker bedeli olarak istenen para 82.575 kuruştur. Bu paranın 62.739 kuruşu Çorum ve Çorum'a bağlı kazalardan tahsil edilmiştir. Geriye kalan 19.836 kuruş bağlı aşiretlerden kapu kethüdaları tarafından tahsil edildiği kaydedilmiştir. Ancak yazılan rakamlar ile gerçek rakamlar arasında farklılıklar vardır. Çorum'dan tahsil edilen para 62.739 kuruş geriye kalan para 19.841 kuruş olarak verilmiştir. 6 kuruş fazladan yazılmıştır. Aşiretlerden toplanan toplam asker bedeli parası 16.355 kuruştur. 3.481 kuruş eksiklik mevcuttur. Yukarıdaki yazımızda belgedeki rakamlar kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. ÇŞS, 1754, s.75-4.

²⁹⁴ ÇŞS, 1754, s.75-4.

Osmanlı Devleti'nden bağımsız olmak amacıyla Rumların Mora ve çevresinde çıkarmış oldukları isyan devleti ekonomik açıdan zor durumda bırakmıştır. Gönderilen asker bedeliyesi emirlerinde askerlerin aylıklarının ödenemediğinden ve Rum fesadına engel olunamadığından bahsedilmiş, acilen paranın toplanıp gönderilmesi istenmiştir. Son istenen asker bedeliyesi miktarı düşmüştür. Daha sonraki yıllarda ise asker bedeliyesi ile ilgili kayıtlara rastlanılmamıştır. Rumların çıkarmış olduğu bu isyan Osmanlı maliyesini kötü duruma düşürmüştü ve devlet daha fazla mali kayıp vermemek için 1829 yılında Edirne Antlaşmasını imzalamış ve Yunanistan bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını kazanması Osmanlı Devleti'nin parçalanma sürecini başlatması açısından son derece önemlidir. İlk kez bir Osmanlı tebası olan bir millet Osmanlı'dan bağımsızlığını kazanmayı başaramıştır. Bu başarı diğer Osmanlı tebasına da örnek olmuş ve onlarında harekete geçmesine sebep olmuştur.

6. ÇORUM'A FERMAN GETİREN GÖREVLİLERE ÖDENEN ÜCRETLER

Osmanlı Devleti çıkarmış olduğu kanunların, emir ve fermanların İstanbul dışında da hayata geçirilmesi için başkentten bir kişiyi görevlendirerek emirlerinin tüm eyaletlerde, sancaklarda ve kazalarda duyurulmasını ve uygulanmasını istemiştir. Gönderilen kişiler ücretini devletten almamış gittikleri bölgede bu kişilerin ücretleri ve masrafları karşılanmıştır. İncelemiş olduğumuz Çorum Şer'iyye sicilinde de merkezden gönderilen emirleri Çorum'a getirmekle görevli kişilerin ücretinin ödendiği ve masraflarının karşılandığı görülmüştür. Bu ödenen ücretler incelenen sicil defterinde ayrı olarak kaydedildiği gibi yıllık harcamaların kaydedildiği tevzi defterlerinde de yer almıştır. 13 Rebî-ül-âhir 1240 (5 Aralık 1824) tarihli tevzi defteri kaydında yer alan “*altun emri getiren silahtar ağaya verilen hizmetten mânsıb 202 guruş*”, “*menzil emri getiren merhum hacegân efendinin hizmetinden mansıb 550 guruş*”, “*sultan emri getüren tatarla hizmet 25 guruş, barut bahâ 67,5 guruş 92,5 guruş*”²⁹⁵ ifadelerini bu duruma örnek gösterebiliriz. 1240 (1824-1825) tarihli hizmet-i mübâşiriyye kayıt örneği ise şöyledir:

---

²⁹⁵ ÇŞS, 1754, s.2.

“Oldur ki iki yüz kırk senesine mahsûben Çorum sancağından bâ emr-î âli matlûb buyrulan on iki bin keyl-i İslamboli hunta mübâyası Samsun iskelesine nakl olunmak için eyâlet-i Sivas valisine isticâle hâvi vürûd iden emr-i âlinin sûreti ve buyruldu emir asıllarını getiren Sakallı ağasına verilen hizmet-i mübâşiriyye iki yüz elli guruş ve uşaklarına yirmi beş guruş ve kahve, duhân bahâ on bir buçuk guruş ve konak masarifi otuz yedi buçuk guruş yekûn 345 guruş. Paranın kazalara taksimi aşağıdaki gibidir:

<i>Kaza-i Çorum</i> 135 guruş	<i>Kaza-i İskilip</i> 135 guruş	<i>Kaza-i Katar</i> 15 guruş	<i>Kaza-i Osmançık</i> 60 guruş ²⁹⁶
----------------------------------	------------------------------------	---------------------------------	---

1240 (1824-1825) senesinde Çorum’un başkent İstanbul’un iaşesinde önemli bir rolü olduğunu söyleyebiliriz. 12 bin “keyl-i İslamboli hunta Samsun iskelesine nakil” ifadesinden Çorum’dan Samsun iskelesi limanı aracılığıyla İstanbul’a buğday gönderildiği bilgisinin çıkarmamız mümkün olmuştur. Yine başka bir mübâşiriyye hizmeti ile ilgili kayıt örneği şöyledir:

“Oldur ki işbu iki yüz kırk bir senesi mâh Şevvâl-i şerifde livâ-i Çorum mütesellim silahşör-i hassa inâyetlü El Hac Hüseyin Ağa Hazretlerinin ibkâsını getüren kapıkethüdası çuhadarına virilen hizmet. Müjde getüren Tatara hil’at bahâ ve bahşiş cem’ân 2000 guruş. Paranın kazalara taksimi aşağıdaki gibidir:

<i>Kaza-i Çorum</i> 784 guruş	<i>Kaza-i İskilip</i> 784 guruş	<i>Kaza-i Katar</i> 85 guruş	<i>Kaza-i Osmançık</i> 256 guruş	<i>Kaza-i Saz</i> 94 guruş ²⁹⁷
----------------------------------	------------------------------------	---------------------------------	-------------------------------------	--

Hizmet-i mübâşiriyye olarak toplam 2.000 kuruş alınması gerekirken, 2.003 kuruşun Çorum ve Çorum’a bağlı kazalardan tahsil edildiği görülmüştür. Ancak Hüseyin Ağa’nın hizmet parasının ne kadar olduğu ayrıca belirtilmemiştir. Hizmet ücreti ve tüm masrafların beraber alındığı görülmüştür. 1241 tarihinde emr-i âli getiren görevlinin örneği şöyledir:

“Der saâdetde zuhûr iden arâzil ve eşkiyanın firarları haklarından sâdır olan emr-i âliyi getüren sadrazam Tatarlarından Mehmed

²⁹⁶ ÇŞS, 1754, s.28-2.

²⁹⁷ ÇŞS, 1754, s.44-5.

Talara verilen yüz elli beş guruş hizmet ber taksim kazalara taksim olunduğu bu mahalle kaydı şüd. Paranın kazalara taksimi ise şöyledir:

<i>Kaza-i Çorum</i> 56 guruş	<i>Kaza-i İskilip</i> 56 guruş	<i>Kaza-i Osmancık</i> 25 guruş	<i>Kaza-i Saz</i> 8 guruş	<i>Kaza-i Hacıhamza</i> 6 guruş ²⁹⁸
---------------------------------	-----------------------------------	------------------------------------	------------------------------	---

Emr-i âli emrini getiren Mehmed Tatar hizmetinin karşılığı olarak 155 kuruş almıştır. Çorum ve Çorum'a bağlı kazalardan 157 kuruş para tahsil edilmiş 2 kuruşun ne için harcandığına dair bir bilgi mevcut değildir. 1242 senesinde Ruz-ı Kasım²⁹⁹ itibarıyla duhan gümrüğü emrinin suretini getiren tatarla hizmet ücreti Çorum, İskilip ve Osmancık'tan 120 kuruş tahsil edilerek getiren görevli kişiye ödenmiştir.³⁰⁰II. Mahmud döneminde ülke içinde seyahat etmek ve İstanbul'a gitmek için yerel yönetimden alınan izin ve geçiş belgesi olan mürûr tezkiresi emri Çorum sancağına da gönderilmiştir. Çorum'a getiren görevliye verilen ücret örneği şöyledir:

“İşbu evanda mürûr tezkiresi için veliyy-i ni'metim şeyhülislâm efendimizin emirnâmesini getiren Tatar Mehmed Ağa'ya verilen hizmet 150 guruş, mukaddem sadrazam efendimizin emirnâmesini getiren Tatar Ağasına verilen hizmet 150 guruş, konak masarifleri 10 guruş, toplam 310 guruş. Paranın kazalara taksimi aşağıdaki gibidir:

<i>Kaza-i Çorum</i> 120 guruş	<i>Kaza-i İskilip</i> 120 guruş	<i>Kaza-i Katar</i> 10 guruş	<i>Kaza-i Osmancık</i> 45 guruş	<i>Kaza-i Saz</i> 15 guruş ³⁰¹
----------------------------------	------------------------------------	---------------------------------	------------------------------------	--

11 Receb 1242 (8 Şubat 1827) tarihli kayıta altun emri getiren haccân-ı divân-ı hümâyun Mehmed Raşit Daniş Bey'e verilen hizmet 800 kuruş, konak masarifi 50 kuruş cem'en sekiz yüz elli kuruşa hizmet ücreti ödenmiş ve bu para Çorum ve Çorum'a bağlı kazalardan tahsil edilmiştir. Çorum ve Çorum'a bağlı kazaların hisselerine düşen ücret taksimi şöyledir:

²⁹⁸ ÇŞS, 1754, s.46-2.

²⁹⁹ Rûz-ı Kasım; Halktan imdâd-ı seferiyye adı altında alınan olağanüstü verginin ilk taksiti Hiderellez'de ikincisi ise Rûz-ı Kasım'da alınmıştır. Bilgi için bkz. Ünal, a.g.e. s.575.

³⁰⁰ ÇŞS, 1754, s.57-6.

³⁰¹ ÇŞS, 1754, s.63-5.

<i>Kaza-i Çorum</i> 310 guruş	<i>Kaza-i İskilip</i> 310 guruş	<i>Kaza-i Katar</i> 35 guruş	<i>Kaza-i Osmancık</i> 125 guruş	<i>Kaza-i Hacıhamza</i> 35 guruş	<i>Kaza-i Saz</i> 40 guruş ³⁰²
----------------------------------	------------------------------------	---------------------------------	-------------------------------------	-------------------------------------	--

Yine Çorum'a ferman getiren görevliye ödenen hizmet ücreti şöyledir:

“İşbu evanda mürûr tezkeresi (içün) akçe alınmasın deyü emr-i âli getiren silahşör-i hassadan Mahmud Ağaya verilen hizmet 700 guruş, on beratlıya iki gece konak masarifi 100 guruş, kahve, duhân bahâ, 50 guruş, emrin suretini ihrâc eden kâtibe ücret 7 guruş toplam 857 guruş. Paranın kazalara taksimi aşağıdaki gibidir:

<i>Kaza-i Çorum</i> 310 guruş	<i>Kaza-i İskilip</i> 310 guruş	<i>Kaza-i Katar</i> 40 guruş	<i>Kaza-i Osmancık</i> 120 guruş	<i>Kaza-i Saz</i> 50 guruş	<i>Kaza-i Hacıhamza</i> 27 guruş. ³⁰³
----------------------------------	------------------------------------	---------------------------------	-------------------------------------	-------------------------------	---

4 Şevvâl 1242 (1 Mayıs 1827) tarihli kayıt ise Çorum'a mütesellim tayin beratını getiren görevliye ödenen hizmet parası ile ilgilidir. Böylece hem Çorum'da bu tarihte mütesellim olarak görev yapan kişinin kim olduğunu hem de emri getiren kişinin almış olduğu hizmet parasını öğrenmemiz mümkün olmuştur. Emrin kayıt örneği şöyledir:

“Oldur ki işbu iki yüz kırk iki senesi mâh-ı Şevvâl-ül mükerrem dördüncü günü devletlü Ahmed Paşa hazretlerine yine Çorum sancağı ibkâ olunub bâ-fermân-ı âli livâ-i mezkûr mukaddemi üzere mütesellim nasb olunan silahşör-i hassa inayetlü El-hâc Hüseyin Ağaya mütesellimlik emrinin suretini getiren kapu kethüdası çukadarına verilen hizmet iki bin ikiyüz guruşa bâliğ olub kazalara taksim olunduğu ber vechi ati zikr olunur. Kazalara taksimi aşağıdaki gibidir:

<i>Kaza-i Çorum</i> 788 guruş	<i>Kaza-i İskilip</i> 788 guruş	<i>Kaza-i Katar</i> 85 guruş	<i>Kaza-i Saz</i> 95 guruş
----------------------------------	------------------------------------	---------------------------------	-------------------------------

<i>Kaza-i Osmancık</i> 270 guruş	<i>Aşiret Dersli</i> 100 kuruş	<i>Aşiret-i Lek</i> 25 kuruş	<i>Aşiret-i Cihanbeyli</i> 50 kuruş ³⁰⁴
-------------------------------------	-----------------------------------	---------------------------------	---

³⁰² ÇŞS, 1754, s.70-1.

³⁰³ ÇŞS, 1754, s.74-3.

³⁰⁴ ÇŞS, 1754, s.75-2.

Çorum'a berat, emir, ferman vs. getiren görevliler ile ilgili 13 Şevvâl 1242 (10 Mayıs 1827) tarihli tevzi defteri kaydında geçen hizmet ücreti örnekleri de şöyledir: “Mürur tezkiresi hakkında sadrazam Tatar Mehmed Ağa velinnâim emirnâmesiyle geldikde hizmetinden hissemize mûsib 130 guruş”³⁰⁵, “Mürûr tezkiresi için emri getiren sadrazam çukadarı Ali Ağa'ya verilen hizmetten hissemize mûsib 175 guruş”, 1242 (1826-1827) senesinde altun emrini getiren hacegân-ı divân-ı hümayundan Mehmed Daniş Bey'e hizmet ücreti 800 kuruş, konak masrafı 50 kuruş toplamda 850 kuruş ödendiği kaydedilmiştir. Ancak tevzi defterinde kaydedilen ifade şöyledir: “Altun emri ile gelen hacegân-ı divân-ı hümayundan Mehmed Daniş Bey hissemize musib 325 guruş” olarak kaydedilmiştir.³⁰⁶ Çorum'a emir getiren kişiye ödenen ücret şöyledir:

“Oldur ki bu evânda asâkir-i mansûre-i Muhammediye tahrir olunur iken biraz akçe almadıkça tahrir olunmaz deyü bu makule akçe mutâlebe olunmamak için sâdır olan emr-i âli getiren sadrazam efendimizin çukadarlarından Osman ağaya verilen hizmet-i mübâşiriye ve konak masarifi kazalara taksim olunduğu bu mahalle kaydı şüüd 210 guruş. Kazalara taksimi aşağıdaki gibidir:

<i>Kaza-i Çorum</i>	<i>Kaza-i İskilip</i>	<i>Kaza-i Katar</i>	<i>Kaza-i Osmancık</i>	<i>Kaza-i Saz</i>
<i>80 guruş</i>	<i>80 guruş</i>	<i>10 guruş</i>	<i>28 guruş</i>	<i>12 guruş</i> ³⁰⁷

Gelen emirlerin her biri birbirinden farklılık arzemiştir. Aynı emrin birkaç defa gönderildiği görülse de çoğunlukla gelen emirler çeşitlilik göstermiştir. Onlardan bir tanesinin örneği şöyledir: 7 Zi-l-hicce 1242 (2 Temmuz 1827) tarihinde bekar kızlar, dullar, gayri müslim bekar kızlar ve gayri müslim dullar ile yapılacak evliliklerde ödenecek olan nikâh ücreti ve mahkeme masrafları ile ilgili bir emir gönderilmiştir. Gönderilen bu emri getiren kişiye ödenen ücretin kaydı şöyledir:

“Oldur ki işbu senede izinnâme müraselesi akçesi Müslim ve zimmi bîkr kızların ve seyyibenin arusiyesi ve imam efendiler nikâh akçesi haklarında eyalet-i Sivas valisi veliinnâim efendimiz hazretlerinin

³⁰⁵ Yukarıda bahsettiğimiz Tatar Mehmed Ağa'nın hizmet ücreti olarak 150 guruş yazılmışken tevzi defterinde bu ücret 130 guruş olarak kaydedilmiştir.

³⁰⁶ ÇŞS, 1754, s.77.

³⁰⁷ ÇŞS, 1754, s.79-3.

taraf devletlerinden bâ emr-i âli mucîbince sâdır olan buyruldu emri üslûblarını getüren cebehânci Paşa Rüstem Ağa'ya verilen hizmet sekiz yüz elli guruş ve üç gece altı atluya konak masarifi elli beş guruş kahve duhan bahâ 32 guruş cem'an 937 guruş. Paranın kazalara taksimi aşağıdaki gibidir:

<i>Kaza-i Çorum</i> 320 guruş	<i>Kaza-i İskilip</i> 320 guruş	<i>Kaza-i Katar</i> 25 guruş	<i>Kaza-i Osmancık</i> 100 guruş	<i>Kaza-i Saz</i> 45 guruş”
----------------------------------	------------------------------------	---------------------------------	-------------------------------------	--------------------------------

<i>Kaza-i Hacıhamza</i> 40 guruş	<i>Aşiret-i Dersli</i> 70 guruş	<i>Aşiretlik</i> 20 guruş” ³⁰⁸
-------------------------------------	------------------------------------	--

Çorum ve Çorum'a bağlı kazalardan 940 kuruş para tahsil edilmiştir. Görevli olarak gönderilen kişinin masrafları karşılanmış ve paradan geriye 3 kuruş kalmıştır. 3 kuruşun ne için harcandığına dair bir malumât bulunmamaktadır.

Yeniçeri ocağının kaldırılması kararı aynı zamanda yeniçerilere destek veren ve Yeniçeri Ocağı ile bağlantısı olan Bektaşileride ilgilendirmekteydi. Yapılan müzakereler sonucu Bektaşilerin ikamet yerleri ve faaliyetlerini sürdürdükleri tekkelerin yıkılması kararı alınmıştır. Bu kararın alınmasının yanı sıra Bektaşiler ile Yeniçeriler arasındaki ilişkiye dikkat çekilmiş ve Bektaşilere ait vakıflarında ellerinden alınması kararı alınmıştır. El konulan bu vakıf ve tekkelerin cami, medrese ve mektep haline getirilmesi uygun görülmüştür.³⁰⁹ 1 Cemâzi-yel-evvel 1243 (20 Kasım 1827) tarihli kayıta Bektaşî tekkeleri ile ilgili gönderilen emir tekkelere meyl edenler hakkındadır. Emri getiren kapucu ağanın, müderris-i kirâm Çerkeşli Molla Mehmed Efendi, diğer bir Mehmed Efendiye ve Enderun ağalarından Hacı Yusuf Ağa'nın hizmet ücretleri Çorum'dan karşılanmıştır. Kapucu başı ağaya hizmet 25 kuruş, Müderris Monla Çerkeşli Mehmed Efendi'ye hizmet 1000 kuruş, Mehmed Said Efendi'ye hizmet 500 kuruş Hacı Yusuf Ağa'ya 55 kuruş hizmet ücreti ödenmiştir.³¹⁰ Toplam ödenen ücret 1.580 kuruştur.

³⁰⁸ ÇŞS, 1754, s.84-4.

³⁰⁹ Fahri Maden, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşiliğin Yasaklı Yılları*, TTK, Ankara 2013, s. 73.

³¹⁰ ÇŞS, 1754, s.94-1.

Başkentten gönderilen emirlerin en küçük yerleşim birimlerinde dahi uygulanabilmesi ve Osmanlı Devleti'nin düzeninin sağlanması, iaşesinin temin edilmesi ve haksız olarak para toplanmasının önüne geçebilmesi amacıyla devlet birçok emirnâmeler çıkarmış bu emirleri de hâkimiyet bölgesi içerisinde yer alan yerleşim bölgelerine göndermiştir. Göndermiş olduğu kişilerin ücretleri devletin hazinesinden karşılanmamıştır. Görevli olarak gönderilecek olan kişiler gittikleri yerlerden hizmet ücretlerini almışlardır. 1754 numaralı Çorum sicil belgelerinde görevli olarak gelen kişilerin tüm kayıtları değerlendirilmemiş devletin hazinesinden para çıkmadan hizmette bulunan kişilerin ücretlerinin nasıl tahsil edildiğini örneklemek amacıyla belirli örnekler verilmiştir. İncelenen örneklere göre Çorum ve Çorum'a bağlı kazalardan hizmet ücreti, diğer masraflarda dâhil toplamda 12.481 kuruş alınmıştır. Yukarıda kayıtlarını verdiğimiz örneklere göre Çorum'a gönderilen emirleri getirmekle görevli kişilere sadece hizmet parası 8.117 kuruş ödenmiştir. Çorum ve kazalarından bu paranın yanı sıra bu gelen görevli kişilerin konaklama, kahve, sigara vs. ücretlerine kadar her türlü ihtiyaçlarının karşılandığı kayıtlardan anlaşılmaktadır.

IV. BÖLÜM

TEVZİ DEFTERİ

1. 1754 NUMARALI ÇORUM ŞER'İYYE SİCİLİNE GÖRE TEVZİ DEFTERLERİ

1.1. Osmanlı Devleti'nde Tevzi Defterleri

Osmanlı Devleti'nde halkın vergilendirilme usulü olarak iki yöntemin belirlendiği görülmüştür. Vergilendirme usulünün ilki şeriatın öngörmüş olduğu kurallar çerçevesinde yaklaşık bütün İslâm devletlerinde uygulanmaya çalışılan Şer'î olarak düzenlenen “*Tekâlif-i Şer'îyye*” diye adlandırılan vergidir. Diğer bir vergi çeşidi ise devletin gerek gördüğü takdirde şer'î kurallara bağlı kalarak halktan çeşitli isimlerde ve şekillerde talep etmiş olduğu “*Tekâlif-i Örfiyye*” vergisidir. Osmanlı Devleti'nde halktan talep edilen bu vergiler düzenli olarak kaydedilmeye çalışılmıştır. 19.yüzyılda eyalet ya da sancak merkezi olan kentlerde yöneticilere ödenen İmdâd-ı hazeriyye, imdâd-ı seferiyye, hükümet merkezinden herhangi bir görev maksadıyla gelip kentte kalan ya da giden mübâşir, ulak gibi devlet görevlileri için yapılan masraflar, ayaklanmaları bastırmak, eşkiyalardan korunmak ve asayişî sağlamak amacı ile idarecilerin yapmak zorunda oldukları harcamalar, devlete ait ulaşım haberleşme giderleri, bazı görevlilere ödenmesi gereken ücretler gibi masraflar altı ayda bir hesaplanarak belirli kurallar çerçevesinde kent merkezinden, çevresindeki kasabalardan veya köylerden vergi olarak alınmaktaydı.³¹¹Şehir kethüdası, ayân, mütesellim, esnaf derneklerinin temsilcileri, kadı ve mahkeme görevlileri bir araya gelerek senede iki defa altı ayda bir bu tür giderleri kayda geçirmişlerdir. Şer'îyye siciline giderin nereye kimler tarafından yapıldığı ve ne kadar olduğu ayrı ayrı yazılarak toplanmıştır. Genel gider toplamına “*Harc-ı imza*”, “*Kalemiye*”, “*Kâğıt Bedeli*” giderleri de eklenerek kent merkezindeki halka, kasabalara, köylere paylaştırılmıştır. Yazılan bu tutanağın bir sureti incelenerek onaylanması için İstanbul'a gönderilirdi. Bu işlemin bütününe Tevzi defteri ya da Salyâne defteri denmiştir. Vergi dağıtımını olarak kullanılan bu terim günümüzdeki anlamı ile ayrı bir defteri ifade etmemektedir. Mahkeme kayıtları ve her türlü yazışmaların kaydedildiği şer'îyye sicilleri aynı zamanda bu iş için de kullanılmıştır. Bu

---

³¹¹ Çadırcı, a.g.e.,s.148.

kayıtlar ilgili bölgenin sosyal ve ekonomik yapısı ile idari teşkilatı hakkında bilgi vermeleri açısından önemlidir.

1.2. 1754 Numaralı Çorum Şer'iyye Sicilinde Yer Alan Tevzi Defteri Kayıtları

Yılda iki kez kaydedilen ve şer'iyye sicillerinden ayrı bir defter olarak düşünülmeeyen, Tevzi ya da Salyâne defteri olarak adlandırılan masraf kayıtları Çorum Şer'iyye sicil belgelerinde de mevcuttur. Bu kayıtlar bize Çorum'un ekonomik yaşantısı ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Bu uygulama temel olarak kaza, nahiye ve köylere düşen imdâd-ı hazariyye, imdâd-ı seferiyye, avâriz, nüzûl, tekâlif-i örfiyye, menzil ücretleri, paşalar ve devlet görevlilerinin yapmış oldukları masraflar, hükümet merkezinden gönderilen mübâşir, ulak, çavuş gibi kişilere harcanan ücretler, güvenliğin sağlanması amacıyla yapılan olağanüstü masraflara, kamuya ait yapım ve onarım işleri için ödenen paralara, ulaşım ve haberleşme giderleri ile kazalara düşen diğer harcamaların masrafları salyâne veya tevzi defterlerine kaydedilerek kazada yapılan harcamaların nahiye, mahalle ve köyler arasında paylaştırılması şeklinde gerçekleşmiştir.

1754 numaralı Çorum Şer'iyye sicil belgelerinde kayda geçen ilk tevzi defteri 13 Rebî-ül-âhir 1240 (5 Aralık 1824) tarihli belgedir. Bu tarihte kayda geçen tevzi defteri 27 Şevvâl 1239 (25 Haziran 1824) tarihinden 13 Rebî-ül-âhir 1240 (5 Aralık 1824) senesine kadar olan 6 aylık zaman içerisinde Çorum'dan alınmış olan vergilerin, hükümetten gönderilen kişilere ödenen ücretlerin, kamuya ait yerlerin tamiri için alınan paranın, imdâd-ı hazariyye vergisinin Çorum'a düşen hissesinin, tatar, silahtar ağaya, kethüdaya ödenmiş olan masrafların ayrıntılı bilgisini vermiştir. 27 Şevvâl 1239 (25 Haziran 1824) ile 13 Rebî-ül-âhir 1240 (5 Aralık 1824) tarihleri arasında toplam masraf 26.370,5 kuruş olarak kayıtlara geçmiştir.³¹² 1 Rebî-ül-âhir 1240 (23 Kasım 1824) tarihi ile 1 Zi-l-kâ'de 1240 (17 Haziran 1825) tarihleri arasında kayda geçen toplam masraf ise 33.522 kuruştur.³¹³ Bir diğer tevzi defteri 23 Cemâzi-yel-evvel 1241 (3 Ocak 1826) tarihli kayıttır. 1 Zi-l-kâ'de 1240 (17 Haziran 1825) senesinde Çorum'dan tahsil

---

³¹² ÇŞS, 1754, s.78.

³¹³ ÇŞS, 1754, s.33.

edilen vergiler kaydedilmiştir. Kayda geçen masrafların toplamı 35.244 kuruştur.³¹⁴ Bu masraflara hâkim ve kâtibe ödenen ücretlerde dâhil edilmiştir. Hicri 1240-1254 (1824-1839) tarihleri arasında kayda geçen tevzi kaydının üçüncü kayıt örneğinin tam tarihi kesin olarak verilmemiş olmakla beraber 1241 (1825-1826) senesinin masraflarının kaydedildiğini söyleyebiliriz. Tevzi defterinin kayıt örneği aşağıdaki tablodaki gibidir:

Tablo.23. 1241 Senesine Ait Tevzi Defteri Kaydı

Sığırcık suyunu getiren meşincilere verilen 30 guruş mest babuç çift 4 aded 20 guruş, karbân ve konak masarısı	00082 guruş
Kayseri'den gelen Uryan babaya kahve 1,5 kıyye 12,5 guruş, duhan 2 4 guruş, konak masarısı 7,5 guruş, 32 guruş	00024 guruş
Şerif Hasan Efendi geldikde Dede Ağa'nın oğlunun konak baha haccagan-ı divân-ı hümayûn	00140 guruş
(Toplam)	00246 guruş
Zincirin tamirine verilen	0030 guruş
İskilib'de kahve 1 kıyye, duhan 1 kıyye, konak masarısı	00036 guruş
Der-âliyeden kitab getiren kellik oğluna verilen	00050 guruş
Tokat'dan Mehmed Paşa'nın kâğıdıyla gelen Birun ağasına bir gece konak bahâ	00014 guruş
(Toplam)	00367 guruş
Abdi Ağaya Çomar suyunun akçesini getürmeye giden	00015 guruş
Delil başı Malatyalı oğluna kahve 3 batman, duhan 3 batman, ısdar torba getüren adama ücret	00197 guruş
Odabaşıya kahve 3 kıyye, duhan 3 kıyye, harçlık	00056 guruş
Delil başı kim elimize verilen bâ defter-i müfredat	01.958,5 guruş
(Toplam)	02.602,5 guruş
Kuralara sekban için giden tüfenkçilere hizmet	00085 guruş
Deliler için Sivas'dan buyruldularıyla gelen Tatar'a hizmet	00080 guruş
Mübâyaa Cuma Ağa'nın iki adamı geldikde hizmet ve konak masarısı	00055 guruş
Kırk bir senesinin nefsi Çorum'un taksit-i sânis	00294 guruş
(Toplam)	03.111,5 guruş
Matbahın kilerine kalay 4 kıyye 23,5 guruş, üstadıyye 36 guruş	00100 guruş
Ballu kazası için emir getüren Enderun Ağasına iki gece dört atluya konak masarısı	00024 guruş
Diyarbakir'den (...)giderken yigirmi beş atlasuna konak masarısı ve Sivas'dan mihmandar kavasına 10 guruş	00085 guruş
Umur-ı mühimme ile divân-ı hümayûn çavuşlarından Mehmed çavuşa inam bargiri Sungurluya kadar üç bargir	00021 guruş
Toplam	03.341,5 guruş
Mürur tezkiresi hakkında emir getüren sadrazam çukadarına hizmetden musib 3 guruş, inam bargir İskilib'e kadar	00043 guruş
Def'a deliler hakkında Sivas'dan emir suretiyle buyruldu ile gelen Tuğcu başı Ağaya hizmetden musib	00120 guruş
Deliler hakkında sadır olan emir suretinin Sungurluya kadar getüren Çil Kararca? verilen ücret	00015 guruş
Delilbaşı davulcu İbişin üzerine giden ağalara kahve 3,5 kıyye, duhan 2 kıyye, Sekban Ağa ile tarhana giden	00000
Baş buğa kahve 1,5 kıyye, duhan 1 kıyye	00047,5 guruş
(Toplam)	03.567 guruş

³¹⁴ ÇŞS, 1754, s.30-1.

Kal'alı kethüda oğlu mübâyayı bedele kat itmek için der-Âliyyeye giderken harcırah 200 guruş, eğer baha 25 guruş	00225 guruş
Hacı Hamza menzil için yüz başıya verilen	00250 guruş
Def'a mübâyaacı ağanın adamı ge(l)dikde hizmet 25 guruş, dört gece konak masarısı 15 guruş	00040 guruş
Mübâyaacı Hacı Ağaya iki Kırşehri seccadesi kıymeti	00060 guruş
(Toplam)	04.142 guruş
Mübâya dan dan bekaya kalan dört yüz on keyl İslamboli hintanın bedeliyesi birer guruşdan fiatdan naks	00000
Öldükten sonra üzerimize geçen Saz kazası fiatı Kuyumcu Velek(?) ve Cihanbeyli Fiatları	00499,5 guruş
Teslimi için Mustafa Ağa'ya yevmiye 450 guruş, Samsun'da masarısı 440,5 guruş	00890,5 guruş
Mübâyacı ağaya beş günlük adet gönlük kıymeti	00060 guruş
Mübâyacı Ağaya harc-ı halas 121 guruş, uşaklarına mukaddem vaad olunan 200 guruş	00320 guruş
(Toplam)	05.913 guruş
Mübâyanın hesabın kat için Amasyaya giden Mustafa Ağaya ücret 20 guruş, bargir kira 10 guruş	00030 guruş
Deliler için gelen emirlerin suretini yazan adamlara verilen ücret	00025 guruş
Delilerin mecruhuna yevmiye 45 guruş, iki cerraha ücret 50 guruş, araba kirası 5 guruş	00100guruş
Çadırların tamirine ve direklerine ve sicimine ve ustaya verilen	00035 guruş
(Toplam)	06.103 guruş
Kuralara sekban getürmeğe giden adamlara ücret	00035 guruş
Delil için gelen Akbıyık oğlunun adamına verilen	00015 guruş
Davulcu İbişin karındaşı Arpa gazlıya getüren adama ücret	00010 guruş
Lek oğlu Mustafa Ağanın karındaşı geldikde hil'at baha	00100 guruş
(Toplam)	06.263 guruş
Deliler için kuralara giden sekban başına harclık 50 guruş, kahve 3 kıyye, duhan 6 kıyye, bayrak tamiri .....?.....ot ? kurşun	00108 guruş
Kırk bir senesinde ve Sivas valilerine tertib kılman taksit-i sâni nefsi-i Çorum	00580 guruş
Kara Alemdar oğlunun odasının baca tarafı bozulmak için kirec ve ustadiye	00011 guruş
Sivas'dan gelen hazinedar İbrahim Ağa'ya bir gece konak masarısı	00020 guruş
(Toplam)	06.982 guruş
Dersliler için maden ağasına kağıd ile giden Osman kavasa hizmet	00040 guruş
Menzil emirlerinin mukaddem ve muahhar suretlerini yazanlara ücret	00050 guruş
Kal'alı kethüda oğlu bedel için der-Âliyyeye gitdikde sarrafdan aldığı akçe	00200 guruş
Def'a kal'a kethüdası oğlu memleket için der-Âliyyeye gitdikde harcırah	00250 guruş
Sarı Hasan'dan öğütçü kaldırmaya Amasya'dan gelen iki kavasa bir gece konak masarısı	00005 guruş
(Toplam)	07.527 guruş
Nakl-i yekün	07.527 guruş
Sivas'dan ilan-ı işâat için gelen birun ağasının hizmetinden musib	00135 guruş
Def'a çamur suyunun akçesini getürmeye giden Osman Ağa'ya ücret 25 guruş, akçenin noksanı 23 guruş	00048 guruş
Mürur tezkiresiyle gelen tatar hizmetinden musib	00065 guruş
İbka müjdesi getüren tatar hilat baha 100 guruş, tatar ile İskilib'den İbrahim Ağanın Hacı Hüseyin Ağanın uşaklarına 30 guruş, harclık 112 guruş	00242 guruş
(Toplam)	08.017 guruş
Mahkemeye direk ve mih üstadiye iki defa	00010 guruş
Desti ve çömlek mukaddem hâkim efendiden kalma kıymeti	15 guruş
Recm olan avrata masarısı	00012 guruş
Nuhi baba kuralarının davası için der aliyyeden gelen haseki ağaya on atlu konak iki defa ve kuralara giderken uşağına ve kendüye bargir kira	00145 guruş
(Toplam)	08.199 guruş

Arazil hakkında emir getüren Tatar Mehmed Ağaya verilen hizmetten hissemize musib	00065 guruş
Adile Sultan emirin getüren tatarla hizmet	00028 guruş
Donanmada ve ibkada kal'aya barud ve topçuya bahşiş	00034 guruş
Osmancıklı geldikde üç atluya bir gece konak masarufı	00009 guruş
(Toplam)	08335 guruş
Saman baha 35 guruş, İsmail Ağadan 100 guruş, saraydan 50 guruş	00500 guruş
Sıklık ve çamur suyunun bedeline ırgat ve ustaya	00055 guruş
Cami-i kebirin şadırvanının çayırdan şehre gelene kadar suyoluna ırgat 147 guruş, üstadiye 80 guruş, kirec 450 guruş, kum balta sapı	00000 guruş
Kazmağa tamirine altmış guruş hamamcıdan alındı	00242,5 guruş
Samsun'a ekin için giden saıye ücret	00015 guruş
Sadrazam efendinizin Sivas sipahilerine gelen kavasına verilen	00018 guruş
(Toplam)	09.165,5 guruş
Kırk bir senesinde Çorum taksit-i sâlis	00294 guruş
İtmekçiler üzerine nazır olan Yahya oğluna ücret	00080 guruş
Namaz abdest ve mürr tezkiresiyle ve ümeranın ve sairin fevtinde malları evlerine inam deyü emir getüren hacedana hizmet musib	00335 guruş
Def'a varasında? mürr tezkiresiyle gelen tatarla hizmetinden musib	00050 guruş
Ekin için Saz kazasına giden Tüfenkçi Ömer'e hizmet	00025 guruş
(Toplam)	09.949,5 guruş
Konağa kireç	00005,5 guruş
Osmancıklı Hüseyin Efendiyi getürmeye giden Osman Ağaya	00010 guruş
Ölü yeniçeri hakkında emir getüren tatarla hizmet	00029 guruş
Devletlü Ahmed Paşa'nın bab kethüdası çukadarı hizmetinden musib	00784 guruş
(Toplam)	10.778 guruş
Rişvan-ı(?) miran için gelen birun ağasına altı atluya bir gece konak Sacid'in oğlu tekrar geldikde tarabcı oğluna	00036 guruş
Sarayın ahuru yıkılıb orta ve kirecine ve amele	00030 guruş
—	00100 guruş
Elçik? İçün gelen kavasa beş gece konak masarufı Sacid'in ve oğluna	00015 guruş
(Toplam)	10.959 guruş
Bu sene alınan saman	00500 guruş
Def'a salât-ı cumanının ahır sünneti hakkında emir getüren adama hizmet musib	00080 guruş
Kırk iki senesinde Sivas valilerine tertib kılınan taksit-i evveli	00725 guruş
Kırk iki senesinde Çorum mutasarıfına tertib kılınan taksit-i evveli	00294 guruş
(Toplam)	12.558 guruş
Kırk iki senesine ba emr-i âli ağnam bedeliyesi hisemize musib	01.130 guruş
Kırk bir senesinde harman vakti Samsun'a nakl olunacak hınta mübâyaası bedeliyesi	09.810 guruş
Mübâyaa bedeliyesi masarufatı	02.219 guruş
İsticaline gelen bab kethüdası Emin Ağa'nın hizmetinden ve masarufından musib	01.037 guruş
(Toplam)	26.754 guruş
Saraya ve mahkemeye hasır	00020 guruş
Acem Sinan mütevellisine dört gece konak masarufı	00036 guruş
Maraş'da olan akçenin masarufı	050.90,5 guruş
Ber mutad tüfenkçi başı devriyesi	01.300 guruş
(Toplam)	33.199,5 guruş
Kağıd baha	00010 guruş
Kise baha	00015 guruş
Ayanın bir senelik ücreti	01.000 guruş
Şehir kethüdasına bir senelik ücret	00300 guruş
Ser-abdar Mehmed'e bir senelik ücret	00100 guruş
Ser-abdar Mehmed'e bir senelik ücret	00100 guruş

(Toplam)	34.624 guruş
Nakli yekün	34.624,5 guruş
Ayana akçesini tahsil eden Kavasa	00015 guruş
Saraya desti çanak	00015 guruş
Mütesellim ağaya tahsildariye	06.500 guruş
Kethüdasına	01.000 guruş
(Toplam)	38.154,5 guruş
Katibiyye	00050 guruş
Mahzariye	00015 guruş
Hâkim efendinin devirdiği evin tamirine ve desti ve bardak ve mankal ve tagar ve çanak	00055 guruş
(Toplam)	38.674,5 guruş
Ayana konak baha	00080 guruş
İttifak-ı ara ile karar gir olan menzil için kırk iki senesinin Rûz-ı Kasımından taksit-i sâni	01.138 guruş
Sivas'dan gelen Osman Efendi'ye hizmet	00250 guruş
(Toplam)	39.742,5 guruş
Nefsi Çorum'un mübâyaa akçesi için güzeşte	01.500 guruş
Nakib efendiye ma' çavuş	00060 guruş
Kırk bir senesinin Rebi-ül-âhirin guresinde olan salıyaneden ve asker bedeliyesinden kalan mahallatda ve kuradan	05.868,5 guruş
(Toplam)	47.271,5 guruş
Kırk bir senesinin ittifak-ı ara ile karar gir olan Rûz-ı Hızırda hissemize musib	01.138 guruş
Saiyye	00200 guruş
Osmancık için buyruldu getüren tatar	00100 guruş
(Toplam)	48709,5 guruş
Fukaranın sermayesi tenzil	08.504 guruş
(Toplam)	40.185,5 guruş
Sihhül baki	39.245,5 guruş
Taksit-i sâni nefsi-i Çorum	00294 guruş
(Toplam)	39.539,5 guruş
Hâkim efendiye	01000 guruş
(Toplam)	40.539,5 guruş
Bilirdade (?)	00322 guruş
(Toplam)	40.861,5 guruş
Taşa okununca alınan toba baha asker bedeliyesi için defterinden katib efendiye 20 guruş	00138 guruş
(Toplam)	40.999,5

1241 (1825-1826) ve 1242 (1826-1827) senelerine ait olan yukarıdaki tevzi defteri kayıt örneğinde Çorum'a ait harcamaları, Çorum'dan hangi vergilerin tahsil edildiğini, başkentin gönderdiği emirleri, kamu yerlerine yapılan harcamalar ile ilgili pek çok konu hakkında bilgi edinmemizi sağlamıştır. 1241 (1825-1826) yılında Çorum'un masrafı toplamda 40.999,5 kuruş olduğu kayıtlara geçmiştir. Bir diğer tevzi defteri kayıt örneği 10-20 Rebî-ül-âhir 1242 (11-21 Kasım 1826) tarihi ile 13 Şevvâl 1242 (10 Mayıs 1827) tarihi arasındaki dönemdir. Bu tarihte Çorum'un masrafı

toplamda 664.930 kuruştur.³¹⁵ Her yıl düzenli olarak kaydedilen masrafların tahsili köylerden, mahallelerden karşılanmıştır. Yukarıda örneklerini verdiğimiz tevzi defterlerinin kayıtlarından masrafların hangi köylerden ve mahallelerden karşılandığına dair bir bilgi mevcut değildir. Ancak 11 Cemâzi-yel-âhir 1243 (30 Aralık 1827) tarihi ile 10-20 Şa'bân 1245 (4-14 Şubat 1830) tarihleri arasındaki masrafları gösteren tevzi kayıtlarında ilgili harcamaların karşılanması için Çorum'un mahallelerinden ve köylerinden ne kadar ücret alındığına dair kayıtlar mevcuttur.³¹⁶ Bu tarihte masrafların toplamı 105.876 kuruş olup köylere ve mahallelere tahsis edilen ücretleri aşağıdaki gibidir:

Tablo.24. Mahallelere Dağıtılan Ücretler

Mahalle-i Burhan Kethüda 4.167 guruş	Mahalle-i Şeyh Eyüb 2.604,5 guruş	Mahalle-i Depecik 1.273,5 guruş
Mahalle-i Gülabibey 405 guruş	Mahalle-i Hacı Kemal 2.199,5 guruş	Mahalle-i Karaman Çavuş 2.199,5 guruş
Mahalle-i Yavru Turna 1.504,5 guruş	Mahalle-i Şabhanlar 926 guruş	Mahalle-i Kubbeli 2.083,5 guruş
Mahalle-i Accelievla 1.041,5 guruş	Mahalle-i Çepni 1.157,5 guruş	Mahalle-i Çakır 1.620,5 guruş
Mahalle-i Acceli Sani 1.389 guruş	Amid Halife 926 guruş	Mahalle-i Sağrıçı 3.009,5 guruş
Emir Ahmed 1.504,5 guruş	Mahalle-i Hacı Recep 2.778,5 guruş	Mahalle-i Bazar 521 guruş
Mahalle-i Çiriş 710,5 guruş	Mahalle-i Medrese 1.389 guruş	Mahalle-i Hacı Güvan 1.041,5 guruş
Mahalle-i Üç 1.504,5 guruş	Mahalle-i Çiftlik 1.157,5 guruş	Mahalle-i Hacı Davud 1.040,5 guruş
Mahalle-i Sokullu 2.199,5 guruş	Mahalle-i Akpınar 1.967,5 guruş	Mahalle-i Hacı İshak 1.041,5 guruş
Mahalle-i Narkoğlu 694,5 guruş	Mahalle-i Çöplü 694,5 guruş	Mahalle-i Sancakdar 463,5 guruş
Mahalle-i Hacı Yusuf 1.615,5 guruş	Mahalle-i Cami-i Kebir 1.504,5 guruş	Mahalle-i Karakeçili 1.167,5 guruş
Mahalle-i Hacı Nasrullah 1.167,5 guruş	Mahalle-i Azap Ahmed 1.736,5 guruş	Mahalle-i Fatıma Bacı 578,5 guruş
Mahalle-i...? 810,5 guruş	Mahalle-i İsa Halife 1.504,5 guruş	Mahalle-i Şarkıyan 578,5 guruş
Mahalle-i Hacı Nurullah 333,5 guruş	Mahalle-i Nurullah 2.083,5 guruş	Mahalle-i Taife-i Puşıyan 115,5 guruş

³¹⁵ ÇŞS, 1754, s.78.

³¹⁶ ÇŞS, 1754, s.187-2.

Mahalle-i Han-ı Cedid 463 guruş		
------------------------------------	--	--

Sevgi Aktüre'nin "19. yüzyılda ve 20. yüzyıl Başında Çorum" adlı makalesinde Çorum'a ait mahallelerin isimlerinin zaman içerisinde değişimi tablo halinde verilmiştir.³¹⁷ 1824-1836 arasında verilen 81 mahalle isminden bizim kayıtlarımızda adı geçen 38 mahalle isminin aynı olduğu tabloların karşılaştırılması sonucu belirlenmiştir. Tabloda Çorum'un 43 mahallesinden masraflar için para alındığı görülmüştür.

Tablo. 25. Köylere Dağıtılan Ücretler

Kura-i Gelen 694,5 guruş	Kura..?... Siran 463 guruş	Kura-i Bimadi 1.157,5 guruş
Kura-i Timurşeyh 231,5 guruş	Kura-i Elçik 232,5 guruş	Kura-i Babaoğlu 231,5 guruş
Kura-i Balım 115,5 guruş	Kura-i Divan-ı Kebir 1.157,5 guruş	Kura-i .....?.. 463 guruş
Kura-i Yenice 231,5 guruş	Kura-i Turhan Kozlusu 231,5 guruş	Kura-i Bozboğa 231,5 guruş
Kura-i Ahmed Şihna 231,5 guruş	Kura-i Acı İlyas 463 guruş	Kura-i Kılıcı Viran 231,5 guruş
Kura-i Buğdüz 819,5 guruş	Kura-i Kara Bikar 463 guruş	Kura-i Firace? 694,5 guruş
Kura-i Bayırgın 231,5 guruş	Kura-i Aliki 231,5 guruş	Kura-i Yoğun Pılar 231,5 guruş
Kura-i Çalca 463 guruş	Kura-i Karaca Viran 231,5 guruş	Kura-i Elice 0 guruş
Kura-i Sarunta 115,5 guruş	Kura-i Serpin 231,5 guruş	Kura-i .....? 464 guruş
Kura-i Çakır Viran 463 guruş	Kura-i İsmail 689,5 guruş	Kura-i Deliler 579,5 guruş
Kura-i Depe 115,5 guruş	Kura-i .....? 347,5 guruş	Kura-i Beydili 694,5 guruş
Kura-i Bugeğ 694,5 guruş	Kura-i ....?..... 58 guruş	Kura-i Kayı 0 guruş
Kura-i Çakır 231,5 guruş	Kura-i Balak 173,5 guruş	Kura-i Konak Deliler 173,5 guruş

³¹⁷Aktüre, a.g.m.,s.139-140.

Kura-i Sarı Hasan 115,5 guruş	Kura-i Hamamlıçay 521 guruş	Kura-i Türkler 694,5 guruş
Kura-i Ayas 289,5 guruş	Kura-i Çıtak 115,5 guruş	Kura-i Şeyh Hamza 173,5 guruş
Kura-i Hacı Paşa 58 guruş	Kura-i Tatar 173,5 guruş	Kura-i Ağçakaya 231,5 guruş
Kura-i Kara Pürçek 464 guruş	Kura-i Ömer Bey Sarayı 115,5 guruş	Kura-i Hasan Bey Çiftliği 58 guruş
Kura-i İlmen 465 guruş	Kura-i Güver Sülek 231,5 guruş	Kura-i .....? 578,5 guruş
Kura-i ....? 819,5 guruş	Kura-i Eskice 819,5 guruş	Kura-i Karasar 578,5 guruş
Kura-i Kara Ağaç 231,5 guruş	Kura-i Çorum Viran 464 guruş	Kura-i Eymir 578,5 guruş
Kura-i Bağzok 463 guruş	Kura-i Rum 636,5 guruş	Kura-i Taşpınar 173,5 guruş
Kura-i Kura-i Pınar 463 guruş	Kura-i Kuru Çay 115,5 guruş	Kura-i Turhan 405 guruş
Kura-i Hacılar Hanı 1.157,5 guruş	Kura-i Han Kozlusu 115,5 guruş	Kura-i Kalbın Kaya 694,5 guruş
Kura-i Ovacık 810,5 guruş	Kura-i ....?.... 1.504,5 guruş	Kura-i Külhanbir ? 125,5 guruş
Kura-i Tumu 115,5 guruş	Kura-i Çay Hatab 58 guruş	Kura-i Sarı Kays 115,5 guruş
Kura-i Lâçin Sagir 231,5 guruş	Kura-i Lâçin Kebir 463 guruş	Kura-i Mescidli 347,5 guruş
Kura-i Kavaklı Çiftlik 347,5 guruş	Kura-i Kuyumcu 810,5 guruş	Kura-i Buluz 115,5 guruş
Kura-i Harzadın 347,5 guruş	Kura-i Saray 185,5 guruş	Kura-i Abdalata 2.200 guruş
Kura-i ....?.. 1.620,5 guruş	Kura-i Kurluca 0 guruş	Kura-i Seydim 926 guruş
Kura-i Yavi 1.736 guruş	Kura-i Osmançayı 1.157,5 guruş	Kura-i Sarın 1.736,5 guruş
Kura-i Acı Pınar 463 guruş	Kura-i ...?..... 463 guruş	Kura-i Sarına ? 578,5 guruş
Kura-i Evbük 347,5 guruş	Kura-i Şebine 578,5 guruş	Kura-i Harmancık 231,5 guruş

Kura-i Yakup Arpa 58 guruş	Kura-i Kuş Viran 58 guruş	Kura-i Divan-ı Sagir 58 guruş
Kura-i Kurçay 231,5 guruş	Kura-i Ezil 561 guruş	Kura-i Firuz 694,5 guruş
Kura-i Çomar Pınarı 58 guruş	Kura-i Sarayözü 58 guruş	Kura-i Havyalı 58 guruş ³¹⁸

11 Cemâzi-yel-âhir 1243 (30 Aralık 1827) tarihi ile 10-20 Şa'bân 1245 (4-14 Şubat 1830) tarihleri arasındaki dönemi kapsayan tevzi defteri kaydında mahallelerin hissesine düşen ücret toplam da 58.874,5 kuruş, köylerin hissesine düşen ücret de 44.942,5 kuruştur. Mahalle ve köylerden tahsil edilen para 103.817 kuruştur. Tevzi defterine kaydedilen toplam masraf 105.876 kuruş iken mahalle ve köylerden tahsil edilen ücret 103.817 kuruştur. Muhtemelen bu eksiklik tabloda verilen bazı köylerden ücret alınmadığından kaynaklanıyor olabilir. Bu da bize ücret alınmayan köylerin ya ekonomik durumlarının iyi olmadığı ya da köyde yerleşik yaşayan hane sahiplerinin olmayışı gibi nedenler düşünülebilir. Bir sonraki yıla ait tevzi defteri kaydı 1 Rebî-ül-evvel 1246 (20 Ağustos 1830) tarihlidir. 10-20 Şa'bân 1245 (4-14 Şubat 1830) tarihinden 1 Rebî-ül-evvel 1246 (20 Ağustos 1830) tarihine kadar olan dönemde Çorum'da kayıtlara geçen toplam masraf 62.102,5 kuruştur.³¹⁹ 1247 (1831) yılına ait olan tevzi kaydı 11 Sâfer 1248 (10 Temmuz 1832) tarihine kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde kayıtlara geçen toplam masraf 123.803 kuruştur.³²⁰ 1754 numaralı Çorum Şer'iyye sicil belgelerinin son tevzi defteri kaydı Muharrem 1249 (Mayıs-Haziran 1833) tarihlidir. Bu tarihte toplam masraf 89.032,5 kuruştur.³²¹ 1242 (1824-1825) tarihinden 1249 (1833-1834) tarihine gelene kadar 6 ay aralıklar ile kaydedilen Çorum tevzi defterinin bir diğer örneği aşağıda ki gibidir:

“Oldur ki işbu iki yüz kırk iki senesinde mâh Rebî-ül-âhirin evâsıtında olan salyânededen hâric ez-defter sene-i mezkûrun Şevvâl-i şerifin on üçüncü gününe gelene kadar vukû bulan salyâne defteridir ki ber vech âti zikr olunur. Fi 13 Şevvâl Sene 1242”.

³¹⁸ ÇSS, 1754, s.191-2.

³¹⁹ ÇSS, 1754, s.192.

³²⁰ ÇSS, 1754, s.256.

³²¹ ÇSS, 1754, s.287-1.

Tablo.26. 1242 Senesine Ait Tevzi Defteri Kayıt Örneği

Mürur tezkiresi hakkında sadrazam Tatar Mehmed Ağa velinnâim emirnamesiyle geldikte hizmetinden hissemize musib	00130 guruş
Merzifonlu Kurd oğlu Ali Efendi ..?...giderken dört cebelüye bir gece konak baha	00020 guruş
Hacı Hamza menzilci yüz başı enam 650 guruş, mukaddem temessükten fazla 45 guruş	00695 guruş
Derbent bekçisine verilen mutadiye	00200 guruş
Sivas'ın asker mansurunun üzerinde gelen Kavas başıya kahve 6 kıyye 50 guruş, duhan 12 kıyye 30 guruş, torba baha 2 guruş	000200 guruş
(Toplam)	01.127 guruş
Asakir-i mansure üzerinde hayta başı ve Emin ağaya kahve 12 kıyye 100 guruş ve duhan 12 kıyye 30 guruş, torba baha 4 guruş, Niğde'ye getürene ücret 3 guruş	00139 guruş
Yolda vefat iden asakirin defnine masarifi	00012 guruş
Asakir-i mansurenin yüz başısı ve çavuşlarına mütesellim ağanın verdiği bahşiş	00155 guruş
Sivas valisi tarafından asakir-i mansure için gelen adamın hizmeti	00175 guruş
(Toplam)	01.608 guruş
Asakir-i mezkûrun bir aded hastasına yigirmi beş gün konak baha 35 guruş ve Amasya'ya götüren adama ücret 15 guruş	00050 guruş
Sivas hayta başısı asakir ile Abdalata dan gelen çavuşuna verilen kahve (?) Abbas Ağanın konağına kira	00025 guruş
Asakir-i mansure tahrir eylemek için Sivas vekil başısı devriye için gelen oda başıya devriye için ve oda başıya kahve duhan ve çavuşuna ve konak baha	00025 guruş 00440 guruş
(Toplam)	2.148 guruş
Usta Halil yediyle Sıklık yoluna mukaddem masarifi	00047,5 guruş
Asakir-i mansure tahrir için emirname getüren adama ve mübaya halas alınmak için der aliyede verilen masarıfdan hissemize musib	00495 guruş
Kasap başı ağanın çukadarı akçe kabzına geldikte altı atluya iki gece konak baha Ilıcaya kadar iki atlu cebelüye verilen	00065 guruş
Duhan gümrüğü getüren tatarla hizmet 50 guruş iki gece konak baha emri sureti getürdükde	00059 guruş
(Toplam)	02.809,5 guruş
Mürur tezkiresi için emri getüren sadrazam çukadarı Ali Ağa'ya verilen hizmetden hissemize musib	00175 guruş
Koca Ahmed'in kızını Amasya'ya götüren adama ücret ve kira	00015 guruş
Sivas'dan kazaya gelen üç avratın üzerinde gelen üç atluya konak baha 15 guruş, üç gün konak baha 7 guruş ....mekse(?) kadar bargir kira	00040 guruş
Sivas'dan gelen asakir-i mansureyi Sungurlu'ya kadar cebelüyesine	00130 guruş
(Toplam)	03.129,5 guruş
Nefs-i Çorum asakirinin evvel giden doksan bir neferin beher nefer on beş guruşdan verilen harçlık	1365 guruş
Sancakdarına verilen	00055 guruş
Kırk bir asakire aba baha	00410 guruş
Çavuşuna verilen	35 guruş
(Toplam)	05.034,5 guruş
Asakir-i der aliyeye getüren Hacı Ahmed ve kavaslara ücretlerinden hissemize musib	01.445 guruş
Hacı Hasan Ağa Tokat'da Mehmed Paşaya esb götürdükde harçlık 100 guruş, esb baha 700 guruş, kantariye ve çuval va kalanı 16 guruş	00916 guruş
İkinci defada Hacı Abdullah ile giden kırk beş neferin on beş guruşdan harçlık	00675 guruş
Yigirmi dokuz nefere aba baha	00290 guruş
(Toplam)	08.360,5 guruş
Çavuşa verilen	00055 guruş
Hacı Abdullah askeri der aliyeye götürmek için harcırahından hissemize musib	01.115 guruş

Ta'lim ustasına verilen evvela	00025 guruş
Devletlü Mehmed Paşanın asker için gelen tatarına hizmet ve konak masarısı	00055 guruş
(Toplam)	09.610,5 guruş
Altun emriyle gelen hacedan-ı divan-ı hümayundan Mehmed Dâniş Bey hizmetden hissemize musib	00325 guruş
Ser asker emrini Osmancığa kadar götürülen tüfenkçiye ücret	00015 guruş
Der Aliyeye asakir-i mansurenin duhulu ve makbulu haberün getüren tatarı mecede verilen	00030 guruş
Der Aliyeye askeri götürüb gelen Ali Kavas Musa Kavasa verilen	00020 guruş
(Toplam)	10.000,5 guruş
Talimciye hilat baha 50 guruş ve harçlık 50 guruş	00100 guruş
İki çavuşlara ve kâtip Mustafa efendiye üç adet hilat baha	00150 guruş
Davulculara mahiye	00060 guruş
Aksöğüde giden davulcularına ve ta'limciye ve katibiyye bir mah matbu masarısı	00150 guruş
(Toplam)	10.460,5 guruş
Ömer Ağa ile giden otuz dört asakire aba baha	00340 guruş
Sancakdarına	00050 guruş
Çavuşuna verilen	00045 guruş
Mustafa on başıya verilen	00015 guruş
(Toplam)	10.910,5 guruş
Elli nefer on beş guruşdan harçlık	00750 guruş
Ömer Ağa asakiri der aliyeye götürür iken harcırahından hissemize musib	00750 guruş
Sivas'dan sonra gelen asakirin üzerinde gelen Hacı Murad Ağaya kahve 6 kıyye 50 guruş, duhan 9,5 kıyye 22,5 guruş, 5 kıyye kahve 3 kıyye 25 guruş, duhan 3 kıyye 7,5 guruş, yüz başıya kahve 2 kıyye 175 guruş, kavasa kahve 2 kıyye 17 guruş, Akpınar mahallesinden 14 guruş	00212 guruş
Göncü ....mevzininin (?) odasının tamir masarısı	00020 guruş
(Toplam)	12.642,5 guruş
Def'a Sıklık suyunun masarısı 30 guruş ve Çomar suyunun masarısı 20 guruş	00050 guruş
Mübâyacı ağaya verilen esb kıymetinden musib	00290 guruş
Sivas'dan taksit için defter getüren tatarın hizmetinden musib	00065 guruş
Kırk iki senesinde Sivas valilerine tertib kılınan taksit-i saniden musib	00640 guruş
(Toplam)	13.687,5 guruş
Kırk iki senesinde Çorum taksit-i salisden musib	00294 guruş
Çorum'un Aksöğüde giden asakirin İskilibe kadar on altı menzil bar gir	00080 guruş
İki defa bargirlerin götürmesine Sungurlu'ya 14 guruş bir de Osmancığa 7,5 guruş	00022,5 guruş
Kuraların asakirine beher yevm verilen nan-ı aziz	00390 guruş
(Toplam)	14.474 guruş
Asakir tahrir iderken Mustafa Efendiye kahve 8,5 kıyye 70,5 guruş, hatab 40 guruş, mum 11 guruş, tahmiye 2 guruş, kahve kise 2 guruş fincan ...?...	00130 guruş
Asakire beşer gömlek	00028 guruş
Osmancık ve Hacı Hamza .....?....içün gelen defterdar çukadarı dört atlu sade at 3,5 guruş, üç iki gece konak baha	00030 guruş
Kayseriden gelen madene giden haseki ağaya dört atlu sade üç at iki gece konak baha	00055 guruş
(Toplam)	14.717 guruş
Nakli yekün	14.717 guruş
Hacedan-ı divan-ı hümayundan Osman Nuri Efendiye iki gece konak baha	00120 guruş
Sivas valisi devletlü Mehmed Paşa'nın Kavasbaşı Ali Ağa der aliyeden gelirken sekiz atlıya konak baha	00040 guruş
Sivas valisinin İskilibe giden iki kavaslarına bir gece konak baha	00010 guruş
Bağdad'dan gelüp Galip Paşaya kağııyla gelen üç atlıbaşına bir gece konak baha	00015 guruş
(Toplam)	14.902 guruş

Cöhce Memiş ile Merzifon'a kadar iki bargir gülabi kızına kira 15 guruş, Memiş'e ücret 10 guruş	00025 guruş
Sarayın kilarına kalay 4 kıyye 60 guruş, usta diye 30 guruş, baca tamirine usta diye kireç 15 guruş	00105 guruş
Sarayın harab olan yatakların ağaların fevtini ve kırmızı veremi (?) kasarlı .....ve üstadiye	00110 guruş
Mübarek hak pay Abdülmecid Efendimizin dünyaya teşriflerin tebşirin getüren tatarı hizmet 25 guruş, bar gir kira 15 guruş, konak baha 6 guruş, İskilip tatarına verilen 25 guruş	71 guruş
(Toplam)	15.213 guruş
Kalede top şenliğine barud 18 kıyye 92 guruş, mehter ile topçuya bahşiş	00112,5 guruş
Ayniya akçesi tahsil iden adama ücret	00020 guruş
Asakire ayn aba yetmiş altı Tütünoğlunun ve on yedi yazıcı keferinin ve yedi zoretin (?)	01.228 guruş
Yüz doksan dörttakım urbaya beher takımı on yedi buçuk guruşdan ve yigirmi iki şubara altı yüz ...?....kenarı derbandan	03.596 guruş
(Toplam)	20.169,5 guruş
Bakırcıdan davul baz ve nefere ve alem ve top ve fincan tabağı kıymetleri	00060 guruş
Asakire iki yüz beş kilim yemeni	0695 guruş
Sancak masarifi üç adede patiska	00110 guruş
Der aliyeye giden esblere çuval kantariye ve asakire fincan kutusu ve .... nefere derpe ?	00057 guruş
(Toplam)	21.091,5 guruş
Debbağ esnaflarından alınan beş dürlü	00007 guruş
Sivas askerinin getüren arabacılar ücret	00015 guruş
Çorum askerinin kuralardan uşaklara yevmiye onar para her uşaga harçlık ve Osman Efendiye 400 para	00725 guruş
(Toplam)	21.838,5 guruş
Asakire verilen karban 5 guruş	00050 guruş
Rişte-i penbe gümrüğü için Sivas'dan gelen tatarı iki gece konak baha	00010 guruş
Delil başı çimenlikli Halil Ağaya bir gece beş atluya konak baha	00025 guruş
Saman baha	00800 guruş
(Toplam)	22.723,5 guruş
Kese baha	00025 guruş
Kağıd baha	00020 guruş
İttifak-ı ara ile karar gir bulan kırk iki senesinde ruz-ı hazeriye kasımına kadar taksit-i evveli	01.138 guruş
Emr-i âlilerin suretlerini yazan kâtiplere ücret	00035 guruş
(Toplam)	23.941,5 guruş
Sivas taksit için der aliyeye i'lam getüren saıye	00090 guruş
Der Aliyede askeri derya dan geçerken bab çukadarına ücret	00160 guruş
Ser asker mukaddem ...?....emriyle Mehmed Paşaya yapılan emirlerin der aliyede masarifi	00160 guruş
Hacı Ahmed der-âliyeye asâkir getürdükdde asâkir-i âm olana kadar meksinde masârifi	00191 guruş
(Toplam)	24.542,5 guruş
İç ağalarının durduğu konağa masârif	00040 guruş
Ramazan bayramı için Amasya'ya giden saıye	00015 guruş
Devletlü Ahmed Paşa efendimize ikramiye	02.500 guruş
Mora'ya memur olduğu hasebiyle bağça baha	02.500 guruş
(Toplam)	29.597,5 guruş
Mütesellim Ağaya tahsildariye	02.500 guruş
Kethüdayiye	00500 guruş
Ber mutad-ı kadim çayır harcı ve çadır tamirlerine	00120 guruş
Mübâyacı İbrahim Ağaya hesabdan dinimiz için mütesellim ağanın karz verdiği	02.000 guruş
(Toplam)	35.617,5 guruş

Kırk iki senesinde asakir bedeliyesinden hissemize musib	21.930 guruş
Hizmet-i mübaşiriye	05.000 guruş
Ayana nisf ücret	00150 guruş
(Toplam)	63.197,5 guruş
Saraydar Mehmed'e nisf ücret	00050 guruş
Kâtip efendiye	00050 guruş
Nakip efendiye mal çavuş	00060 guruş
Muhzıra	00015 guruş
(Toplam)	63.372,5 guruş
Maraşdan nakten eşya kıymet tenzil	02.940 guruş
Toplam	6.043,5 guruş
Mahallatdan ve kuralarından kesir	01.829,5 guruş
Hâkim efendiye	01.600 guruş
Kuralara iane ve ..?....	02.627 guruş
(Toplam)	664.930 guruş ³²²

1754 numaralı Çorum Şer'iyye sicil belgelerinde 1239-1249 (1824-1834) tarihleri arasında Çorum'a ait toplam masraf 1.181.880 kuruş olarak kayıtlara geçmiştir. 1239-1249 (1824-1834) tarihleri arasında Çorum'da birçok alanda harcamalar yapıldığı yukarıdaki verilen tablolardan görülmüştür. İdari, kamusal alan ve yönetici zümreleri için harcanan masraflar ayrıca değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda saray, mahkeme, ayân ve şehir kethüdası örnekleri ele alınmıştır.

Tevzi defterleri kayıtlarının verdiği bilgiler doğrultusunda kişilere ve kamu alanlarına yapılan harcamalar şöyledir: 27 Şevvâl 1239 (25 Haziran 1824) tarihi ile 13 Rebî-ül-âhir 1240 (5 Aralık 1824) tarihleri arasında Çorum'da sarayın harcamaları diye yazılan birçok kayıt mevcuttur. Saray; mutasarrıfların görevlerini icra ettikleri yerlerdir.³²³ Çorum mutasarrıfının çalışma yeri olan sarayın harcamaları ile ilgili örnekler; sarayın havlusunda olan ahurların tamirine tahta, cerek, mih ve üstadiye 13 kuruş, sarayda kethüdâ beyin odasına iki minder, bir döşek bahâ 29 kuruş, sarayın havlusuna müceddeden yapılan ahura tahta, evz, cerek, mih ve üstadiye, üç yemek tablası 15 kuruş, sarayda müceddeden yapılan 5 adetdöşek, 2 yorgan 1 yastık, 11 yün batman, çit astar kırmızı çarşaf, yogan yüzü ve üstadiye 185 kuruş, sarayın matbahına kiremit ve kereste üstadiye 14,5 kuruş, sarayın divân hânesine tamir için 6 adet ağaç, 90 adet tahta, debbân kiremidi, hazine odasının tamirine kireç, mih, üstadiye 125 kuruş, saraya alınan hasır 40 adet, 40 kuruş, sarayın mutfağının kaplarının kalaylanması 57,5 kuruş, sarayın kiremidi, 32 adet tuğla ustaya verilen yevmiye, mih, tahta 165 kuruş,

³²² ÇŞS,1754,s.78.

³²³ Örenç, a.g.m.,s.377.

saraya i'ane 500 kuruş olarak kayıtlardan örnek verebiliriz. 27 Şevvâl 1239 (25 Haziran 1824) ile 13 Rebî-ül-âhir 1240 (5 Aralık 1824) tarihleri arasında yani 6 aylık zaman içerisinde Çorum'da saray için yapılan harcamaların toplamı 1.146 kuruştur.³²⁴ 13 Rebî-ül-âhir 1240 (5 Aralık 1824) ile Muharrem 1249 (Mayıs-Haziran 1833) tarihleri arasında Çorum'da saray için yapılan harcamaların toplamı ise 2.310 kuruştur. Toplamda saray için 3.456 kuruş harcanmıştır. Tevzi kayıtlarına geçen bir diğer harcama mahkeme için olmuştur. 1239-1249 (1824-1834) tarihleri arasında Çorum'da mahkemenin masraflarının tutarı 272,5 kuruştur. Mahkeme masrafları içerisinde mahkemeye alınan hasır, mahkemenin tamiri gibi harcamalar yer almıştır.

Tevzi defterlerinde kayıtlara geçen bir diğer önemli masraf ayân ve şehir kethüdasına yapılmıştır. Ayânlar, memleketin ileri gelen kimseleri olarak adlandırılmıştır. Çoğunlukla yerel yönetimi ellerinde bulundurmuşlar, şehir ve kasabalarında hükümet görevlileri ile birlikte etkinliklerini devam ettirmişlerdir.³²⁵ Yaptıkları hizmetler karşılığında sancak halkı onlara duruma göre belirli miktarda ücret ödemişlerdir. Bu ücrete ayâniyye denilmiştir. Çorum Şer'iyye sicil belgelerinde kayda geçen tevzi defteri masraflarında ayânlara ödenen ücretler de kaydedilmiştir. Böylece Çorum'da ayân nüfusu varlığından bahsetmemiz mümkün olmaktadır. 6 aylık dönemler halinde kaydedilen tevzi defterlerinde her altı ayda ayâna 500 kuruş ödendiği kaydedilmiştir. Ayânın Çorum'dan bir yıllık elde ettiği gelir 1.000 kuruştur. 1240 ile 1249 (1825-1834) yılları arasında 9 yılda ayâna toplamda 4.500 kuruş Çorum'dan ödeme yapıldığı görülmüştür.

Çorum'da şehir kethüdasına ödenen ücretlerin durumunu da yine her altı ayda bir kaydedilen tevzi defterlerinden öğrenmemiz mümkün olmaktadır. Bu kayıtlara göre şehir kethüdasına her altı ayda 150 kuruş ücret ödenmiş 9 yıllık süre içerisinde Çorum'da şehir kethüdasına ödenen toplam miktar 1.350 kuruş olmuştur. Şehir kethüdası ile ilgili Musa Çadircı'nın *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı* adlı kitabında Anadolu'nun belli başlı şehirlerinde âyanların yanı sıra şehir kethüdalarında görev yaptığı bilgisi verilmiştir. Çorum'da hem ayân nüfusunun hem de şehir kethüdasının görev yaptığı şehirlerarasında yer almıştır. Yine

---

³²⁴ ÇŞS, 1754, s.3.

³²⁵ Çadircı, a.g.e.,s.33.

kitabta şehir kethüdasına bazı yerlerde “şehir emini” denildiğine değinilmiştir.³²⁶ Şehir kethüdasına Çorum’da şehir ağası denildiği de görülmüştür. Tevzi defteri kayıtlarında “şehir ağasına ücret”³²⁷ ifadesi bize Çorum’da şehir kethüdasına şehir ağası denildiğini ispat etmektedir.

Tablo.27. Tevzi Defterine Göre Çorum’un Masrafı (1824-1833)

Tarih	Masraf Miktarı (Kuruş)
13 Rebî-ül-âhir 1240 (5 Aralık 1824)	26.370,5 kuruş
1 Zi-l-kâ`de 1240 (17 Haziran 1825)	33.522 kuruş
23 Cemâzi-yel-evvel 1241 (3 Ocak 1826)	35.244 kuruş
1241 (1826)	40.999,5 kuruş
10-20 Rebî-ül-âhir 1242 (11-21 Kasım 1826)	664.930 kuruş
11 Cemâzi-yel-âhir 1243 (30 Aralık 1827)	105.876 kuruş
1 Rebî-ül-evvel 1246 (20 Ağustos 1830)	62.102,5 kuruş
11 Sâfer 1248 (10 Temmuz 1832)	123.803 kuruş
Muharrem 1249 (Mayıs-Haziran 1833)	89.032,5 kuruş
Toplam	1.181.880 kuruş

³²⁶ Çadircı, a.g.e.,s.41.

³²⁷ ÇŞS, 1754, s.30.

V. BÖLÜM

MÜTEFERRİK KONULAR

1. ÇORUM YENİ HAMAMI

Osmanlı Devleti'nde hamamlar, külliye denilen ve bir bütünlük gösteren cami, imaret, kütüphane, medrese gibi yapıların yanında yapıldıkları gibi, tek olarak da inşa edilmiştir. Çoğunlukla bir külliye, hamam yapılacaksa inşaat yıllarca sürebildiği için işçilerin temizliğini sağlamak amacıyla öncelik hamam yapımına verilmiştir. Çorum'da gerek merkez ilçede, gerek ilçelerde çok eski tarihi hamamlar bulunmaktadır. Çorum merkezde bilinen hamam sayısı dört'tür. Bunlar: Ali Paşa Hamamı, (Yeni Hamam) Paşa Hamamı, Güpür Hamamı ve Çavuş Hamamı'dır. Ali Paşa Hamamı (Yeni Hamam) çarşı içerisinde saat kulesi yanında olan bu hamam Çorum'un en büyük hamamıdır. Bu hamam Erzurum Beylerbeyi iken vefat eden Ali Bey tarafından yaptırılmıştır.³²⁸ Yeni Hamam 1754 numaralı Çorum Şer'iyye sicil belgelerinde Yeni Hamamın tamiri ile ilgili bilgi vermektedir. 1 Şa'bân 1241 (11 Mart 1826) tarihinde Yeni Hamamın hamamcısı olan Hazinedar oğlu Ömer ile kardeşi Mustafa'nın vaktinde hamamın tamirini yaptıkları ve masraflarını tuttuklarına dair kayıtlar mevcuttur. Toplam masraf 202 guruştur.³²⁹

2. ÇORUM'DA RAMAZAN AYI

Ramazân ayının başlangıcı ve bitişi ile Kadir gecesinin ne zaman olduğunu tespit etmek zamanın koşullarında hilalin gökyüzünde görülmesi ile anlaşılmaktaydı. Hilal gökyüzünde görüldüğü zaman gören kişiler şahitler ile birlikte kadının huzuruna çıkarlar ve hangi saatte gördüklerini beyân ederlerdi. Ramazân ayının başlangıç zamanının geldiğine dair bir örneği 1754 Numaralı Çorum Şer'iyye sicil belgelerinde de görmemiz mümkün olmuştur. 1 Ramazân 1241 (9 Nisan 1826) tarihli kayıt şöyledir:

“Gürre-i gârre-i matbâğ-i râna-i mâh-ı mübârek Ramazân-ı Şerîf işbu bin iki yüz kırk bir senesi yevm-i Cumâ gecesini akşam ezanı vaktinde yönü kibleye karşı hilâl rû'yet ve müşâhede iyledim deyü meclis-i şerde işhâd Mehmed bin Bekir ve Salih ibni Osman edâ-i şehâdet eylediklerinde mucibince yevm Cuma Ramazân-ı şerif guresine

³²⁸ Ahmet Samsunlu, “Osmanlı'da Hamam Mimarisi ve Kültürü- Çorum Ali Paşa (Yeni) Hamamı Örneği”, *Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu*, Çorum 2006, s.150.

³²⁹ ÇŞS, 1754, s.40-2.

hükmi şer'i olunduğu bu mahalle kaydı şûd. Fi Gûrre-i Ramazân Sene 1241 Yevm-i Cuma."³³⁰

Böylece 1241 (1826) senesinde Ramazân ayı Nisan ayına tekâbül etmiştir. Müslümanlar tarafından önemli ve mübarek kabul edilen Ramazân ayı şer'iyeye sicil belgelerine kaydedilmiştir. Buradan kadının görevleri arasında önemli ay, gün ve gecelerin takibinin yaptığı sonucunu da çıkarmamız mümkündür.

3. EĞİTİM, ÖĞRETİM

İncelemiş olduğumuz 1754 numaralı Çorum Şer'iyeye sicil belgeleri 1824-1838 tarihleri arasında kapsamaktadır ve bu tarihler arasında tahtta bulunan padişah II. Mahmud'tur. II. Mahmud devletin içinde bulunduğu zorlu dönemi geride bırakıp devletin ihtişamlı dönemlerindeki günlerine dönmesi amacıyla her kurumda yenileşmeye, değişmeye durumu kurtarmaya çalışmıştır. Eğitim alanında yapmış olduğu çalışmalarda yadsınamaz türdendir. II. Mahmud yapmakta olduğu ıslahatların teminatını bu ıslahatların manasını ve önemini kavrayacak, koruyacak nesillerin yetiştirilmesi ile mümkün görmüştür. Bu amaçla eğitimi bir halk hizmeti olarak görmüştür.³³¹ Bu doğrultuda Sultan II. Mahmud 1824 yılında bir ferman yayınlayarak ilköğretimi zorunlu hale getirildiği, okuma yazma öğrenmenin yanı sıra dini bilgilerinde öğretilmesi gerektiğini bildiren bir ferman yayınlamıştır. İlköğretim erkekler için zorunlu hale getirilmiş ve erkek çocuklar bu öğrenimi görmeden işe gönderilmesi yasaklanmıştır. 1826 tarihinde çıkarılan bir fermanla erkek çocukların sıbyan mektebini bitirmeden işe verilmemesi istenmiştir.³³² Zorunlu eğitimin kanununun 1824 yılında çıkarılmasından iki yıl sonra Evâhir-i Zi-l-kâ'de 1241 (16-26 Haziran 1826) tarihinde Çorum'a gönderilen bir fermanda, insanların İslamın esası ve binası olan ilahi kitabın hükümlerine, Hz. Peygamberin sünnet-i seniyesine, farz olan oruca bir müddetten beri gaflet ve cehalet içinde kaldıkları belirtilerek beş vakit namazın terk edildiği, ezanın camilerde okunmadığı, camilerin ve mescitlerin boş kaldığı, ulemadan olan bazı kimselerin bu durumu önlemeye çalışmadığı, ilmi hal öğrenmediklerinden ve öğretmediklerinden dolayı kendileri cahil kaldıkları gibi evlatlarının dahi cahil olmalarını düşünmeyerek hareket ettikleri kaydedilmiştir. Çocuklar da okula gönderilmemiş, gönderilenlerde altı

³³⁰ ÇŞS, 1754, s.40-3.

³³¹ Necdet Hayta-Uğur Ünal, *Osmanlı Devletinde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)*, Gazi Kitapevi, Ankara 2010, s.109.

³³² Ziya Kazıcı-Halis Ayhan, "Talim ve Terbiye", *TDVİA*, C.39, 2010, s.520.

yaşına gelir gelmez okuldan alınarak zanaât öğrenmeleri için işe verilmiştir. Belgede “*sabiler dahi küçükten cehaletle büyüyüp İslâm ve şariat ve din-i devletin ne demek olduğunu bilmeyerek...*”³³³ yetiyecek ifadesi devlet eğitim ve öğretimde sorumluluk alıp çocukların eğitimleri için düzenlemeler yaparak eğitilmiş, bilinçli nesiller yetiştirmeyi amaçladığı görülmüştür. Kadı, kadı naibi, müftü ve ulema, ayan ve mütesellimlere hitap eden fermanlarda bu kişilere önemli görevler yüklenildiği dinin emirlerinin yerine getirilmesi ve kötülüklerden kaçınılması amacıyla İslâmî esasların güzelce açıkça izah edilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu ikaz ve uyarılar eğer dikkate alınmazsa cezalandırılacağı, eğer gerekli görülürse de der-saadete bildirilmesi istenmiştir. Genç ihtiyar tüm ümmet-i Muhammed’in bilmedikleri dini meseleleri öğrenmeye teşvik edilmesi hem dünya hayatının hem de ahretinin kurtarılması için din-i İslâmî sıkı sıkıya bağlanması istenmiştir.³³⁴ Evâil Zi-l-hicce 1242 (5 Temmuz 1827) tarihinde gönderilen bir diğer fermanla da “*salâvât-ı hamseyi cemaâtle cami ve mescidde edâ ve salâvât-ı cumayı edâdan sonra sünnet-i müekkid dört rekât dahi edâ etmek üzere emr-i şerif*” gönderildiği ve durumun şehrin ileri gelenlerine duyurulması istenilmiştir. Daha önce gönderilen beş vakit namazın cemaatle kılınmasına dair uyarıların yeterli olmadığı, bazı insanların hâlâ gaflet içerisinde buldukları belirtilmiştir. Cuma namazında farz olan rekâtların kılındıktan sonra 4 rekât sünnetin terk edildiği görülmüştür. Bunun önüne geçebilmek için emirler gönderilmiş Cuma namazı edâ edildikten sonra camiden çıkılmaması sünnet namazlarının da edâ edilmesine dikkat edilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur.³³⁵ Osmanlı Devleti, toplumun ekonomik, sosyal, eğitim ve dini tüm yönlü yaşantısına vâkıf olmaya çalışmıştır. Göndermiş olduğu emir ve fermanlar ile toplumun eğitim ve öğrenim seviyesini artırmayı, cehaletini ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Bu amaçla ilim tahsil edilmesi için emirler gönderdiğine tanık olunmuştur.

---

³³³ ÇŞS, 1754, s.53-2.

³³⁴ ÇŞS,1754, s.53-2.

³³⁵ ÇŞS,1754,s.85-3.

SONUÇ

Şer'iyeye sicilleri içerdiği kayıtlar itibarıyla gerek bir şehrin konumunun belirlenmesi, sosyal yaşantısı, zirai üretimi, şehrin idari teşkilatı ve işleyişi gibi konulara dair analizler yapmaya imkân veren birinci el yazılı tarihi kaynaklarımızdandır. Ayrıca dönemin siyasi, askeri, sosyal ve iktisadi meselelerine de açıklık getirmektedir. Çorumda bu kaynaklara sahip şehirlere biridir. Çorum sicilleri üzerine yapılmış yüksek lisans çalışmaları bulunmaktadır. Bu çalışmalar ile ilgili bilgiler metin içerisinde verilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin sosyal, ekonomik ve hukuki tarihine küçük de olsa bir katkı sağlamak düşüncesi ile 1754 Numaralı Çorum Şer'iyeye Sicil belgelerine dayanarak Çorum'un sosyal ve ekonomik tarihi ile ilgili değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu sicil Çorum'a ait olup H.1240-1254 (M.1824-1838) tarihlidir. Sicilin 1240-1241 yılları Ahmet Yaramış tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. Diğer yılları ise tarafımızdan çalışılmıştır. Bu defterin öncelikle transkripsiyonu yapılmış, daha sonra konularına göre tasnifi yapılarak değerlendirilmiştir.

Defter, Çorum'un örf ve adetlerinden günlük yaşamlarına dair birçok konuda bilgi edinmemizi sağlamıştır. XIX. yüzyılın ilk yarısında Çorum'da aile yapısı ile ilgili bilgileri evlenme, boşanma, miras, gibi davaların mahkemeye intikal etmesi ile öğrenmemiz mümkün olmuştur. Çorum'da evlenme ve boşanma nasıl gerçekleşmiştir, miras nasıl taksim edilmiştir vb. konularla ilgili bilgi sahibi olunmuştur. Çorum Şer'iyeye Sicil Defteri, Çorum ve çevresinin sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi durumu hakkında bilgiler vermektedir. Çorum ve çevresindeki mahalle, köy yerleşim yerlerinin isimleri ve Çorum'da yaşayan aşiretlerin isimleri defterde yer almaktadır.

İncelemiş olduğumuz şer'iyeye sicilinde Çorum'da yönetici sınıf içerisinde ön plana çıkan önemli kişiler tespit edilmiş ve bunlar tablo halinde gösterilmiştir. Bu kişiler arasında mutasarrıf, kadı, nâib, müftü, nakîb-ül-eşrâf kaymakamı gibi görevliler bulunmaktadır Ayrıca tevzi defteri kayıtlarının incelenmesi sonucu ayân ve şehir kethüdası gibi kişilerinde Çorum'da var olduğu görülmüştür. Sicilde Çorum'un ekonomik hayatı ile ilgili yaptığımız incelemeler de bize önemli bilgiler vermektedir. Çorum'dan talep edilen çeşitli vergilerin yanı sıra Osmanlı Devleti'nin içinde

bulunduğu günün koşullarında talep ettiği asker bedeli, buğday bedeli gibi vergilerin orum'dan talep edilmesi orum'un merkez hükümet için önemli bir gelir kaynağı olduğunu göstermektedir. Buğday bedeli talebinin yanı sıra buğdayın kendisinin - İstanbul'un iaşesi için- gönderilmesi orum'un önemli bir ziraat mahali olduğunu göstermiştir.

şer'iyye sicilleri Osmanlı Devleti tarihinin araştırılması için önemli kaynaklardan birisidir. orum ile ilgili yapılmış çalışma da bölge ile ilgili yeni bilgiler elde edilmesine imkân tanıyacaktır. Bu çalışmada yer alan bilgiler 19. Yüzyılın ilk yarısında orum'un içinde bulunmuş olduğu durum ile günümüz orum'un karşılaştırılmasına imkân verecek bilgiler içermektedir.

KAYNAKÇA

Kaynak Eserler

Çorum Şer'iyye Sicili (ÇŞS), Defter No:1754, H.1240-1253. (Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesinde Bulunmaktadır.)

Araştırma Eserler ve Ansiklopedik Maddeler

Akalın, Adnan, "İslam Hukuku Açısından Suçun Unsurları", *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, S. 10, 2013, ss.50-72.

Akgündüz, Ahmet, *Şer'iyye Sicilleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1988.

_____, "İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer'iyye Mahkemeleri ve Şer'iyye Sicilleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.14, 2009, ss.13-48.

Aktan, Hamza, "Miras", *TDVİA*, C.35, 2005, ss.143-145.

Aktüre, Sevgi, "19. Yüzyılda ve 20. Yüzyıl Başında Çorum", *Çorum Tarihi*, Çorum Belediyesi Kültür Yayını, 2015, ss.121-165.

Atar, Fahrettin, "Kadı", *TDVİA*, C.24,2001, ss.66-69.

Aydın, Mehmet Akif, "Mehir", *TDVİA*, C.28, 2003, ss. 389-391.

_____, "Osmanlı Hukukunda Kaza-i Boşanma Tefrik", *Osmanlı Araştırmaları*, S.5, 1986, ss.1-13.

Buzpınar, Ş.Tufan, "Nakibü'l Eşraf", *TDVİA*, C.32, 2006, ss.322-324.

Çadırcı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara 2013.

Demiryürek, Mehmet, "Kıbrıs Şer'iyye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'un İfaesinde Kıbrıs'ın Rolü (1750-1800)", *7.Uluslararası Türk Kültürü Kongresi, Bildiriler 1 İstanbul Tarihi: Medeniyetlerin Buluşma Noktası Olarak İstanbul*, Konya 2012, ss. 447-470.

- _____ , “Şeyh-i Seb’alılık Kurumu ve Osmanlı Esnaf Teşkilatı İçindeki Yeri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.66, 2013, ss.17-42.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitapevi, Ankara 2007.
- Dingeç, Emine, “Kütahya Gediz(Gedos) Şap Madeni”, *Belleten Dergisi*, C.LXXV., 2011, ss.135-157.
- Doğan, Esra, *13 Numaralı H.1314/M.1896 Çorum Şer’iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi),Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2009.
- Ekinci, Ekrem Buğra, “Osmanlı Devleti’nde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.13, S. 5, 2005, ss.417-439.
- _____ , “Osmanlı Hukukunda İzinname ile Nikâh”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S. 2, 2006, ss.41-60.
- Ertuğ, Hüseyin Nejdet, “Şer’iyye Sicillerine Göre Hicri 1137 (1724-1725) Senesi İstanbul’unda Osmanlı Ailesinin Evlenme ve Boşanma Verilerine Göre İncelenmesi”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, X/1, 2015, ss.75-107.
- Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı’da Kentler ve Kentliler*, Çev. Neyyir Kalaycıoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.
- _____ “İstanbul’un İaşesi ve Tekirdağ-Rodosçuk Limanı (16. ve 17. yüzyıllar)” *ODTÜ Gelişme Dergisi* 80 (1979), 139-154.
- Genç, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013.
- _____ , “Mukâtaa”, *TDVİA*, C.31, 2006, ss. 129-132.
- Gökbuğa, Ferdi, *H.1075-1076/M.1665-1666 Tarihli 124 No’lu Manisa Şer’iyye Sicili Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2008.
- Güçer, Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Tuz İnhisarı ve Tuzlaların İşletme Nizamı”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.23, S.1-2, 1963, ss.97-143.
- Güler, İbrahim, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnâf ve Zanaatkârları ve Sorunları Üzerine Gözlemler” *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, 2000, C.1, S. 2, ss.121-158.

- Gündoğdu, Abdullah, *Çorum'un 2 Numaralı Şer'iyye Sicili, Transkripsiyon ve Değerlendirme (H.1268-1280/M.1852-1853)*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1989.
- Güran, Tefik, *19.Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.
- Halaçoğlu, Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, TTK, Ankara 2014.
- Hayta, Necdet. Ünal Uğur, *Osmanlı Devletinde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)*, Gazi Kitapevi, Ankara 2010.
- İnalçık, Halil, *Devlet-i Aliye- Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.
- _____, *Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Sosyal ve Tarihi Cilt 1 1300-1600*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000.
- İpşirli, Mehmet, "Nâib", *TDVİA*, C.32, 2006, ss.312-313.
- _____, "Şeyhülislâm", *TDVİA*, C.39, 2000, ss.91-96.
- Kal'a, Ahmet, "Esnaf", *TDVİA*, C.11, 1995,ss.423-430.
- Kallek, Cengiz, "Narh", *TDVİA*, C.32, 2006, ss.387-389.
- Kazıcı, Ziya. Ayhan Halis, "Talim ve Terbiye", *TDVİA*, C.39, 2010, ss.515-523.
- Kenanoğlu, M.Macit, "Vergi", *TDVİA*, C.43, 2003, ss.52-58.
- Korkmaz, Şerif, *H.1255-1264 (1839-1847) Tarihli Çorum Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme*,(Yüksek Lisans Tezi),Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1995.
- Köksal, Osman, "Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hattı-ı Hümayunları", *OTAM*, S.19, 2006, ss.284-341.
- Köroğlu, Mehmet, "İslam Hukukunda Ölüm Cezasını Gerektiren Suçlar", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.43, 2015, ss.214-238.

- Kuşu, Selma, *Şer'iyye Sicillerine Göre H.1065-1079/M.1655-1669 Tarihleri Arasında Edirne'de Sosyo-Ekonomik Hayat*,(Yüksek Lisans Tezi),Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2009.
- Küçük, Levent, *Osmanlı Vergi Hukukunda Avarız Kavramı ve Avarızın İdaredeki Rolü*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- Kütükoğlu, Mübahat, "Narh" *TDVİA*, C.32, 2006, ss.390-391.
- Maden, Fahri, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları*, TTK, Ankara 2013.
- Maydaer, Saadet, "Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma (Bursa Şer'iyye Sicillerine Göre)" *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVI/1, 2007, ss.299-320.
- Mutaf, Abdülmecit, "Teorik ve Pratik Olarak Osmanlı'da Recm Cezası: Bazı Batı Anadolu Şehirlerindeki Uygulamalar", *Turkish Studies*, C.3-4, (Yaz 2008), ss.573-597.
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009.
- _____ "Kadı", *TDVİA*, C.24, 2001, ss.69-73.
- Örenç, Ali Fuat, "Mutasarrıf", *TDVİA*, C.31, 2006,ss.377-379.
- Özkaya, Yücel, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.
- Özkul, Ali Efdal, *Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi, 1726-1750*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.
- Pamuk, Şevket, *Osmanlı Türiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- Samsunlu, Ahmet, "Osmanlı'da Hamam Mimarisi ve Kültürü- Çorum Ali Paşa (Yeni) Hamamı Örneği", *Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu*, Çorum 2006, ss.147-170.
- Sahillioğlu, Halil, "Avarız", *TDVİA*, C.4, 1991, ss.108-109.
- Tabakoğlu, Ahmet, "İmdadiyye", *TDVİA*, 2000, C.22, ss.221-222
- Taner, Nejat, *Çorum 12 Numaralı Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi H.1304-1307/ M.1886-1889*,(Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2002.

Türkmen, Zekeriya, “Girit Adasını Osmanlı İdaresinden Ayırma Çabaları: Yunan İsyanını Takip Eden Dönemdeki Gelişmeler (1821-1869), *OTAM*, S.12, 2001,ss.219-244.

Uğur, Yunus, “Şer’iyye Sicilleri”, *TDVİA*, C.39, 2010, ss.8-11.

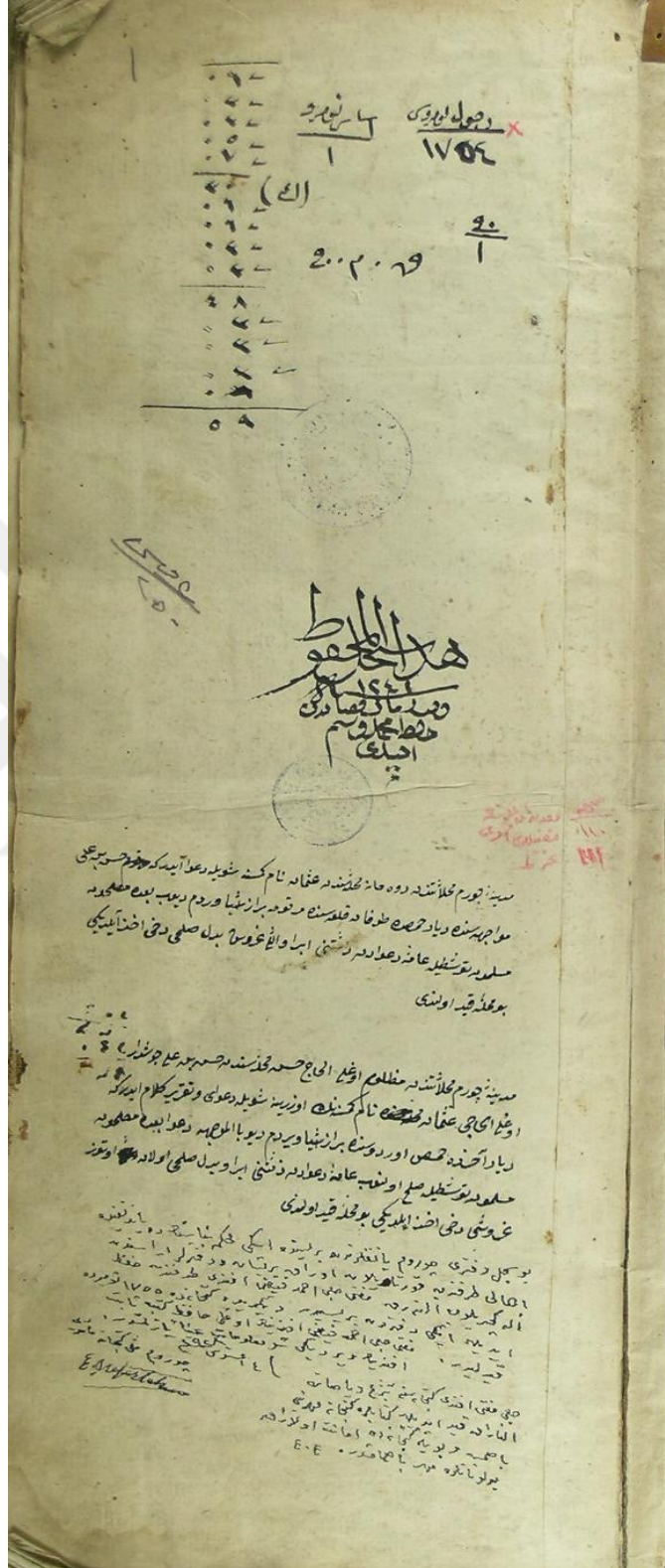
Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011.

Yaramış, Ahmet, *Çorum H.1240-1254/M.1824-1836 Tarihli Şer’iyye Sicilinin H.1240-1241/M.1824-1826 Yılları Arası Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1993.

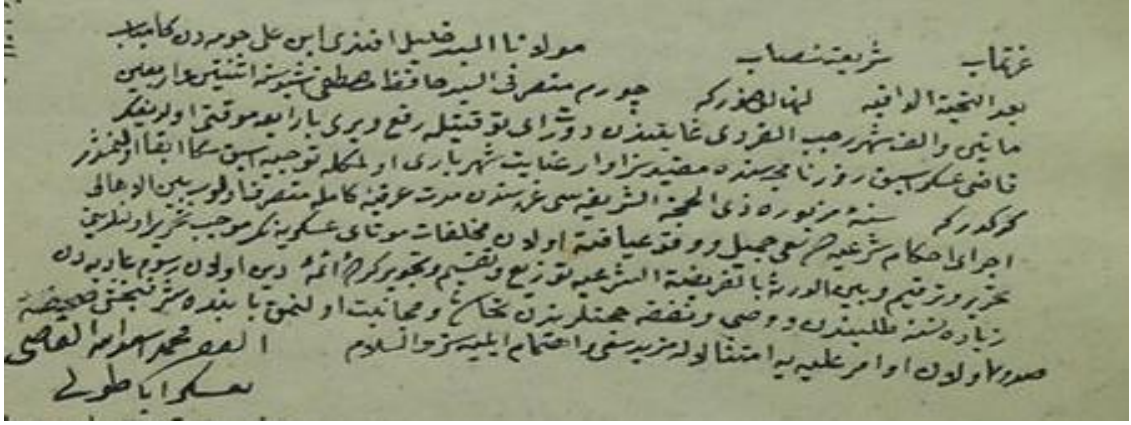
Yaşar, Filiz, *Yunan Bağımsızlık Savaşı’nda Sakız Adası*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2005.

_____, “Yunan İsyanında Osmanlının Rumeli’de ve Anadolu’da Aldığı Güvenlik Önlemleri: Tedâbîr-i Osmâniyye”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.32, S.2, 2015,ss.277- 297.

EKLER

EK-1: 1754 Numaralı Çorum Şer'iyeye Sicili'nin İlk Sayfası

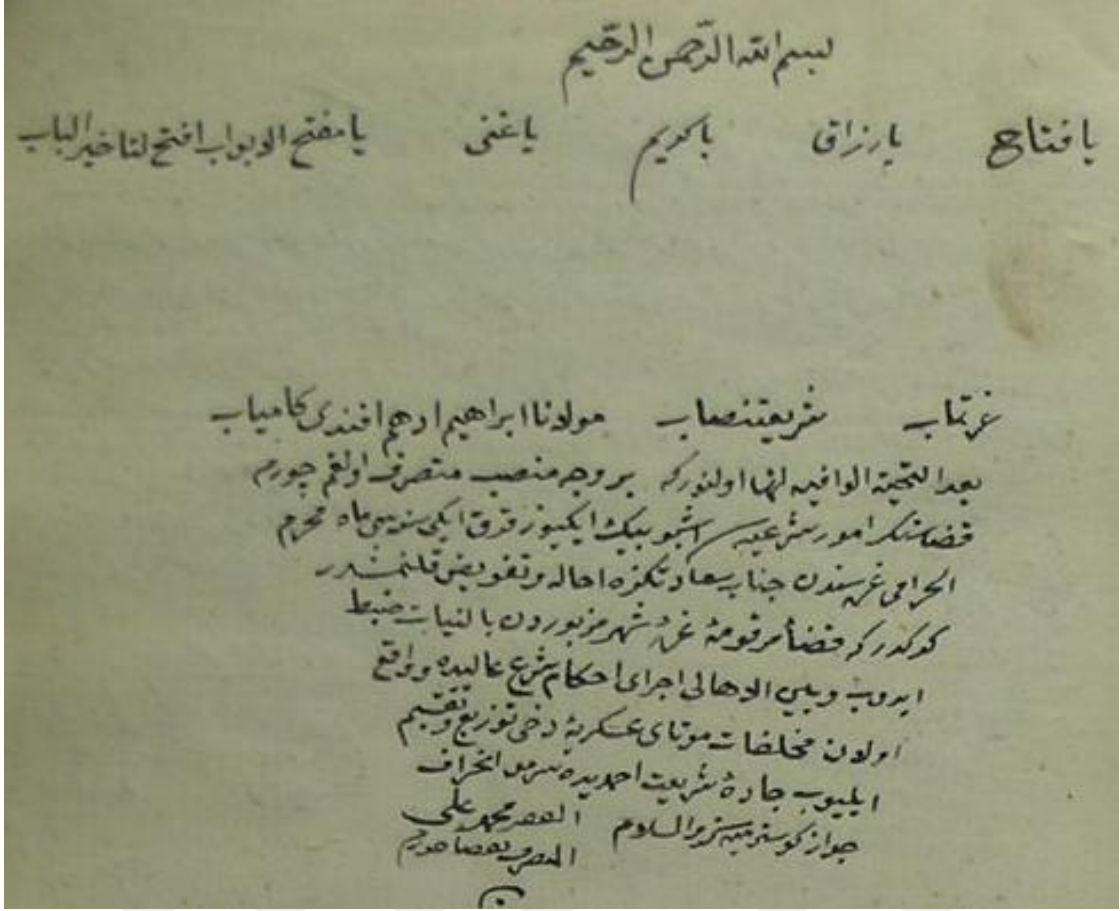

EK-2:Çorum'a Kadı Tayini Örneği

İzzet-meâb şeriât nisâb Mevlana Es-Seyyid Halil Efendi ibn Ali cumâdan kâm-yâb bâde-t tehiyyet-ül vâfiye inhâ olunur ki Çorum mutasarrıfı Es-Seyyid Hafız Mustafa işbu sene isneyn ve erbâin ve mieteyn ve elf şehr-i Receb-ül ferdi gayetinden dört ay tevkîyetle ref' ve yeri olduğun kazasker-i esbâk ruznâmçesinde mukayyed sezâ-vâr inâyet şehr-i yâri olmakla tevcîhî esbâk sana ibkâ olunmuşdur gerekdir ki sene-i mezbure Zi-l-hicce-üş şerifesi gurrasinden müddet-i örfiye-i kâmile mutasarrıf olub beyn-el ahâli icrâ-ı ahkâm-ı şer'iyede sâi cemîl ve vukû-yafte olan muhalledfât-ı mevtayı askeriyenin mûcib-i tahrir olanlarını tahrîr ve terkim ve beyne-l verese bi-l farizât-üş şer'iyeye tevzî ve taksim ve tecdit gerde-i eimme-i dîn olan rûsûm-ı adiyeden ziyade nesne talebinden ve vâsi ve nakafa hüccetlerinden tehâşi ve mûcânebet olunmak bâbında şeref bahs sahife sudur olan evâmîr-i âliyyeye imtisâlen le mezid sây ve ihtimâm iyleyesiz vesselâm.

El Fakir Mehmed Esadullah Anadolu Kazaskeri

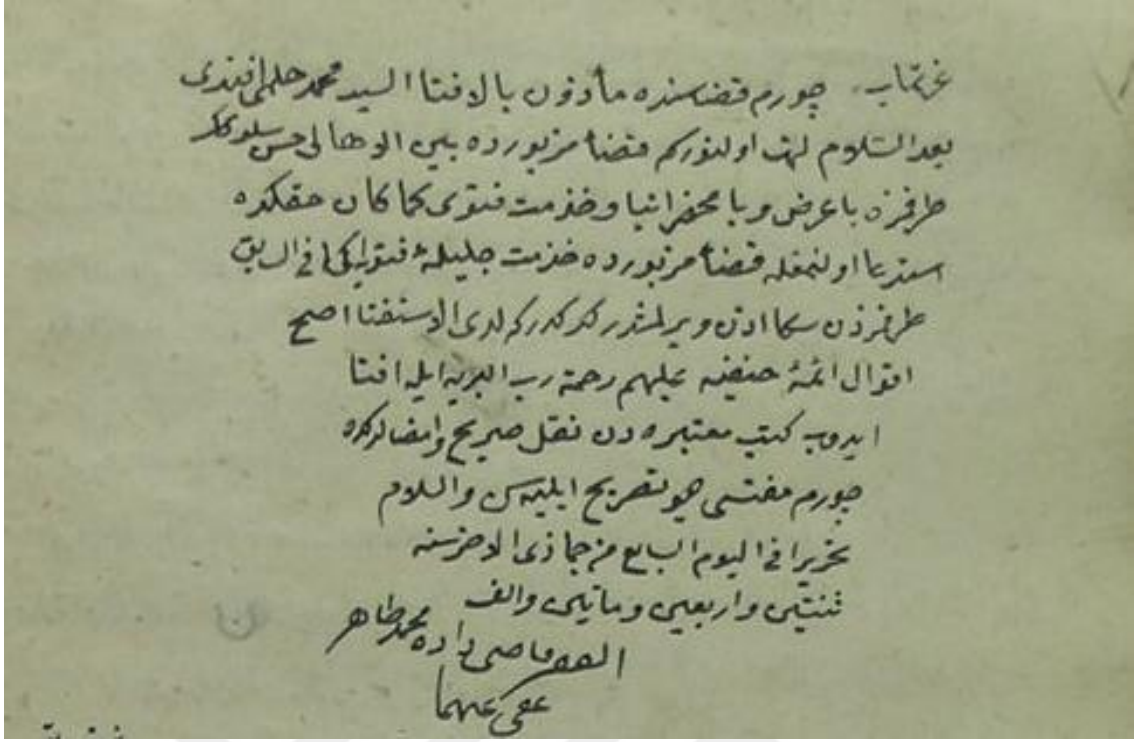

EK-3:Çorum'a Nâib Tayin Örneği

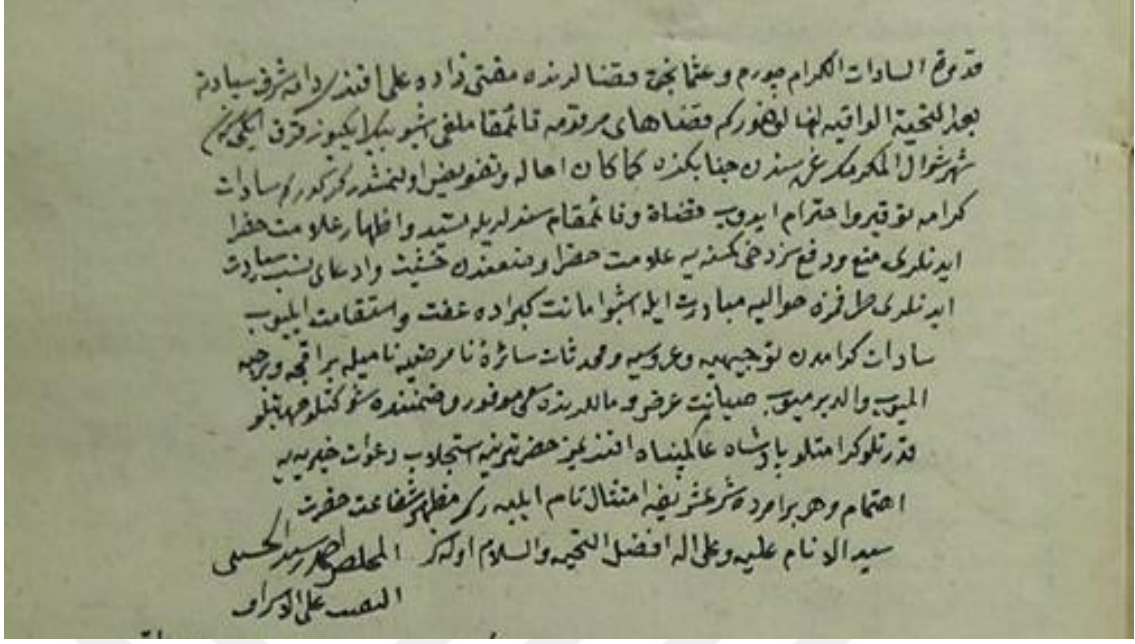
Bismillâhirrâhmanirrâhim

Ya fettâh, Ya Rezzâk, Ya Kerîm, Ya Ganîy, Ya miftâh-ül ebvâb fethün nâhir-ül bâb izzet-meâb şeriât nisâb Mevlana İbrahim Edhem Efendi kâm-yâb bâde-t tehiyyet-ül vâfiye inhâ olunur ki ber vech-i mansıb mutasarrıf olduğum Çorum kazasının umûr-ı şer'iyesi işbu bin iki yüz kırk iki senesi mâh-ı Muharrem-ül harâmı guresinden cenâb-ı saadetinize ihâle ve tevfiz kılınmışdır gerekdir ki kazâ-i merkûme-i gurre-i şehri mezbûrdan bâ-niyâbet zabt idüb ve beyn-el ahâli icrâ-yı ahkâm-ı şer'i âlide ve vâki olan muhallelât-ı mevtâ-yı askeriye dahi tevzî ve taksim iyleyüb care-i şeriât-ı ahmedide ser inhirâf cevaz göstermeyesiz ves-selâm El Fakir Mehmed Ali El Mutasarrıf Kaza-i Çorum.

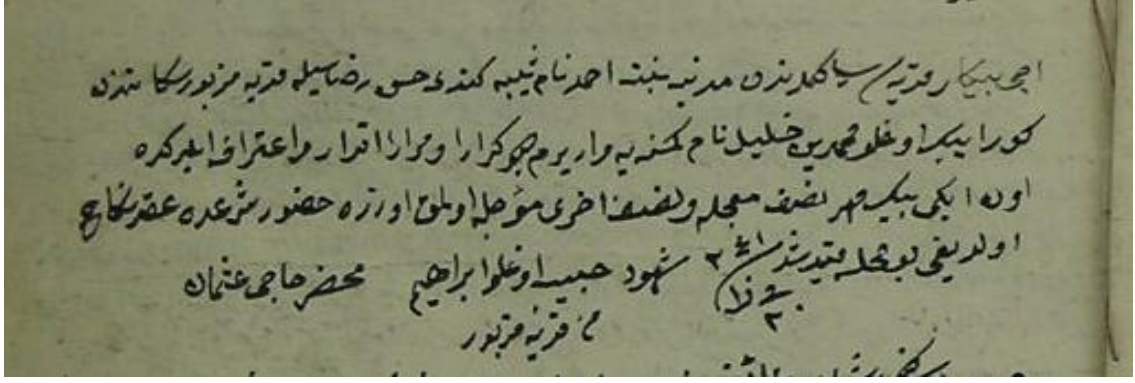
EK-4: Müftü Tayin Örneği

İzzet-meâb Çorum kazasında mezûn-ı bi-l iftâ Es-Seyyid Mehmed Hilmi Efendi bâde-s selâm inhâ olunur ki kaza-i mezbûrda beyn-el ahâli hüsn-i sülûkun tarafımıza bâ arz ve bâ mahzâr inhâ ve hidmet-i fetvâya kemakân hakkında istidâ olunmakla kaza-i mezbûrda hizmet-i celile-i fetvâya kemâfis sabık tarafımızdan sana izin verilmişdir gerekdir ki ledel istiftâ-i sâh akvâl-i eimme-i hanife aleyhimrahmete Rabb-ül berriyye ile iftâ idüb kütüb-i mutebereden nakl-î sarih ve imzalarında Çorum müftüsü deyü tasrif eyleyesün vesselâm tahriren fi-l yevmis seb'â min Cemâzi-yel-âhir sene sittin ve erbâin ve mieteyn ve elf. El Fakir Kadızâde Mehmed Tahir Anhüma.

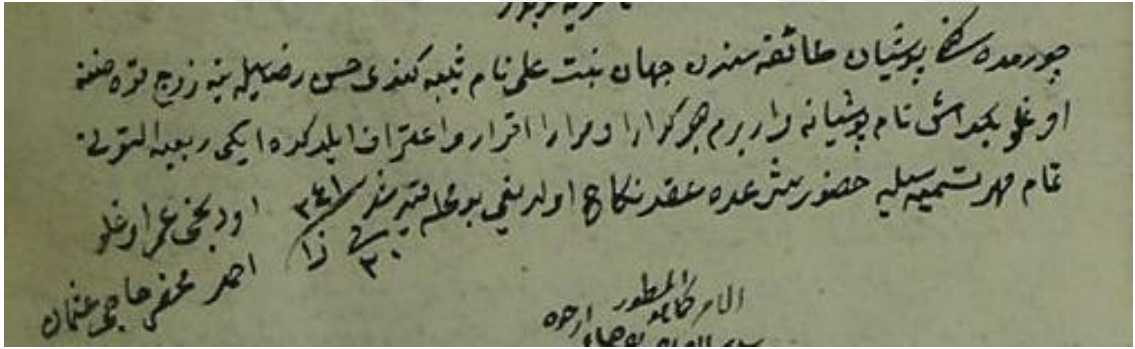
EK-5:Nakîb-ül-eşrâf Kaymakam Tayin Örneği

Kıdvet-üs saadât-ül kirâm Çorum ve Osmancık Kazalarında Müftü-zâde Ali Efendi dame şerîf siyâdete bâde-t tehiyyet-ül vâfiye inhâ olunur ki kazahâyı merkume kaimakamlığı işbu bin iki yüz kırk iki senesi şehr-i Şevvâl-ül mükerrerin guresinden cenâbınıza kemakân ihâle ve tefvîz olunmuşdur gerekir ki saadât-ı kirama tevkîr ve ihtirâm idüb kuzat ve kaimakam senedleriyle tesyîd ve izhâr alâmet-i hadra idenleri men ve def' siz dahi kimesneye alâmet-i hadra ve zımnından haşyet ve iddiâyı nesb-i siyâdet idenleri tarafımıza havaleye mübâderet ile işbu emânet-i kübrâda iffet ve istikâmet eyleyüb saadât-i kirâmdan tevcihiye ve arusiye ve muhaddesât-ı saire nâ marziyye nâmıyla bir akçe ve bir habbe almayub ve aldırmayub siyânet ırz ve mallarından sâi mezkuru zımnında şevketlü muhabbetlü kudretlü kerametlü padişah alempenâh efendimiz hazretlerine isticlâb-ı davât-ı hayriyeye ihtimâm ve her bir emirde şer-i şerife imtisâl tâm eyleyerek mazhâr-ı şefaât-i hazret-i seyyid-ül enâm âliye ve âli alel fazıla et-tehiyye ilticâ vesselâm olasız El Muhlis Ahmed Seyyid-ül Hüseyini En-Nakîb-ül-eşrâf.

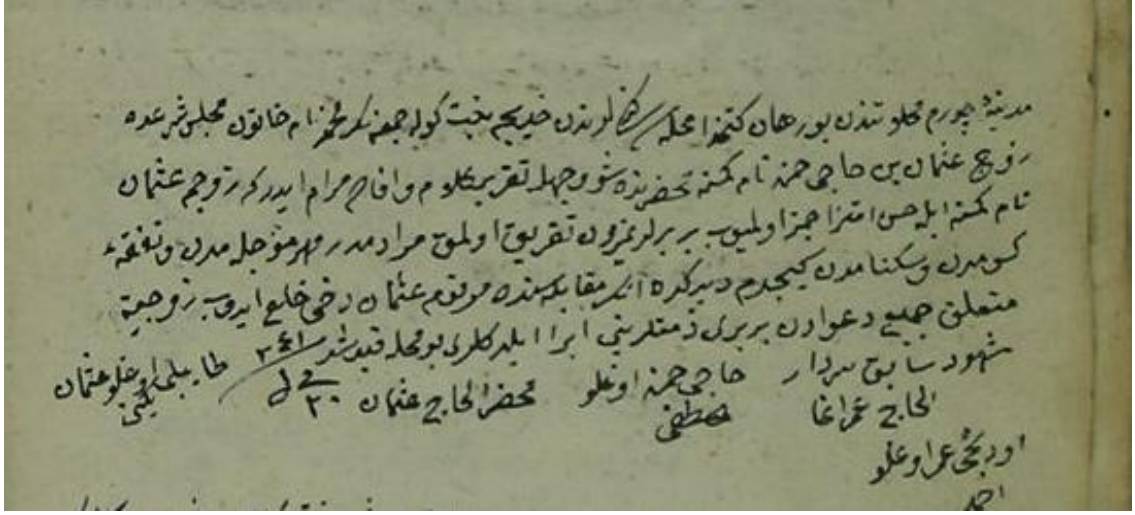
EK-6:Evlilik Kaydı Örneği

Acı Pınar Karyesi sakinelerinden Medine binti Ahmed nâm seyyibe kendü hüsnü rızâsıyla karye-i mezbûr sükkanından Kör İbik oğlu Mehmed bin Halil nâm kimesneye varırım deyü kirâren ve mirâren ikrâr ve itirâf eyledikde on iki bin mihr-i nısf muaccele ve nısf-ı aheri müeccele olmak üzere huzur-ı şerde akd-i nikâh olduğu bu mahalle kaydı şüd. Fî 20 Zi-l-ka'de Sene 1241. Şuhud: Habîb oğlu İbrahim min karye-i mezbur Muhzır Hacı Osman.

EK-7:Evlilik Kaydı Örneği

Çorum'da sakîne Puşiyân taifesinden Cihan binti Ali nâm seyyibe kendü hüsnü rızâsıyla yine zevc Kara Zenne oğlu Bektaş Puşiyâna varırım deyü kirâren ve mirâren ikrâr ve itiraf iyledikde iki rub altunu tamam mihr-i tesmiyesiyle huzûr-ı şerde akd-i nikâh olduğu bu mahalle kaydı şüd. Fî 20 Zi-l-ka'de Sene 1241. Oduncu Ömer oğlu, Ahmed Muhzır Hacı Osman.

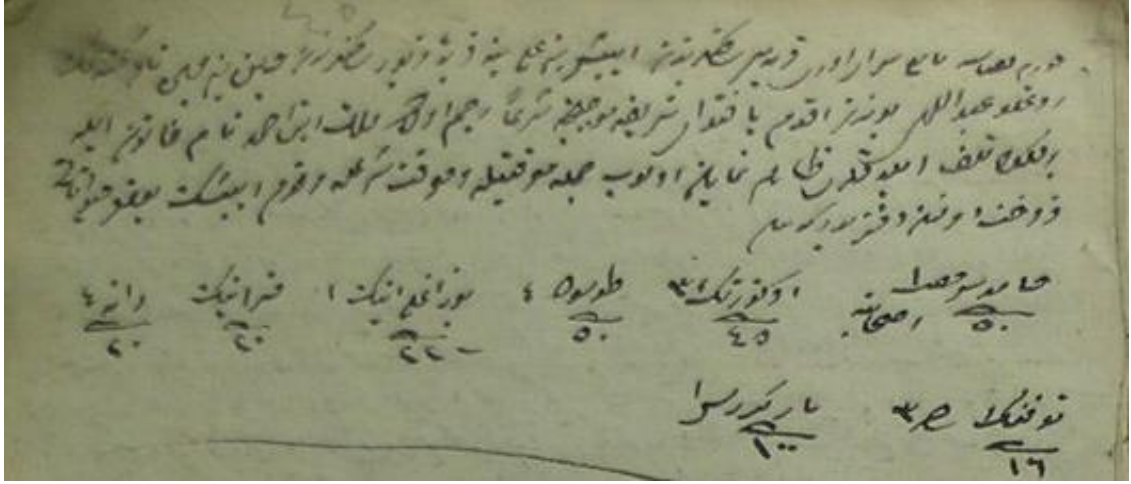
EK-8:Boşanma Kaydı Örneği

Medine-i Çorum Mahallatından Burhan Kethüda Mahallesi sakinelerinden Hadice binti köle Cuma'nın Mehmed nâm hatun-ı meclis-i şer' de zevci Osman bin Hacı Hamza nâm kimesne mahzarında şu vechle takrîr-i kelâm ve ifâde-i merâm ider ki zevcim Osman nâm kimesne ile hüsn-i imtizâcımız almayub birbirlerimizden tefrîk almak muradımdır mihr-i muaccelmeden ve nafaka-i kisvemden ve süknâmdan geçdim dedikde ânın mukâbelesinde merkûm Osman dahi hâl' idüb zevciyete müteâllik cem' davadan birbirleri zimmetlerini ibrâ iyledikleri bu mahalle kaydı şüd. Fî 20 Şevvâl Sene 1241. Şuhud-ı sâbık Serdar El hac Ömer Ağa, Hacı Hamza oğlu Mustafa, Muhzır El Hac Osman, Oruçcu Ömer oğlu Ahmed, Tabibli Yeğeni oğlu Osman.

جامع کبیر محکمہ
 مدینہ چورم محلا نندن جامع کبیر محکمہ کفر نندن ایکن بوندن اقدم با مرانہ تھ و فاتا ایرن قرہ کرد بان اوغلو
 عمر نام سند فانک و راستی زوجه متر و کم فاطمہ بنت محمد نام خانقون ایلد صلیبہ کبیر قیزی عایشہ و صلیبہ صغیر اوغلو
 محمد علیہ مختصر ولد یعنی لردی انشیر الد نور ظاہر و غایان اولمخلدہ متوقا نکر بزرگ سنن اولوق اوزرہ
 پنہم خانی قریبہ بر بایہ قہوہ خانہ نکرا و حج طریق طریق عامہ و بر طرف کلا کلمی اوغلو حاجی عتہا نکر
 قہوہ سنہ بوجورد ایلد محدود اولدن قہوہ عایشہ نام خانقون کندویہ اصالتہ و صغیر محمد ایلد علیہ
 وصایہ ایکسیر یوز سکسوز غوش محمد ایلد علیہ کندویہ اصابت ایرن یوز فرق غوش جمعا بیدی یوز
 غوش و یوز غوشی دخی فاطمہ نکر حصہ سنہ جمعا سکسوز غوش قہوہ خانہ مذکورہ بالاطوع و الرضا
 اد بالکرہ و الجزا جو کر زادہ حاجی مشتاق غایہ با تا بیع ایدوب اولدخی اشتر و قبول اید کرن صکرہ
 مشت بیع اولدن مبلغ مذکورہ ہر برابر مزاد و قبض اید کر دیوا قرا و اعتراف ایلد کلری بوجہ قہوہ
 اما حاجی عتہا نکر قہوہ ایلد حاجی مشتاق غایہ بیع اولدن قہوہ لرد کر ما بیندہ اولدن اسکہ درک مستقل
 حاجی مشتاق غایہ بیع ایلد یکسوز قہوہ نکر سکسوز غوش ہود علیہ حاجی و اعط ذام ابرشی اوغلو حافظ
 جامع کبیر مؤذن حاویش اوغلو ۳۳ حام احمد اوغلو الیہ علیا بکر افندہ
 سید حسن احد

EK-9: Miras Kaydı Örneği

Medine-i Çorum Mahallatından Camî-i Kebir Mahallesi sakinlerinden iken bundan akdem bâ merâllahü Teâlâ vefat iden Kara Kürdban oğlu Ömer nâm müteveffânın veraseti zevce-i metrûkesi Fatıma binti Mehmed nâm hatun ile sülbiye kebir kızı Aîşe ve Sülbiye sağır oğulları Mehmed ve Ali'ye münhâsır olduğu lede-ş şer'i -ül Enver zâhir ve nümâyân olmağla müteveffânın terekesinden olmak üzere penbe hanı kurbünde bir bâb kahvehanenin üç tarafı tarîk-i amme ve bir taraf Kaküllü oğlu Hacı Osman'ın kahvesine bâ hudud ile mahdûd olan kahve Aîşe nâm hatun kendüye asalen ve sağır Mehmed ile Aliye vesâyeten ikişer yüz seksener guruş Mehmed ile Ali'nin ve kendüye isabet iden yüz kırk guruş cem'an yedi yüz guruş ve yüz guruş dahi Fatıma'nın hissesine cem'an sekiz yüz guruşa kahvehâne-i mezkûru bi-t tav ver Rıza bi-l kura ve-l ceza Cücük zâde Hacı Memiş Ağa'ya batı bey' idüb ol dahi iştirâ ve kabul ittikten sonra semeni bey' olan meblâğ-ı mezkûru her birlerimiz âhz ve kabz iyledük deyü ikrâr ve itirâf iyledikleri bu mahalle kaydı şüd. Amâ Hacı Osman'ın kahve ile Hacı Memiş Ağaya bey' olan kahvelerin mâ beyninde olan ?..müstâkil Hacı Memiş Ağaya bey' iylediğimiz kahvenindir. Fî 3 Cemazi-yel-âhir Sene 1242 Şuhud: Hacı Vaiz Zâde Es-Seyyid Ali Ağa, Ebreş oğlu Hafız Bekir Efendi, Cami kebir müezzini Mustafa, Haviş oğlu, Ham Ahmed oğlu Seyyid Hasan.

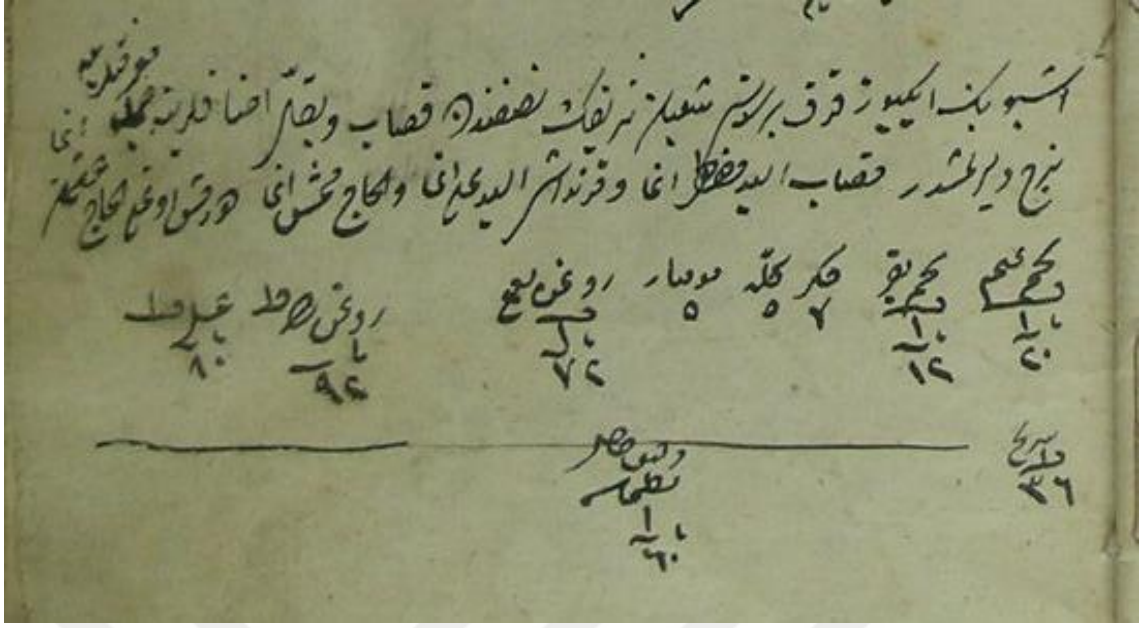

EK-10: Recm Kayıt Örneği

Çorum kazasına tabi Sarayözü Karyesi sakinelerinden işbu şer'e yine karye-i mezbûr sakinlerinden Hüseyin bin Hüseyin nâm kimesnenin oğlu Abdullah bundan akdem bâ fetvâ-yı şerife mücibince şer'en recm olan Melek İbni Ahmed nâm hatun ile birlikte telef eyledikleri zahir-i nümâyân olub cümle marifetiyle ve marifet-i şerle merkûm İbişin bazı metrukâtı fûruht olunan defteridir ki beyân

Tosun hisse 50 guruş Ashabına	Öküzünün 3 45 guruş	Tosun 4 50 guruş	Buzağlı İnek 1 22,5 guruş
----------------------------------	------------------------	---------------------	------------------------------

Kısır İnek 20 guruş	Dana 4 20 guruş	Tüfenk 3 aded 16 guruş	Bargir Re's 100 guruş
------------------------	--------------------	---------------------------	--------------------------

EK-11: Kasap Esnafına Verilen Narh Kaydı

İşbu bin iki yüz kırk bir senesi Şabân-ı Şerifin nisfından kasab ve bakkal esnaflarına cümle marifetleriyle narh verilmiştir. Kasab Es-Seyyid Mustafa Ağa ve karındaşı Es-Seyyid Ali Ağa ve El-Hac Memiş Ağa, Durmuş oğlu El-Hac Osman Ağa

Lahm-i ganem 1 kiyye 20 para

Lahm-i bakar 1 kiyye 16 para

Ciğer 7 para

Kelle 5 para

Mumbar 5 para

Revgan-ı şem 1 kiyye 72 para

Revgan-ı sade 1 kiyye 96 para

Asel 1 kiyye 80 para

Pirinç 1 kiyye 36 para

مال میرک شایسته بنکر امر شیر قیدیدر

تذوق القضاء و الحکام معدن الفضل و الکلام مولانا چورم قاصبی زیر فضلہ تدریس ربع ہمایونہ و اصل الحق
معلوم اولو کہ باخط ہمایونہ شوکت پور شاہانہ م مقاطعات خیرینہ خط فنڈن ضبط و ادارہ اولاد
مقاطعات کونہاہم سبجا عنذہ کاشن کدوش شاہانہ سے مقاطعہ اور پلردن چورم سبجا عنی دا خطنہ
اولاد اور پلر کہ میرک سبجلیفی بنوا یکونہ فرق انہی سہ مارنے ابتدا سندن فرق دوش سنہ کہ سبجا طغاینتہ
کلنجہ اوچ سنہ کامہ بروجہ امانت ضبط و ربط ایک اوپرہ ابراہیم زیر قدرہ عہدہ سنہ حالہ اولنہ
اولنگہ ذکا اولنان اور پلردہ میرک شایستہ فروختی کنزویہ مخصوص اولہ فرق ضبط و ربطی ہاوی امر شریف
اصداری حضور شاہانہ مذکور ملنزی و درخان کرکے امینی درگاہ معلوم قبویہ بنیلردن انفجار اولاد
والد کارم دام مجبہ بانقریرلہا انیکدن ناستہ قبویہ لری المراجہ صدر اسبق مقدمہ علی پش نکر سہو سبولہ
القی حررتہ سبذہ مجددا بنا و احیاء موقوفہ اولد یعنی جامع شریفی اوقاف سندن روم المیدہ کولنجہ قریبہ
واقع مارونہ شاہانہ سبیلہ انا طولیدہ کونہاہم ایا لندہ کاشن کدوش شاہانہ سے مقاطعہ لری سبجا عنی عام
خط فنڈن ضبط اولنہ اولد یعنی شاہانہ مذکورہ حاصل اولاد میرک شایستہ اور سب اولاد محللہ
نقل اولندہ میرک شایستہ فروخت اور لہ قج اضر کاشنہ فرجید فروختہ اولماق و ذکا اولنان
شاہجیلردن حاصل اولاد میرک شایستہ سبجیلری و دوش جیلری سرقہ ایا بعضی قضایم سبزا منسندن
الرق صیر فروخت ایدری اولد جہلم مال میںہ عدرا ایلدیلہ او عقولہ شاہ سبجیلری و دوش جیلری
یدلوزنہ مادامکہ امینندن مہور و معمولہ تذکرہ او ملیاندرہ فرجید شایستہ فروخت ایدر لمیوس
اکرا ایدری اولور کیم میرک ایچون کرت اولنہ و شاہانہ مذکورہ حاصل اولاد میرک شایستہ
تجیل و اور سب اولاد محللہ نقل اولندہ و اولنہ اولاد کمر کجیلر و سبضا بطا طندہ
کمر و باج و رسم نیات و رفت و دلایہ و قبیانامی و سبزا بہانہ ایلہ برانجہ و برجہ مطا ایلہ ایدر بلانکہ
شروط سندن ایدری و شاہانہ مذکورہ یہ مربوط اولاد محللہ فرہ حضار شری شایستہ و اندر شایستہ
سبع و فروخت اولنہ ہر کیم سبذہ بولنہ کیم اولور اولون شرط مقاطعہ اور نہ حفظا لفظاً
معرفت شو علم گرفت و بر علم وضع و تہذیب اولنہ اصحابہ دتھ اسم و رسمیلہ در علیہ بہ جز و علوم و لغوی
اور نہ او امر شریف و سبیلو کلدیکی قلمندن در کنارا و لفظیہ جہتہ عمل و حرکت اولنہ فرمان اولنہ
بنوا امر عالیانہ اصدار اولنہ اولنہ ایدری بر سوال خورد اولاد مذکور میرک سبجلیفی بنوا یکونہ
فرق ایک سنہ مارنے ابتدا سندن فرق دوش سنہ کلنجہ اوچ سنہ کامہ بروجہ امانت
ضبط و ادارہ موقوفہ حالہ اولنہ اولد یعنی سبجلیفی قاضی موئی ایسک منطوق امر شریفدن معلوم اولندہ
شاہجلیفی مذکورہ بموجب شرط موقوفہ خط فنڈن ضبط و ربط ایدر لمیوس خصوصہ فرجید اعشار وقت
ایک یا بندہ فرمان عالیانہ صادر اولنہ سبذہ حکم کو خط
وارد قدہ اولیا پدہ وجہ شروج اور نہ شرفیانتہ صدور اولاد سبذہ شریفیہ جلیفی
واجبہ الوتباع ولانہ الامتثالک صحتہ منصفیہ بلعامل اولہ سبذہ لیکر عادت شریفیہ اعشار قلم
تخطیۃ الیوم الحادی عشر شہر ذی القعدہ سنہ اثنی و اربعین و مائتین و الف

EK-12: Şap İltizam Kayıt Örneği

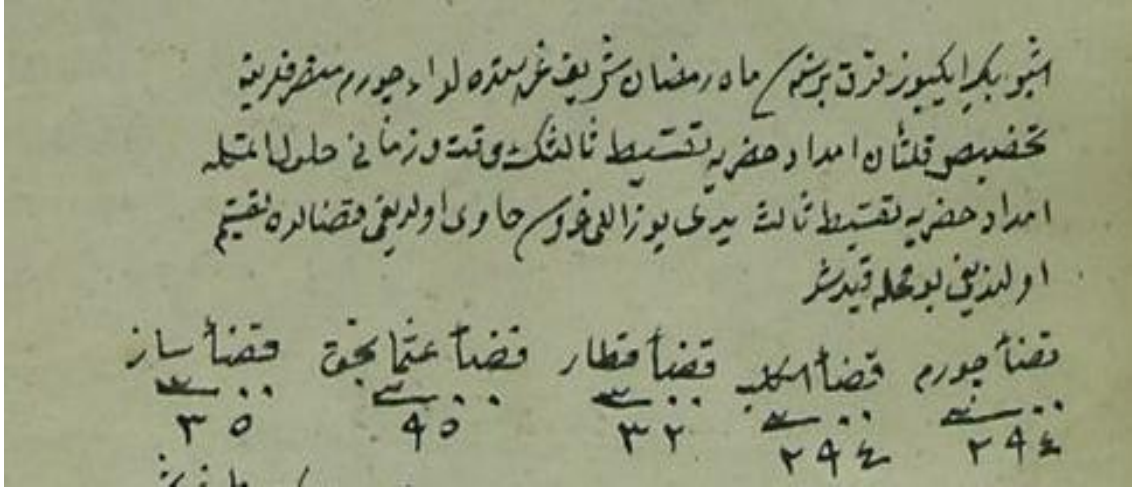
Şap İltizam Kaydının Transkripsiyonu

Mal mir-i şabının emrinin kaydır

Kıdvetün kuzat ve-l hükkam maâdan-ül fazıl ve-l kelâm Mevlana Çorum kadısı zide fazıla tevkî' refî' hümâyun vâsıl olucak malûm ola ki bâ hattı hümâyun şevket makrûn-ı şahânem mukataat hazinesi tarafından zabt ve idare olunan mukataatdan Kütahya sancağında kâin Gediz şabhânesi mukataası örülerinden Çorum sancağı dahilinde olan örülerin mir-i şabcılığı işbu iki yüz kırk iki senesi Mart'ı ibtidâsından kırk dört senesi Şubat'ı gayetine gelince üç sene-i kâmile ber-vech-i emânet zabt ve rabt eylemen üzere İbrahim zide kadre uhdesine ihâle olunmuş olmakla zikr olunan örülerden mir-i şabı fûruhtunu kendüye mahsus olarak zabt ve rabtını havî emr-i şerifim ısdarı hususunu şabhâne-i mezkuru mültezimi ve duhan gümrüğü emini dergah-ı muallam kapucu başlarından iftihâr-ül emâcid vel ekârim dame mecide bâ takrîr inhâ itmekden naşi kuyuda ledel müracaat sadır esbak müteveffa Ali Paşanın İslambolda altı mermer kurbünde müceddeden bina ve ihyâsı muvaffak olduğu cami-i şerif evkâfindan Rum ilide Gümilcine kurbünde vaki maruyete şabhanesiyle Anadolu Kütahya eyaletinde kâin Gediz şabhanesi mukataaları darbhâne-i âmirem tarafından zabt olunmuş olduğu ve şabhâne-i mezkurda hasıl olan mir-i şabı örüsü olan mahallerde nakl olundukda mir-i şabı fûruht olmadıkça aherin şabı min bâd fûruht olmamak ve zikr olunan şabcılardan hasıl olan mir-i şabı işçileri ve devecileri sirka ile bazı kazalarda bez emininden aldık deyü fûruht idüb ol vechle mal-ı miriye gadr eylemeleriyle o makule şab işçileri ve devecileri yedlerinde mademki emininden memhûr ve mamulün bih tezkiresi olmayanlara min bâd şab fûruht ittirilmeyüb eğer ideri olur ise mir-i için girift olunmak şabhâne-i mezkurda hasıl olan mir-i şabı gemilere tahmil ve örüsü olan mahallere nakl olundukda ve ol mahallerde olan gümrükçüler ve sair zabitan taraflarından gümrük ve bac ve resm-i fiat ve reft ve dellâliye nâmı ve sair bahane ile bir akçe ve bir habbe mutâlebe ittirilmemek şurutundan idüğü ve şabhâne-i mezkureye merbut olan mahallerde Karahisarşarki şabı ve Efrenc şabı bey' ve fûruht olunmayub her kimin yedinde bulunur ise her kim olursa olsun şurut-ı mukataa üzere hıfzen il nizam marifet-i şerle girift ve bir mahalle vaz ve temhir olunub eshâbı dahi ismi ve resimleriyle der âliyye arz ve ilâm olunmak üzere evâmir şerifim verile geldiği kaleminden der kenâr olunmakla mucibince amel ve hareket olunmak fermânım olmağın işbu emr-i âlişanım

isdâr ve irsâl olunmuşdur imdi ber minvâl-i muharrer livâ-i mezkûrun mir-i şabcılığı işbu iki yüz kırk iki senesi Mart'ı ibtidasından kırk dört senesi Şubat'ı gayetine gelince üç sene-i kâmile ber-vechi emânet zabt ve idaresi merkûma ihâle olunmuş olduğu sen ki kadı muma ileyhsin mantûk-ı emr-i şerifimden malumun oldukda şabcılık-ı mezkurun ber mucib-i şurut merkûm tarafından zabt ve rabt ittirilmesi hususuna mezîd itina ve dikkat eylemen bâbında fermân-ı âlişanım sadır olmuşdur buyurdum ki hükm-i şerifimle vardıkda ol babda vechi meşruh üzere şeref-yafte sudur olan işbu emr-i şerif-i celil-üş şân vacib-ül ittibâ ve lazım-ül imtisâlimin mazmunu münifi birle amel olasız şöyle bilesiz alâmeti şerife itimad kılasız tahriren fil yevm-ül hadi aşer şehri Zi-l-ka'de sene isna ve erbâin ve mieteyn ve elf.

Kostantiniyye El Mahruse

EK-13: İmdâd-ı Hazariyye Kaydı

İşbu bin iki yüz kırk bir senesi mâh-ı Ramazân-ı şerif guresinde livâ-i Çorum mutasarrıflarına tahsis kılınan imdâd-ı hazariyye taksit-i sâlisin vakit ve zamanı hulûl itmekle imdâd-ı hazariyye taksit-i sâlise yedi yüz elli gurus havi olduğu kazalara taksim olunduğu bu mahalle kaydı şüdü.

Kaza-i Çorum	Kaza-i İskilip	Kaza-i Katar	Kaza-i Osmançık	Kaza-i Saz
294 gurus	294 gurus	32 gurus	95 gurus	35 gurus

EK-15. Kalaycı Esnafının Kullanmış Olduğu Kıstaç Aleti

EK-16.Örs

